

ÚJ NÉZŐPONT

XII. ÉVFOLYAM

1. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

TARTALOM

TANULMÁNYOK

PAÁL ZOLTÁN: TÖRTÉNETÍRÓI IRÁNYZATOK HATÁRÁN: EGY VITA TANULSÁGAI

ZAKKAR ANTÓNIA: A VÁSÁRY-ÜGY INTERPRETÁCIÓJA A DEBRECZEN
LAPSZÁMAIN KERESZTÜL

KALLÓ OLGA BORBÁLA: TETTEK ÉS ÍTÉLETEK: HATÓSÁGI SZEMÉLYEK
SZEREPE A MÁTÉSZALKAI GETTÓBAN

ISMERTETŐ

FERENCZIK-LÉVAI FANNI – KÁKÓCZKI BALÁZS:
A TISZAÚJVÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY

RECENZIOK

BÁN GERGELY KÁROLY: MEZEI MILÁN–SZENDREI ÁKOS–
VÉKONYNÉ KOVÁCS GABRIELLA: BERETTYÓÚJFALU ÉS
BERETTYÓSZENTMÁRTON 19. SZÁZADI TÁRSADALOMTÖRTÉNETI KÉRDÉSEI –
TANULMÁNYOK ÉS FORRÁSOK

ARANY ZOLTÁN: BOCSI ZSÓFIA–GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS:
BERETTYÓÚJFALU TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE A KÖZÉPKORBAN

RECENZIOK

ARANY ZOLTÁN: IX. BIHAR-KUTATÁS KONFERENCIA,
BERETTYÓÚJFALU, 2025. JANUÁR 23.

ÚJ NÉZŐPONT^{XII. ÉVFOLYAM} 1. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni
Honismereti Egyesület online folyóirata

XII. évfolyam 1. szám

Debrecen, 2025.

Szerzőink

Arany Zoltán, történész (Debrecen)
Dr. Bán Gergely Károly, levéltáros (MNL HBVL, Debrecen)
Ferenczik-Lévai Fanni, muzeológus (Tiszaújvárosi Művelődési Központ és Könyvtár –
Helytörténeti Gyűjtemény)
Dr. Kákóczki Balázs, muzeológus (Tiszaújvárosi Művelődési Központ és Könyvtár –
Helytörténeti Gyűjtemény)
Kalló Olga Borbála, doktorandusz (Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori
Iskola)
Paál Zoltán, doktorandusz (Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola)
Zakkar Antónia, doktorandusz (Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Is-
kola)

Főszerkesztő
Brigovác László

Szerkesztőség
Prof. Dr. Papp Klára, Szendiné dr. Orvos Erzsébet,
Dr. Szendrei Ákos, Török Péter, Dr. Vajda Mária

Szerkesztőbizottság
Dr. Bán Gergely Károly, Dr. Gulyás László Szabolcs, Kolozsvári István,
Kujbusné dr. Mecsei Éva, Dr. Seres István, Dr. Szabadi István, Szekeres Gyula, Székla Gergő,
Dr. Szilágyi Ferenc, Dr. Szilágyi Zsolt, Tóth Áron, Dr. Veres Tünde

Technikai szerkesztő
Katona Péter

Kiadói és szerkesztői elérhetőségek

Kiadói székhely, szerkesztőségi postacím: 4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
Szerkesztőségi e-mail cím: ujnezopont@gmail.com

ISSN 2064-7042

Tartalom

Tanulmányok

PAÁL ZOLTÁN: Történetírói irányzatok határán: egy vita tanulságai	5
ZAKKAR ANTÓNIA: A Vásáry-ügy interpretációja a Debreczen lapszámain keresztül	26
KALLÓ OLGA BORBÁLA: Tettek és ítéletek: hatósági személyek szerepe a mátészalkai gettóban.....	41

Ismertető

FERENCZIK-LÉVAI FANNI – KÁKÓCZKI BALÁZS: A Tiszaújvárosi Helytörténeti Gyűjtemény	54
---	----

Recenziók

BÁN GERGELY KÁROLY: Mezei Milán–Szendrei Ákos–Vékonyné Kovács Gabriella: Berettyóújfalú és Berettyószentmárton 19. századi társadalomtörténeti kérdései – Tanulmányok és források.....	59
ARANY ZOLTÁN: Bocsi Zsófia–Gulyás László Szabolcs: Berettyóújfalú településtörténete a középkorban	64

Hírek

ARANY ZOLTÁN: IX. Bihar-kutatás konferencia, Berettyóújfalú, 2025. január 23.	67
--	----

Contents

Studies

ZOLTÁN PAÁL: On the Border of Historical Writing Trends: Lessons from a Debate	5
ANTÓNIA ZAKKAR: The Interpretation of the Vásáry Affair through the Issues of 'Debreczen'	26
OLGA BORBÁLA KALLÓ: Actions and Judgments: The Role of Authority Figures in the Mátészalka Ghetto	41

Guide

FANNI FERENCZIK-LÉVAI – BALÁZS KÁKÓCZKI: The Local Historical Collection of Tiszaújváros.....	54
---	----

Recensions

GERGELY KÁROLY BÁN: Milán Mezei–Ákos Szendrei–Gabriella Kovács Vékonyé: Social Historical Issues of Berettyóújfalú and Berettyószentmárton in the 19th Century – Studies and Sources.....	59
ZOLTÁN ARANY: Zsófia Bocsi–László Szabolcs Gulyás: The Settlement History of Berettyóújfalú in the Middle Ages	64

News

ZOLTÁN ARANY: Bihar Research Conference IX., Berettyóújfalú, January 23, 2025.	67
---	----

Paál Zoltán

Történetírói irányzatok határán: egy vita tanulságai

„Eckhardt Sándor a multkorjában fölment egy óratoronyba,
meghúzta a harangokat és belekiáltott a süket világba:
veszélyben a magyar nyelv!”¹

A fent idézett epikus cselekménysor ugyan metaforikus elemekkel ábrázolva, de jól tükrözi Eckhardt Sándor és Pintér Jenő eddig feltáratlan vitájának kiemelt fontosságát. Ugyanakkor véleményem szerint ennek a vitának mélyebb rétegei vannak és nem korlátozhatók a „veszélyben lévő” magyar nyelvre. Eckhardt Sándor szellemtörténeti működésével már több éve foglalkozom. A korábbi írásaim is Eckhardt szellemtörténeti munkáiról szóltak, valamint arról, hogy a Horthy-korszak történetírói hogyan gyakoroltak hatást munkásságára. Az Eckhardt-kutatás során találkoztam Pintér Jenő nevével, akit kezdetben Eckhardt recenzenseként említettem *Az aradi közzművelődési palota francia könyvei* című írása kontextusában,² és a vitára csak egy utalás erejéig tértem ki. Azóta viszont már számos, a vitával kapcsolatos dokumentummal találkoztam, amelyről azt gondolom, hogy több figyelmet érdemel, mint egy lábjegyzet. Ennek okairól pedig a következő sorokban teszek említést.

A pozitívizmusról és a szellemtörténetről már számos tanulmány és összefoglalás készült, sőt még olyan vonatkozásban is, amikor a két irányzat különbségeire mutattak rá az egyes kutatók.³ A jelen tanulmány téje nem is ebben áll. Úgy gondolom, hogy jelen kutatásom abban nívum, hogy rávilágít egy egyáltalán nem kutatott történetíró és egy pozitivistaként jegyzett irodalomtörténész egymással szembeni pozíciójára, amely mögött két eltérő történetírói hagyomány húzódik meg.

Eckhardt Sándor és Pintér Jenő vitája meglátásom szerint két irányzat egymáshoz képesti kontextusában értelmezhető, nem a két tudós személyes viszonyában. Úgy gondolom, hogy a vitának a legmélyebb tartalmi elemei a pozitívizmus és a szellemtörténet legalapvetőbb különbségeire világítanak rá. Arra kívánok választ adni a tanulmányban, hogy a pozitívizmus és annak empirikus és generalizáló módszerei miképpen vannak jelen a 20. század első harmadában, kiváltképpen Pintér Jenő vonatkozásában. Ezen túlmenően arra is keresem a választ, hogy a szellemtörténet számára miért csak másodlagos kérdés az empirikus és adatoló eljárás, és mennyiben tekinthető új, esetleg más irányzatnak a pozitívizmushoz képest. E kérdésekre pedig a szellemtörténet vonatkozásában Eckhardt Sándor történetírása által kívánok válaszolni.⁴ Vélhetően az összehasonlítás rávilágíthat arra is, hogyan érintette a pozitívizmust a szellemtörténet térhódítása, mennyire őrizte meg módszertanát, vagy mennyire „hígult” fel Pintér Jenő vonatkozásában.

¹ Dóczy 1928.

² Pintér 1918. 87–104.

³ Az irodalomtörténet felől közelítették meg a kérdést például Kulcsár Szabó Ernő és Imre László. A történelem felől közelített Erős Vilmos, Romsics Ignác és újabban Szijártó M. István: Kulcsár Szabó 1990., Kulcsár Szabó 1998., Kulcsár Szabó 2000., Imre 2011., Erős 2015., Szijártó 2021.

⁴ Vass 1936. 256–263.

A vitára vonatkozó primer források sajnos nem kerültek elő. Meglátásom szerint ez azzal hozható összefüggésbe, hogy Eckhardt Sándor lakása és a Pázmány Péter Tudományegyetemen lévő tanári szobája a főváros ostromakor megsemmisült.⁵ Ennek következményeként az MTA Kézirattárában és az ELTE közgyűjteményében, valamint a családi tulajdonban zömmel a második világháború utáni dokumentumok lelhetők fel. Pintér Jenő oldaláról sem találtam a már említett közgyűjteményekben a vitára utaló forrásokat, sem a két tudós közös szakmai kapcsolatainak levelezéseiben. Ugyanakkor, mivel a kortársak tanulmányok formájában reflektáltak a vitára, markánsan kirajzolódott egy egyértelmű álláspont, ami keretet ad jelen munkámnak. A tanulmánynak nem célja a vitát eldönteni vagy győztest hirdetni, esetleg kiállni egy álláspont mellett. Sokkal inkább arra törekszem, hogy a diskurzus minden aspektusát feltárva bemutassam a két történetírói irányzat különbségét és az abból megfogalmazható tanulságokat Pintér Jenő és Eckhardt Sándort érintően.

Kezdetben arra vállalkozom, hogy a vitában szereplő tanulmányokat minél árnyaltabban bemutassam. Ezt követően a vita bizonyos elemeit egy tágabb kontextusban az egyes irányzatokra vonatkozóan értelmezem, majd az itt kapott eredményekkel, szűkebb keretek között, Pintér, majd Eckhardt történetírásában számolok.

Schöpflin Aladár *Irodalom és iskola* című tanulmányában az irodalmi műveltség centrális problémáira hívta fel a figyelmet, amelynek hátterét Pintér Jenő és Eckhardt Sándor vitája adta.

Az írás szerzője a tanítási mód és tananyag eredményességét vizsgálja úgy, hogy összegzi a vitából levonható legfontosabb tanulságokat. Egyrészt pozitívan értékeli a közönség szellemének „reflektált” hatását, másrészt viszont elítéli a túlzott adatközlést.⁶ Schöpflin talán az első között említhető, aki megragadta a szóban forgó vita lényegét, hiszen a Pintér–Eckhardt ellentét egyik markáns elemét ragadta ki, azt a központi kérdést, amelynek megválaszolására a jelen tanulmány vállalkozik.

Eckhardt Sándor *A magyar nyelv válsága* című tanulmányában fogalmazta meg az anyanyelvhasználat, valamint az irodalomtanítás problémáit. Kiemeli a „*papiros ízü, lélektelen szavak*” dominanciáját, illetve a „*szerű magyar szövegek gazdag választékának hiányát*.”⁷ Ugyanakkor a nyelvhasználaton túl nagyobb problémának tartja a tankönyvkészítés azon eljárását, amelyet a szerző a „*kivonatolás korszakának* nevez”, annak ellenére, hogy meglátása szerint az (irodalmi) oktatásban „*legközhömbösebb a matéria*”.⁸ Úgy gondolom, hogy a kiemelt szerkesztési eljárások egyértelműen a pozitívizmus eszköztárából valók, és Eckhardt nem is Pintér személyét, tudós voltát illette kritikával, csupán az irodalomtörténész pozitívista módszertanát és tágabb kontextusban magát a pozitívizmust. Utóbbit azért feltételezem, mert Eckhardt a tanulmányában nem nevezi meg implicit módon, hogy kinek címezte az írását, de a szöveg kontextusa és a tanulmányban szereplő szövegrészek alapján egyértelmű, hogy Pintér Jenőhöz szóltak a fenti sorok. A tanulmányban továbbá Eckhardt a magyar oktatás ezen modelljét a francia oktatással veti össze, az abból megfogalmazható tanulságokat vetíti a magyar oktatásra.

⁵ A kutatás során személyes kapcsolatba kerültem Eckhardt Sándor lányával, Eckhardt Máriával, aki ezen felvetésemben megerősített.

⁶ Schöpflin 1928. 170–172.

⁷ Eckhardt 1928. 373.

⁸ Uo. 375.

A *Magyar Szemlé*ben megjelent tanulmány nem sokáig maradt válasz nélkül. Pintér Jenő *Egy kellemetlen dilettáns a magyar stílus világában* című írásával válaszolt az „ellene intézett oldal-támadásra.”⁹ Mint írja: „A panasz tulajdonképpen az – s valójában ezért készült az egész támadás – hogy Eckhardt Sándor kicsinyelni akarja középiskolai magyar irodalomtörténetem stílusát.”¹⁰ Sőt, Pintér Eckhardthoz hasonlóan kritikával illeti a szerző egyes műveit, jelesen *A francia forradalom eszméi Magyarországon*¹¹ című összefoglalását. E munka egyik recenzense Várkonyi Hildebrand volt, aki az összefoglalást a szellemtörténet felől méltatta.¹² A jelen írás keretei nem engedik meg, hogy a munkát szellemtörténeti aspektusokból részletesen értelmezzem,¹³ de úgy gondolom, hogy Eckhardt szellemtörténeti álláspontját jól tükrözi a fenti mű előszavában megfogalmazott állítás: „Teljes meggyőződésünk és benső vonzalmunk az idealista felfogáshoz húz.”¹⁴ Talán épp ez az „idealista felfogás” jelentette a pintéri kritika fő tárgyát.

Várkonyi Hildebrand méltatásával áll szemben Pintérnek az a véleménye, miszerint a fent említett írás „jó anyaggyűjtés, cédulázás hasznos terméke”, de ezen túlmenően a negatív hangú bírálatoknak ad teret, sőt, megfogalmazza azt is, hogy az Irodalomtörténet című periodikában miért nem recenziálta azt.¹⁵ A legfőbb bírálat pedig, hogy meglátása szerint Eckhardt írásképeben a „szellemtörténet rozsdás üstje” jelenik meg.¹⁶

Talán utóbbi kritika lehet a tanulmány szempontjából a legtanulságosabb, hiszen arra enged következtetni, hogy Pintér egyértelműen elhatárolja magát a szellemtörténet módszertanától, amelynek okairól a tanulmányban még bőven lesz szó.

Úgy gondolom, hogy a vita szempontjából a tanulmányokat megjelentető periodika is sok szempontból jelentős lehet. Eckhardt Sándor írásai a *Magyar Szemlé*ben jelentek meg, míg Pintér Jenő az általa szerkesztett *Irodalomtörténet*ben publikált. Míg előbbi a magyar szellemtörténet reprezentatív folyóirata, addig utóbbi szélsőségesen konzervatív, jobboldali szellemben foglalkozott az irodalmi jelenségekkel.¹⁷ Sőt, Pintér az *Irodalomtörténet* alapító szerkesztője volt, 1933-ig a lap szerkesztője, majd a folyóiratot működtető *Irodalomtörténeti Társaság* elnöke.¹⁸

A fenti két, 1928-as tanulmány azonban messze nem előzmény nélküli, hiszen a Pintér–Eckhardt vita (leg)első akkordját Pintér Jenő 1921-es *Új hangok egy régi folyóiratban* című tanulmánya jelenti, amelyre maga a szerző is hivatkozik az *Egy kellemetlen dilettáns a magyar stílus világában* című tanulmányában.¹⁹ A következő sorok a Pintér–Eckhardt vita első dokumentumai, amelyek talán első olvasatra nem is tűnnek a tanulmány szempontjából relevánsnak: „Az Egyetemes Philológiai Közlönyhöz is érkeztek végre a Nyugat hullámai... Bessenyei

⁹ Pintér 1928. 181.

¹⁰ Uo. 183.

¹¹ A kötet nem előzmény nélküli vállalkozás. Sok szempontból legalább ennyire meghatározó a könyv előtörténete is, lásd a *Magyar rózsakeresztesek* és a *Contrat Social* c. tanulmányokat. Eckhardt 1922., Eckhardt 1923.

¹² „»A francia forradalom eszméi Magyarországon« szép, tiszta szellemtörténeti munka, melyben tudatos hérvél buzog mind a materialista történetírás kerülése, mind pedig a struktúrának, vagyis a magyar felvilágosultság egymást lélektanilag feltételező alkotómórzatainak megértése [...]”. Várkonyi 1925.

¹³ Lásd bővebben: Köpeczi 1969., Karl 1926., Kornis 1925., Keeskeméti 1926., Poór 2011.

¹⁴ Eckhardt 2001. 7–9.

¹⁵ „[...] könyörületből nem engedtem meg bírálatát folyóiratunkban”. Pintér 1928. 185.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Sőtér 1978. 28.

¹⁸ Vaderna 2012. 294.

¹⁹ A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata az Irodalomtörténet 1921. évfolyamában tett közzé Pintér Jenő a szerkesztőhöz intézett levél formájában bírálatot Eckhardt Sándor az Egyetemes Philológiai Közlönyben megjelent Bessenyei-tanulmányáról.

*György paraszti esze – olvassuk Eckhardt Sándor Eötvös-kollégiumi tanár meglehetősen zavaros cik-
kében – nem tudott a logikus rendszerek végső következtetésébe belenyugodni. Mi bele tudnánk ebbe
nyugodni, csak az nem megy a fejünkbe, hogy miért kellett a nagytanultságú, tekintélyes földbirtokos-
nemesurat leparasztítani. Ha a Nyugat ír így, készséggel nyugtázzuk érdemeit, mert ott az lenne gyanús,
ha Bessenyei Györgyöt nem neveznék paraszti eszűnek és alapjában véve műveletlen alföldi magyarnak,
– de az Egyetemes Philológiai Közöny?!*²⁰

Az idézet számos olyan információt tartalmaz a vitával kapcsolatosan, amelyek kinyit-
ják a vita értelmezési lehetőségeit és számos következtetés vonható le belőlük. A tanul-
mány szempontjából kevésbé fontos Nyugat-ellenes magatartást nem kívánom magya-
rázni,²¹ de a *paraszt* jelző ígéretes lehet a vita teljes interpretálása kapcsán.

Az idézett sorok Eckhardt Sándor *Bessenyei és a francia gondolat* című írássorozatát ve-
szik alapul. Ez a háromrészes²² közleménysorozat meglátásom szerint egyrészt előszele,
másrészt szűkebb kontextusa a korábban már Pintér által erősen bírált *A francia forradalom
eszméi Magyarországon* című munkának, hiszen az eszmék értelmezésére tesz kísérletet
mind a két írásban. Előbbiben Eckhardt konkrétan arra vállalkozik, hogy Beöthy Zsolt
Bessenyei-képén túllépve kimutassa a Bessenyeit érő hatásokat. Eckhardt Sándor kutató-
sai alapján pedig számolhatunk Millot történelemszemléletével, a Locke nyomán kialakult
megismerhető képességek korlátozottságával, valamint Rousseau hatásával.²³ Ebből pe-
dig Eckhardt arra következtetett, hogy a „*Bihari remete*” tartalmazza kora legtöbb pszicho-
lógiai elmélgedését.²⁴

A rendkívül terjedelmes és a Beöthy-kutatásokat meghaladó munkával ugyanakkor
Pintér Jenő kritikája Eckhardttal szemben csupán az volt, hogy „*leparasztította*” Bessenyeit,
amely vádakra maga Eckhardt is reflektált.²⁵ Az írásban kitérek arra, hogy Eckhardt *pa-
raszt* fogalma milyen tartalommal és jelentésrétegekkel bír, de talán az is fontos szempont
lehet a továbbiakban, hogy Pintér Jenő számára milyen a „hiteles” Bessenyei-kép.

Pintér *A magyar irodalom története* című sorozatában alapvetően életrajz és mű kontex-
tusában közli a szerzőkkel kapcsolatos adatokat, meglehetősen tömören és lényegre tö-
rően.²⁶ Pintér Jenő Bessenyei Györgyöt a „*franciás iskola*” megalapítójának, valamint az
irodalmi újlás korának tekinti, amelyet elsősorban a francia szellemmel és a Voltaire ne-
vével fémjelezhető hatásokkal magyaráz.²⁷

Meglátásom szerint a vita kapcsán nem arról van szó, hogy két tudós egymással ellen-
tétes álláspontot képviselne a kutatás tárgyára, jelesül Bessenyei Györgyre vonatkozóan.

²⁰ Pintér 1921. 79.

²¹ Lásd például Szerb Antal Pintér Jenőről szóló írását: „Pintér Jenő majdnem két évtizeden át a budapesti tankerület
élén állt, mint főigazgató. Ily módon a legtöbb irodalomtörténésznek hivatali feljebbvalója volt, hozzátehetjük: személyes jóba-
rátja és pártfogója is. Műveiről el nem ismerően írni fegyelmi okokból nem lehetett: ha pedig elismerően írt valaki nem hittek
őszinteségében.” Szerb 1940.; Pintér Jenő és Szabó Lőrinc levelezése: MTAK Ms 4685/200.; Pintér Jenő és
Kosztolányi Dezső levelezése: MTAK Ms 4624/414, 418.; Pintér 1941. 48–49.

²² Eckhardt 1919., Eckhardt 1920., Eckhardt 1921.

²³ Eckhardt 1919.

²⁴ Uo. 43.

²⁵ Eckhardt 1921. 19.

²⁶ Lásd például Fábán István Pintér Jenő összefoglalásáról készített bírálatát: „Irodalomtörténetében összefoglalja,
leltározza a tudományos kutatás addigi eredményeit és óvakodott attól, hogy egyéni szempontokkal megzavarja a biztos adatok
körét.” Fábán 1942. 312.

²⁷ Pintér 1913. 112–123.

Úgy gondolom, hogy kettejük ellentéte a pozitívizmus és a szellemtörténet különbözőségén alapul, amit a későbbiekben igyekszem alátámasztani. Ahhoz pedig, hogy értsük a vita eszmetörténeti hátterét, célszerű felvázolni, hogy mit tekint a történetírás pozitívizmusnak és szellemtörténetnek.

Ahogy a fentiekben már utaltam rá, a pozitívizmusról és a szellemtörténetről számos munka született. Ugyanakkor a tanulmányban elsősorban nem az irányzatok történeti kontextusát kívánom feltárni, hanem azt a keretet, amelyben kijelölhető a két tudós ellentétes állásfoglalása. Elsőként a pozitívizmust, majd a szellemtörténetet jelölöm ki elemzésem tárgyául. Az ebből megfogalmazható következtetéseket pedig a következő fejezetekben Pintér Jenőre, majd Eckhardt Sándorra vonatkoztatom.

A pozitívizmus, és mint látni fogjuk, a szellemtörténet kérdése rendkívül komplex és több tényezőtől áll. Egyrészt azért, mert az irányzatok fogalmi rendszerezése sem egységes,²⁸ másrészt azért, mert nehéz egyértelműen választ adni arra, hogy kik tekinthetők az irányzatok konkrét képviselőinek.²⁹ Sőt, még az irányzatok tudományos használatában is találunk bizonyos fokú eltéréseket. Továbbá azért is nehéz vállalkozás a két irányzatot egymáshoz képest értelmezni, mert a pozitívizmus fogalmát a szellemtörténet már eltorzítva használta, bizonyos értelemben saját ellenségképévé formálta.³⁰ Utóbbi vádra kis mértékben ugyan, de mindenképpen utalok a következő sorokban.

A fentiekre reflektálva, a pozitívizmusnak azért nem létezik egységes, konzisztens körülhatárolása, mert az egyes filozófusok, történetírók és irodalomtörténészek munkásságukkal bővítették, olykor módosították a fogalmat.³¹ A „*positif*” jelen esetben nem a negatív ellentétjét jelenti, hanem hogy konkrét, utalva rá, hogy az irányzat csak azt fogadja el, ami a közvetlen tapasztalás számára elérhető.³² Meglátásom szerint a következő idézet tartalmi szempontból mindenképpen körülírja, hogy miről is van szó: „*A pozitívizmus a pozitív-teóriák összessége, a politika új tudománya, egy új társadalmi rendszer koncepcionális alapja*” – idézi R. Várkonyi Ágnes Comte *Cours de Philosophie positive* című összefoglalójából.³³ Az összefoglalás a pozitívizmus „*alapkőve*”, hiszen Comte nézeteit ebben az 1830–1842 között publikált hatkötetes munkában fejtette ki.³⁴

R. Várkonyi Ágnes neve más vonatkozásban is megkerülhetetlen a pozitívizmusról szóló kétkötetes írása kapcsán. Meglátása szerint a pozitívizmust, mint kifejezést a 19. század első évtizedeiben kezdik használni reális, ésszerű és kézzelfogható értelemben.³⁵

²⁸ Például Erős Vilmos a pozitívizmus fogalmával való visszaélésről beszél a *Modern Historiográfia* című összefoglalásában. Meglátása szerint a pozitívizmust a historizmus kérdéskörébe utalják, mint a *Bevetetés a társadalomtörténetbe* (Szerk.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József) c. könyv egyes szerzői. Lásd bővebben: Erős 2015. 12., 22., 89. Hasonló álláspontot képvisel Szijártó M. István, aki a pozitívizmust már a történelem intézményesülésének másik irányzataként értelmezi a historizmus mellett. Lásd bővebben: Szijártó 2021. 82.

²⁹ G. H. Lewes elsőként igyekezett a comte-i pozitívizmus fogalmát körülhatárolni: „*a pozitívizmus új korszak nyitánya az emberiség gondolkodásában, mert teljesen egyöntetű és egzakta ismereteken alapuló magyarázatát adja a világnak, a társadalomnak és az embernek. Célja a társadalom újjáalakítása, alapja a természettudomány és módszere az objektivitás.*” Lásd még: R. Várkonyi 1973. 19.

³⁰ Szijártó 2021. 89.

³¹ R. Várkonyi 1973. 17.

³² Szijártó 2021. 83.

³³ R. Várkonyi 1973. 17.

³⁴ Szijártó 2021. 83.

³⁵ R. Várkonyi 1973. 17.

Pontosabban a fogalmat Claude Henri de Saint-Simon, a szocialista eszme egyik előfutára használta az 1813-as *Esszé az embertudományok* című írásában.³⁶

A pozitivizmus recepciójában a legtöbbször megidézett filozófusok között kell említeni Comte és Spencer nevét, illetve Taine-t. Comte, mint a pozitivizmus megalapítója és módszertanának kidolgozója³⁷ egy olyan pozitív korszak meglétét helyezte kilátásba,³⁸ amely azon túl, hogy a történelem új korszakának számítana, egyet jelent a természettudományok dominanciájával.³⁹ Comte a pozitivizmust olyan rendszerként mutatta be, amely egységbe foglalja a tudományok minden ágát, így a történelmet és a történetírást is.⁴⁰

Szerinte az „*emberi világ kutatójának*” úgy kell eljárni, mint a természettudományoknak: első lépésként az adatokat, majd az indukció módszerét alkalmazva általánosítani, az általánosításokból törvényt alkotni.⁴¹ Ha felidézzük, hogy Pintér Jenő Eckhardt dilettáns világát mivel indokolja, akkor éppen a fenti eljárások hiányát nevezi meg. Másik oldalról Eckhardt pedig az adatok és a „kivonatolás” ellen lép fel.

A pozitivizmus Nyugat-Európa felől „*bódítót*”, amelynek oka, hogy itt teljesedtek be a technikai fejlődés életformát alakító eredményei. Másrészt itt húzódtak meg a polgári világ és a tudományos forradalmak eredményei.⁴² Az irányzat hazai szórványos előzménye a reformkorban és az abszolutizmus idején jelentkezett, majd nagyobb recepciója az 1880-as években indult, amely a polgári törekvések egyik kifejezőjévé vált.⁴³

Hazánkban a pozitivizmussal kis mértékben, de már a Kiegyezés előtt számolhatunk bizonyos értelemben a nemzeti-romantikus történetírói iskola mellett,⁴⁴ majd az irányzat az 1867 utáni magyar *Gründerzeit* meghatározó tudományoszménye lett, amely kiszorított minden más, főleg idealista gondolkodási formát.⁴⁵ Utóbbi viszont nem jelentette azt, hogy az idealizmussal, főleg annak hiányával ne lehetne számolni a korszakban.⁴⁶

A magyar pozitivizmus hosszan elhúzódott, mégsem végzett el olyan alapvető munkákat, amelyeket Németországban, Franciaországban, Angliában, Olaszországban régen elkészítettek.⁴⁷

A magyar pozitivizmus recepciójáról, valamint az irányzat hazai reprezentánsairól a következő fejezetben kívánok írni. Ugyanakkor a pozitivizmus teljes feldolgozása meg-

³⁶ Romsics 2011. 58.

³⁷ Auguste Comte összefoglalója: Cours de Philosophie positive. Módszertani könyve: Considérations philosophiques sur les sciences et les savants.

³⁸ A comte-i narratívában a szerző három szakaszt különböztet meg: teológiai szakasz, metafizikai szakasz és pozitív szakasz. Mivel a tanulmány szempontjából utóbbi a hangsúlyos, ezért azt helyezem fókuszba. A többi periódusról lásd még: Ernst 2004. 279., Erős 2015., Romsics 2011. 59., Szijártó 2021.

³⁹ R. Várkonyi 1973. 17.

⁴⁰ Romsics 2011. 58.

⁴¹ Uo. 59.

⁴² R. Várkonyi 1973. 34.

⁴³ Percz 1993. 45.

⁴⁴ Romsics 2011. 132.

⁴⁵ Láncki 1998. 39.

⁴⁶ Lásd például: Brassay Sámuel: Az igazi pozitív philosophia (1895), Greguss Ágost: A materializmus hatásáról (1872).

⁴⁷ Kenyeres 1993. 460.

haladná a jelen munka célkitűzéseit, valamint annak terjedelmét, ezért az irányzatot elsősorban Pintér Jenő kontextusában kívánom bemutatni úgy, hogy kiemelem azokat a pozitívista képviselőket, akiknek hatása az ő esetében egyértelműen kimutatható.

Pintér Jenő személye és munkássága több teret is megérdemel, mint a következő oldalak, de személyére vonatkozóan annyit kívánok jelen vonatkozásban kiemelni, amennyi a fenti vita kérdéseinek megválaszolásához szükséges. Ilyen értelemben kívánom Pintér „kérdéses” pozitívizmusát bemutatni irodalomtörténeti összefoglalásának kontextusában.

Pintér pozitívista szemléletéről nem alkotható egységes kép, mert ugyan szembehelyezkedett a szellemtörténettel és írásaiban a pozitívizmus tény- és adatközlő módszereit alkalmazta, de azt túlzás lenne állítani, hogy a keményvonalas pozitívizmus képviselője lenne. Ennek bizonyítására a tanulmány végén kívánok kitérni.

Pintér Jenő az irodalomtörténet tudományába a történetírás felől lépett be, életében pedig szellemi atyjának Beöthy Zsoltnak hiányait egészítette ki.⁴⁸ Pintér 1909 tavaszán lett a tudományos élet meghatározó tagja, amikor is megjelent a Semsey-pályadíjjal jutalmazott *Magyar Irodalomtörténetének* első két kötete. Ezek az írások bizonyos tekintetben már Beöthy összefoglalását is meghaladták, de az elemzések összességében csak a forrásbázis adatgazdagságát és a kötet tárgyilagos beszédmódját emelik ki.⁴⁹

A „fiatalabb” kortársa Zolnai Béla⁵⁰ a következő sorokat írja Pintér Jenő összefoglalásai kapcsán: „*Mikor Pintér Jenő első kötetei megjelentek, legnagyobb virágzását élte a pozitívizmus, a részkutatás és adatgyűjtés. De a nagy részletmunkák rengetegében a fától nem lehetett magát az erdőt látni.*”⁵¹ Talán a *Magyar Irodalomtörténet* megítélése okozza a legtöbb kérdést Pintér kapcsán, hiszen egyes tanulmányokban inkább a hígabb későpozitívizmus jeleit látatják, míg más-hol a Pauler Gyula⁵² által kijelölt irány követője.⁵³

Pauler az R. Várkonyi Ágnes által kategorizált pozitívista történetíró nemzedék harmadik generációjának tagja Thaly Kálmán mellett.⁵⁴ Ugyanakkor történész neve más vonatkozásban is ismerős lehet, hiszen az Országos Levéltár megszervezője, majd 1875-től vezetője volt.⁵⁵

Pauler Gyula a jelen munka szempontjából annyiban releváns, amennyiben Pintér Jenő számára hivatkozási alapot jelent. Ilyen értelemben nem lehet nem megemlíteni,

⁴⁸ Brisits 1941. 42., Szász 1941. 2., Somogyi 1967.

⁴⁹ A két kötetről lásd még részletesen: Császár 1909., Tordai 1910., Pintér 1910., Werner 1910.

⁵⁰ A Zolnai Béla és Eckhardt Sándor közötti „intellektuális” kapcsolatról Miskolczy Ambrus írt a *Szellem és nemzet*, illetve *A múlt megszelídítése* c. monográfiáiban. Előbbi Erős Vilmos a Zolnai–Eckhardt párbeszéd miatt bírálta egy tanulmányában. Lásd: Miskolczy 2001., Miskolczy 2014., Erős 2004.

⁵¹ Zolnai 1936. 48.

⁵² Pauler Gyula pozitívista voltáról nincs egységes álláspont. Gyáni Gábor és Romsics Ignác Pauler munkásságában inkább a historizmus hatásáról írnak. Ezt az álláspontot Erős Vilmos cáfolja és a pozitívizmust élesen elválasztja a professzionális történetírástól. A kérdést elsősorban Pauler *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt* című munkája veti fel, amely Erős Vilmos szerint annyiban tekinthető pozitivistának, amennyiben az irányzatot a „faktológiával” azonosítjuk. A tanulmány azért sorolja Paulert a pozitivisták közé, mert a hivatkozott munkákban a pozitívizmus képviselőjeként jelenik meg, valamint a szellemtörténeti irodalom is úgy hivatkozik rá. Lásd bővebben: Gyáni 2016. 1112., Romsics 2011. 134., Erős 2013. 89.

⁵³ Kenyeres 1993. 460.

⁵⁴ R. Várkonyi 1973. 17.

⁵⁵ Gyáni 2016. 1109.

hogy Pauler volt az első magyar történészek egyike,⁵⁶ aki kibontotta a pozitivizmus kérdéskörét Magyarországon. Tette ezt akadémiai székfoglalójában,⁵⁷ illetve az 1871-es Századokban megjelenő *A pozitivizmus hatásáról a történetírásra* c. írásában,⁵⁸ valamint a pozitivizmus és a történelem kérdéseit elemző írásában.⁵⁹

Pauler pozitivistá elmélete és gyakorlata, valamint a Pintérre tett hatása egyértelműen kimutatható,⁶⁰ hiszen Pintér Jenő Paulert a szellemtörténet ellentettjeként értelmezi, amelyet *Rendszerezésében* meg is fogalmaz: „Hóman Bálint, Szeksfű Gyula és Bartoniek Emma Magyar története (1928–1933) a Dilthey-féle német szellemtörténeti iskola egyik jellemző terméke. [...] A Hóman–Szeksfű–Bartoniek-féle feldolgozás sem történelmi anyagbőségében, sem elbeszélő stílusban nem vetekedett a Milleniumi Történelem sikerültebb kötetivel, annál kevésbé érte el Pauler Gyula árpád-kori történetének tudományos színvonalát és korfeltámasztó erejét.”⁶¹

Ha a fenti szövegrészlet elemeit összevetjük Pintér Jenő Eckhardt-kritikájával, azt láthatjuk, hogy számos ponton egyezik vele. Paulert elsősorban az anyagbőség és a stílus miatt méltatta, míg a Dilthey-féle szellemtörténet képviselőit ennek hiányában ítélte el. Meglátásom szerint Pintér tudatában volt annak, hogy a korban meghaladott pozitivizmus képviselője, hiszen az irányzat módszertanát és Paulert több helyen is elismerte. A következő szövegrészlet is Pintér pozitivistá szemléletét hivatott igazolni: „Pauler Gyula az ezerféle szétszórt adatok egybegyűjtésében, az egymásnak ellentmondó följegyzések kritikájában és az események oknyomozó csoportosításában kiváló mester volt, de pozitivistá erényeihez még egyéb értékes történetírói jellemvonások is járultak.”⁶²

Pintér Jenő pozitivistá szemléletét és a pauleri narratívát szintén igazolják a következő sorok: „A pozitivisták a külföld példájára a természettudományos gondolkodás szellemében iparkodtak átalakítani tudományos módszerüket, az adatok összehordásával, elrendezésével és kritikájával építették tovább a magyar történetirodalmat.”⁶³

Szintén a fenti tézist bizonyítja a következő szövegrészlet: „Mint a Comte-féle pozitivizmus híve, nem előre kidolgozott elméletek, fölvetések, elgondolások alapján formálta meg történelmi anyagát, hanem a tények teljes ismeretével, minden irányzatosság nélkül tárta olvasói elé kutatásainak gazdag kincsét.”⁶⁴

Pauler személye más vonatkozásban is hangsúlyos, hiszen Thienemann Tivadar a magyar pozitivizmus elterjesztését egyértelműen Paulerhez köti,⁶⁵ amelyet meg is fogalmaz a szellemtörténeti orientáltságú *Minerva* folyóiratban.⁶⁶ Mind Thienemann, mind a *Minerva* részletesebben kerül elemzésre a következő fejezetben.

⁵⁶ Továbbá a pozitivizmus hazai nyitányának tekinthető G. H. Lewes: A filozófia története Thalestól Comteig című 1876-os műve.

⁵⁷ A székfoglaló szövege a Századokban jelent meg 1871-ben. A szöveg bizonyos részeit a függelékben közlöm.

⁵⁸ Romsics 2011. 132–133.

⁵⁹ Pauler 1873. A szöveg bizonyos részeit a függelékben közlöm.

⁶⁰ Alszegehy 1934.

⁶¹ Pintér 1941. 341.

⁶² Pintér 1934. 271.

⁶³ Uo. 270–271.

⁶⁴ Uo. 286.

⁶⁵ R. Várkonyi 1973. 249.

⁶⁶ „Terjesztette azt a szocializmusnak mind szélesebb körű propagandája is, mely kezdettől fogva zászlójára írta a természettudományok egyedül üdvözítő voltának jelszavát.” Lásd bővebben: Thienemann 1922. 7. A tanulmányt gyakran olyan programadó írásnak tekintik, amit Szeksfű Gyula munkájával helyeznek egy kontextusba. Lásd bővebben: Szeksfű 1922.

Összegezve a fentieket, Pintér a német földről kiindult és a pozitívizmus ellenhatásaként értelmezett szellemtörténeti mozgalom képviselőivel szemben a régi irányzat követője volt. Ugyanakkor pozitívista történelemszemléletében nem számított maradi tudós-nak, hiszen a rendszerezés során jól tudta jellemezni az egyéniségeket és a korukat mozgató szellemi irányokat is.⁶⁷ Így tett a fent már felvázolt Bessenyei-kép kapcsán is, amikor a „franciás iskola” megteremtőjeként tüntette fel, de a kérdésre, hogy mennyire tekinthető keményvonalas pozitivistának, a szellemtörténettel összefüggésben kívánok válaszolni.

Utóbbi irányzat a fentiekkel összefüggésben csak annyiban kerül ismertetésre, amennyiben lehetőséget ad a pozitívizmussal való összevetésre. Ilyen értelemben (itt is) eltekintek az irányzat teljes történeti interpretációjától, és csak azokat a kontextusokat kívánom hangsúlyozni, amelyek keretet adnak Eckhardt Sándor működésének.

Akárcsak a pozitívizmus kapcsán, úgy a szellemtörténet vonatkozásában is nehéz a kifejezést egzakt módon meghatározni. Lényegre törően megfogalmazva a szellemtörténet egy olyan kultúrtörténeti és filozófiai irányzat, amely a pozitívizmus ellen fellépő idealizmus reakciója, amely egy-egy kor szellemét kívánja megragadni, különböző aspektusokból lefedve a kultúra számos szegmensét.⁶⁸

Magára a szellemtörténet keletkezésére, a szellem fogalmára és ezek kritikátörténeti vizsgálatára nem adható egyértelmű válasz. A legtöbb értelmező egyetért abban, hogy a szellemtörténeti irányzatnál túlnyomórészt Dilthey mentális struktúráként elgondolt, tehát alapvetően lélektani integráltságú szellemfogalmából érdemes kiindulni, leválasztva erről a Herderig, valamint Schlegelig visszavezethető fogalomtörténeti összefüggéseket. Konkrétan tehát Dilthey szellemi tudományoknak azokat nevezi, melyeknek tárgya a történeti-társadalmi valóság (*die geschichtlich-gesellschaftliche Wirklichkeit*).⁶⁹ Másképpen fogalmazva a szellemi tudományoknak mai értelemben vett nevét és fogalmát, alapvetéseit és kategóriáit először Dilthey hangsúlyozta, ahogyan a természettudományoktól való következetes elválasztását is. Dilthey a szellemtudományok tudományelméleti törekvéseit akkor kezdte el hangsúlyozni, amikor megdőlt a természettudományok nagyságát hirdető pozitívizmus.⁷⁰ Ez időben elhelyezve azt jelenti, hogy a 19. század végétől a második világháború befejezéséig terjedő korszakról van szó.⁷¹

A 19. század nagy szellemtörténésze, Dilthey már korábban megállapította a szellemtudományokat a természettudományoktól elválasztó különbséget, de Rickert „fogalomalkotóereje” nélkül nem tudott érvényt szerezni a szellem vonatkozásában a tudomány névnek.⁷² Dilthey a történelem s általában a szellemtudományok módszerét vizsgálva a neokantizmusnak, egyben a genetikus természetű történetfilozófiának is módszert adott.

A szellemtörténet történelemfelfogására jellemző, hogy erkölcsi és világnézeti vonatkozásai vannak. Ilyen nézet például, hogy a történelem nem körforgás, hanem fejlődés és haladás, a szellem kibontakozásának színtere.⁷³ Eckhardtnál ez talán reprezentatíván *A francia szellem* című munkájában van jelen, amelyet a következő fejezetben részletesen bemutatok.

⁶⁷ Szász 1941. 2.

⁶⁸ Imre 2013. 8.

⁶⁹ Kornis 1912. 485.

⁷⁰ Uo. 481.

⁷¹ Erős 2008. 20–21.

⁷² Korek 1928. 136.

⁷³ Láczi 1998. 27.

A századvégi német történettudós és irodalomtörténész módszertani elgondolása abban áll, hogy a történeti folyamatok mozgatóinak háttérében az egyes szellem által irányított folyamatokat keresi.⁷⁴ Módszerére jellemző a természettudományok és a szűkebben vett humántudományok neokantiánus szembeállítás.⁷⁵ Ugyanakkor ezek ellenére is találkozhattunk bizonyos fokú „kölsönhatásokkal” és kilengésekkel a két irányzatra vonatkozóan. Utóbbi azért fontos a tanulmány szempontjából, mert ezekből a „közös vonásokból” valószínűsíthető Pintér inkább neopozitívista, mintsem keményvonalas pozitívista volta.

Ha feltételezhető, hogy voltak közös vonásai a szellemtörténetnek és a pozitívizmusnak, az főleg az irányzat kibontakozásának időszakában figyelhető meg. Ahhoz pedig, hogy lássuk a pozitívizmussal szembeni diszkontinuitást hangsúlyozó nézetek történeti és módszertani eszköztárát, illetve, hogy egy paradigmaváltást eredményező, de magának még érvényt nem szerző irányzat miképpen van jelen az egyes szövegekben, célszerű bizonyos szövegkorpuszokat összevetni.⁷⁶

Erre az összevetésre a következő fejezetben kerül sor, amelyben először a hazai szellemtörténet kontextusában kijelölöm Eckhardt irányzatbeli működését, majd egy szűkebb vonatkozásban bemutatom az (irodalom)történetírással kapcsolatos elképzeléseit, összevetve azt a Pintér által képviselt állásponttal.

A szellemtörténet hazai recepciótörténete a pozitívizmushoz hasonlóan komplex kérdés, hiszen arra vonatkozóan nincs konszenzus, hogy mi hívta életre a szóban forgó irányzatot. Hanák Tibor a „*filozófia önvédelmi reflexéről*” beszél a természettudományok térhódításával szemben,⁷⁷ és talán ez a leghelytállóbb állítás, ha megnézzük az irányzat hazánkbeli térnyerésének feltételezhető okait.

Ilyen értelemben az irányzatnak a megjelenési lehetőségét az a polgári szellemiség táplálta, amely elégedetlen volt a pozitívizmussal és annak módszereivel, hiszen a szellemtörténet teljesen más perspektívákat kínált. Egyrészt a szellemi élet egységes szemléletére törekedett, másrészt a stílus és világnézet belső kapcsolatát kutatta. A szellemtörténet a nemzeti és emberi problémák felé fordult a merev racionális gondolkodással szemben.⁷⁸ Ebből kifolyólag a szellemtörténet nem pusztán egy tudományos-módszertani törekvés volt, hanem egy mélységes meggyőződésen alapuló világnézet is, amely mögött az utolsó magyar idealista és neoplatonista gondolkodásmód akadémiai képviselőjét kell látnunk.⁷⁹

A szellemtörténet Magyarországon az 1920-es években tűnt fel és lett a Horthy-korszak meghatározó történetfilozófiai irányzata. Ugyanakkor hatása jóval tovább élt, hiszen az irányzat szemlélete a rendszer utáni liberális értékrendben is markánsan érződött.⁸⁰

Az első világháború után a polgári szellemű magyar történet- és irodalomtudomány legmeghatározóbb irányzata egyértelműen a szellemtörténet volt. Hazai kibontakozását Szekfű Gyula *Három nemzedékének* megjelenése, a *Minerva-Társaság* és annak folyóirata, a

⁷⁴ Poszler 1973. 94–95.

⁷⁵ H. Lukács 1971. 9.

⁷⁶ Kulcsár Szabó 1990. 78.

⁷⁷ Hanák 1993. 94.

⁷⁸ Sőtér 1978. 68.

⁷⁹ Láncki 1998. 27.

⁸⁰ H. Lukács 1971. 52.

Minerva,⁸¹ valamint a *Magyar Szemle* megindulása jelezte. Egyes elgondolások szerint a *Minerva* a *Három nemzedék*ben fölvezetett vonalak kontextusában értelmezhető, amelyet a már fent említett Thienemann konkretizált.⁸² A két folyóiratot a szerzők személyének azonoságán túl a pozitívista tudományosmenny és világkép elutasítása kapcsolta össze.⁸³

Másképpen fogalmazva, a szellemtörténet kontextusában értelmezhető a két világháború közötti időszak Magyarországnak egyik legmeghatározóbb szellemi teljesítménye, a *Minerva* folyóirat, amely a korszakban kibontakozó szellemtörténet reprezentatív folyóiratának tekinthető. A folyóirat tanulmányai szűkebb területet művelnek, múltközpon-tuák és erős filozófiai vonatkozásaik vannak.⁸⁴ A folyóiratban olyan pozitívizmust eluta-sító írásokkal lehet számolni, amelyekről a fentiekben már írtam, és fontosabbnak is tar-tom megjegyezni, hogy a periodikát működtető és szerkesztő grémiumnak a „*vészharan-gozó*” Eckhardt Sándor is a tagja volt, akárcsak a *Szemlé*nek.⁸⁵

Az 1927-ben megindult, Szekfű-féle *Szemle* tanulmányai a Minervával ellentétben in-kább a jelennel foglalkoztak, ebből kifolyólag a társadalomtudományos megközelítések erősebben vannak jelen a lapban.⁸⁶ Eckhardt a *Szemlé*nek, amelyben a vita indító tanul-mánya is megjelent, nemcsak szerzője, hanem 1938 és 1944 között szerkesztője is volt,⁸⁷ miután a hozzá elsősorban filozófiai rétegzettséget tekintve közel álló Szekfű Gyula⁸⁸ nem tudta teljesíteni feladatát.

Eckhardt Sándor szellemtörténetének vizsgálata több szempontból is összetett vállal-kozás. Talán ennek tudható be, hogy Miskolczy Ambrus⁸⁹ kívül nem is nagyon kutatták a tudós munkásságát. Mivel a fentiekben Pintér Jenő pozitívista voltát az egyes hivatko-zásokkal bizonyítottam, így Eckhardt esetében is hasonlóképpen járok el.

Ahogy fent írtam, a *Minerva* elsősorban a pozitívizmussal szemben jött létre, amelynek első számában Thienemann egyértelműen elítélte a – Pintér Jenőre is ható – pauleri po-zitívizmust.⁹⁰ Eckhardtra a *Minerva* szálláscsinálója bizonyíthatóan hatással volt. Ennek egyik mutatója Thienemann *Irodalomtörténeti alaphfogalmak* c. írása és az azzal szoros össze-függésben álló Zolnai Béla tanulmány. Utóbbi *Az összehasonlító irodalomtörténet mai állásáról* címet viseli, amelyben a szintézis lehetőségeit és az összehasonlító irodalomtudományt vizsgálja. Ezek a tanulmányok a szellemtörténeti elveket, valamint a komparáció fontos-ságát hangsúlyozták.⁹¹ Eckhardt Sándor munkái szinte lekövezték a fogalmat, hiszen nála az egyik legmeghatározóbb alapelv a komparációs eljárás. Ha a fenti vita egyik elemére visszatérünk, amikor Eckhardt a francia iskolával állítja szembe a hazai viszonylatokat, akkor egyértelmű, hogy számolhatunk a szellemtörténet Thienemann–Zolnai interpretá-ciójával. Sőt meglátásom szerint arra is egyértelmű választ lehet adni, hogy Eckhardt mit

⁸¹ A Minerváról szóló összefoglalásokat lásd: Horváth 1986., H. Lukács 1971., Huber 1989.

⁸² R. Várkonyi 1973. 248.

⁸³ Láncki 1998. 27.

⁸⁴ Uo. 36.

⁸⁵ Korner 2008. 209.

⁸⁶ Láncki 1998. 36.

⁸⁷ Soós 2001. 246.

⁸⁸ H. Lukács 1971. 60.

⁸⁹ Miskolczy Ambrus főleg a *Mi a magyar?* című tanulmánykötet és *A francia szellem* kontextusában értelmezte Eckhardt Sándor munkásságát. Továbbá Miskolczy kutatásai A francia szellemre vonatkozóan azokat a szer-zőket mutatták ki, amelyek Eckhardtra hatást gyakoroltak. Lásd bővebben: Miskolczy 2001., Miskolczy 2014.

⁹⁰ Lásd bővebben a függelékben.

⁹¹ Vajda 1962. 345.

is ért a szintetikus látószög alatt: „[...] egyes irodalmi jelenségeket összekötő szellemi vonalrendszer, mely csak a kívülről szemlélő előtt kaosz, de a belső összefüggéseket kutató számára rend és harmónia.”⁹²

Talán Eckhardt neve legjobban *A francia szellem* című szintézisével híresült el. A mű komplex vizsgálata ugyan meghaladná az írás kereteit, de a szellemtörténeti aspektusok és Dilthey hatásának kiemelése miatt megkerülhetetlen egyes elemek bemutatása.

Ha visszatérünk a szellemtörténet nagy német reprezentánsára, aki kimondja, hogy az ember csak a történelemből érthető meg, és origójának az embert jelöli ki, akkor nyilvánvaló, hogy az ő narrációjában az ember olyan szellemi-lelki egység, amely révén a korok lelkének keresése helyezhető kilátásba.⁹³ Hasonló célkitűzéssel bír Eckhardt műve, ahol a francia eszmét és szellemet a francia öntudat első meglététől kezdve interpretálta saját koráig.⁹⁴ Másképpen fogalmazva Eckhardt a nemzeti öntudat fejlődését, a nemzeti szellem középpontjának, organizáló elvének alkatát⁹⁵ tárta fel, amely módszerében a szellemtörténet összefüggéseket kereső elvét lehet felfedezni.

A francia szellem interpretálása a fentiekől több teret érdemelne, ugyanakkor a tanulmány célkitűzései között az egyes művek csak annyiban kerülnek bemutatásra, amennyiben megfogalmazható egy olyan konklúzió, amely alkalmas a két szerző által képviselt irányzatok összehasonlítására. Meglátásom szerint a fent leírtak egyértelműen tükrözik Pintér és Eckhardt egymásnak ellentmondó irányzatbeli működését. Az ezzel kapcsolatos bizonyításokat és konkrétumokat a következő oldalakon kívánom feltüntetni.

A pozitívizmus, mint anyagelvűségen alapuló irányzat, a való világ egzakt és tapasztalati megismerését tekinti céljának megfigyelések révén. A tények empirikus megismerését helyezi kilátásba, amit pedig nem lehet megalapozott ismeretté formálni, azt mellőzendőnek nyilvánítja.⁹⁶

A pozitívizmus tehát a természettudományos eljárások módszertanában hisz, míg a szellemtörténet önálló módszert keres. A pozitívizmus a megismert tényekből indulva induktív úton jár, míg a szellemtörténet a megsejtett törvényből deduktívan közelíti a bizonyító tényeket. A pozitívizmus végeredményként kívánja elérni a szintézist, de a tiszta indukcióval történő megismerés erre nem alkalmas. Ezzel ellentétben a szellemtudományokban az intuíció miatt van lehetőség szintézisteremtésre. A pozitívizmus adatszerűséget eredményez csak, míg a szellemtörténet a fent már említett korszellemet feltételezi.⁹⁷ Maga Eckhardt Sándor szintén a szintézisteremtés igényeiről ír: „[...] *korszakokat felölelő áttekintésre volna szükség, amelyek a kor szellemébe hatolva, egységesen kutatják azt, ami az irodalmi jelenségekben elaprózódva jelenik meg.*”⁹⁸

Ahogy a fenti sorokban már tettem rá utalást, ebben az összefüggésben hangsúlyozom, hogy Pintér inkább a neopozitivisták irányhoz húz. Ugyan a fenti sorok egyértelművé

⁹² Eckhardt 1932. 264.

⁹³ Hanák 1993. 95.

⁹⁴ A munka *A francia forradalom eszméi Magyarországon* című munkához hasonlóan szintén nem előzmény nélküli munka. *A francia nemzet missziós bite és a francia irodalom* című akadémiai székfoglalójában már hasonló kérdéseket fejteget a szerző, de a 25 évvel korábban megírt szövegben még nem használja következetesen a szellem fogalmát.

⁹⁵ Joó 1938. 532.

⁹⁶ Láczi 1998. 39.

⁹⁷ Lásd bővebben: Poszler 1982. 155.

⁹⁸ Eckhardt 1930.

tették pozitivista nézeteit, de az irodalomtörténeti összefoglalások kapcsán arra lehet következtetni, hogy Pintér nem volt maradi tudós, hiszen a rendszerezés során, ami ugyan rendkívül adatgazdag, de mégis az egyéniségek jellemzésén túl (lásd Bessenyei) egyes szöveghelyeken megjelöli az egyéniségeket mozgató korszellemet is, amely a pozitívizmusra nem jellemző eljárás.⁹⁹ Pintér Jenőt kortársai egyértelműen pozitivistának tekintették, ami elvitathatatlan. Ugyanakkor meglátásom szerint Pintért túlzás keményvonalas pozitivistának tekinteni. Utóbbi állításomat a következő sorokban feltüntetett szöveghelyekkel kívánom igazolni.

Példának okáért a vitát kiváltó Bessenyeiről és a fent említett „franciás iskoláról” a következőket írja: „*A régi stílusában és hagyományos gondolkörében megkövesedni látszó nemzeti irodalmat modern eszmékkel és nyugati műformákkal termékenyítették. Ibletőjük a francia szellem volt, bálványuk Voltaire.*”¹⁰⁰

Sőt, Pintér irodalom(történet)-fogalmában még a szellemtörténet bizonyos hatása is érezhető, amennyiben összevetjük Dilthey mentális struktúráként elgondolt és lélektani indíttatású fogalmával: „*Irodalom alatt általában az emberi szellem munkálkodásának írott vagy nyomtatott műveiben található megnyilatkozását értjük. Az irodalomtörténet az emberiségnek vagy az emberiség bizonyos részének írásban élő szellemi fejlődését vizsgálja.*”¹⁰¹

Részben meghaladná az írás kereteit, részben további kutatásokat vonna maga után, hogy igazolni tudjam Pintér pozitívizmusának változását. Nem gondolom, hogy a magyar irodalomtörténet-írásban az ő idején történt volna meg a paradigmaváltás,¹⁰² inkább azt feltételezem, hogy az ő működésének idejére a pozitívizmus lendületét meghaladta a szellemtörténet, és bizonyos értelemben „beszivárgott” annak módszertanába. Hangsúlyozom, csak szivárgásról lehet beszélni, hiszen a vitában is számos pozitivista hatást tükröző elemet mutattam ki, másrészt pedig nem gyalázkodásnak minősítette volna az Eckhardt-féle *paraszt* kifejezést.

A fenti oldalakon arra tettem kísérletet, hogy a Pintér–Eckhardt polémia az ismert források és a kapcsolódó tanulmányok tükrében értelmezsem. Ugyan többször nyomatékosítottam már, de itt is hangsúlyozni kívánom, hogy a vita lényege – ha csupán hallgatólágosan is – a pozitívizmus és a szellemtörténet „vetélkedésében” ragadható meg, mely „vetélkedés” az egyes bírálatokból válik egyértelművé. Ahogy a fentiekben már megfogalmaztam, nem az volt a célom, hogy „győztest” hirdessek, vagy hogy Eckhardtot felmentsem a gyalázkodó vádak alól, hanem hogy rámutassak a vita valódi tartalmára. Ebben az összefüggésben jutottam a következő sorokban feltüntetett megállapításokra.

A vita lényege nem az egymással szembeni bírálatokban rejlik, hanem a mögöttes tartalomban, amely a pozitívizmus és a szellemtörténet különbözőségén alapul. Ebben a kontextusban értelmezhető a két vitázó fél tudományos működése egyrészt egy tágabb, másrészt pedig egy szűkebb vonatkozásban. A tágabb összefüggések révén jutottam el az egyes irányzatok hazai recepciótörténetéig, amelyekben kijelölhetők a Pintért, illetve az Eckhardtot érő hatások. Ilyen értelemben támasztható alá előbbi szerző pozitivista volta, amely a Pauler Gyulára történő hivatkozásokkal magyarázható. Eckhardt Sándor esetében is hasonló módszert alkalmaztam, és a szellemtörténet kontextusában értelmeztem

⁹⁹ Szász 1941. 2.

¹⁰⁰ Pintér 1913. 112.

¹⁰¹ Pintér 1909. 1.

¹⁰² Poszler György, Bókay Antal és Imre László a paradigmaváltás időszakát Horváth Jánoshoz kötik, első sorban a Thienemann Tivadarral való kapcsolat miatt. Lásd bővebben: Poszler 1983. 72., Imre 2011. 37–41.

az egyes műveit, kiemelve elsősorban a Dilthey, valamint a Minerva felől érkező impulzusokat. Ebben az összefüggésben bizonyítható Pintér neopozitivista volta, amely a Dilthey-féle szellemfogalommal hozható összefüggésbe. Meglátásom szerint a bevezetésben megfogalmazott célkitűzések, felvetések közül mindegyik bizonyításra került, leszámítva, hogy a Dilthey-féle szellemfogalom hogyan hatott a fentiekén túlmenően Pintérre. Ennek vizsgálata további kutatások kérdése lesz.

Függelék

Pauler Gyula: A pozitivizmus hatásáról a történetíráásra.¹⁰³

528. oldal:

„[...] legalább meg van találva az ösvény, melyen talán valaha ilyenekhez is eljuthatunk, meg van találva a helyes módszer, mely nélkül a legnagyobb lángelmék is hasztalan bolyonganak az események tömkelegében. E nagy haladást egy iskolának köszönjük – iskolát mondok a mennyiben e névvel a nézetek közössége mellett külső kapcsolat nélkül élni szabad – melynek célját már Kant kijelölte, melynek tudományos alapját Comte Ágost vetette meg úgynevezett pozitív filozófiájában.”

530. oldal:

„[...] A történelem physikai tünemény, melyet tehát azon módszerrel kell vizsgálnunk, mely módszernek a természettudományokban oly fényes vívmányokat köszönünk.”

Pauler Gyula: Comte Ágost és a történelem.¹⁰⁴

225. oldal:

„Alig van már művelt ember, ki a pozitív felfogásról ne halott volna, mely az emberiség fejlődésében is változhatlan természeti törvényeket nyomoz és talál.”

226. oldal:

„A tudós német nemzet azonban lenézéssel fogadta az új bölcséletet. Az irodalom, mely új-seelandi népdalokat gyűjt és az amerikai vadak nyelvével bibelődik, nem ért rá, hogy Comtenak legalább fő művét lefordította volna. Néhány, jobbára kicsinyítő, fitymáló kritika vagy ismertetés minden, a mit e nagy szellemnek szentelni tudott. Ez ellenszenv – mert annak kell neveznem – felfoghatóvá válik, ha meg-gondoljuk, hogy nem volt még ember, ki a német önteltség és gőgön nagyobb sebet ejtett volna, mint Comte, bár nem szándékosan.”

Thienemann Tivadar: A pozitivizmus és a magyar történettudományok.¹⁰⁵

1. oldal:

„Folyóiratunk megindulását ötven év távolsága választja el attól, hogy Pauler Gyula: A pozitivizmus hatásáról a történetíráásra c. szélfoglaló értekezését mutatta be az akadémiaiában.”

4. oldal:

„Az egyes emberben lappangó szellemi értékek kitermelésénél sokkal többet ígér a haladás számára a természet energiáinak céltudatos fölhasználása és az együttes munkák helyes megszervezése.”

27. oldal:

„Talán hosszasan is időztem a pozitívista tanításoknál, de ki akartam mérni a tudománynak ezt az – egyik – útját, hogy tudjuk, honnan indul ki és hová vezet, mielőtt folyóiratunkkal elindulnak a másik úton, mely az idealizmus irányába halad.”

¹⁰³ Pauler 1871.

¹⁰⁴ Pauler 1873.

¹⁰⁵ Thienemann 1922.

Zoltán Paál

On the Border of Historical Writing Trends: Lessons from a Debate

We encounter debates and disagreements every day. From this perspective, interpreting a debate may not seem extraordinary, but perhaps the polemic between Sándor Eckhardt and Jenő Pintér is more complex than an everyday opposition. The purpose of this study is to reconstruct the ideological background of the debate and to highlight the opposing positions of the two scholars. From this approach, Sándor Eckhardt's and Jenő Pintér's interpretations of the relationship between positivism and the history of ideas can gain meaning.

Források

- MTAKK Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye. Kéziratok, hagyatékok.
- Ms 4624/414, 418. Pintér Jenő és Kosztolányi Dezső levelezése
- Ms 4685/200. Pintér Jenő és Szabó Lőrinc levelezése

Szakirodalom

- Alszegehy 1934. Alszegehy Zsolt: Titkári jelentés. In: Irodalomtörténet, 23. (1934) 3–4. sz. 53–59.
- Breisach 2004. Ernst Breisach: Historiográfia. Bp., 2004.
- Brisits 1941. Brisits Frigyes: Titkári jelentés. In: Irodalomtörténet, 30. (1941) 1. sz. 39–43.
- Császár 1909. Császár Ernő: Pintér Jenő: A magyar irodalom története a legrégibb időktől Bessenyei fellépéséig. In: Egyetemes Philológiai Közlöny, 33. (1909) 685–688.
- Dóczy 1928. Dóczy Jenő: Irodalmi tudóskodás és művészkedés. Magyar-ság, 9. évf. (1928), 147. sz., 1928. július 1. 29.
- Eckhardt 1919. Eckhardt Sándor: Bessenyei és a francia gondolat. I. In: Egyetemes Philológiai Közlöny, 43. (1919) 193–220.
- Eckhardt 1920. Eckhardt Sándor: Bessenyei és a francia gondolat. II. In: Egyetemes Philológiai Közlöny, 44. (1920) 42–53.
- Eckhardt 1921. Eckhardt Sándor: Bessenyei és a francia gondolat. III. In: Egyetemes Philológiai Közlöny, 45. (1921) 19–34.
- Eckhardt 1922. Eckhardt Sándor: Magyar rózsakeresztesek. In: Minerva, 1. (1922) 4–7. sz. 208–223.
- Eckhardt 1923. Eckhardt Sándor: A Contrat Social. Fejezet a magyar felvilágosodás történetéből. In: Minerva, 2. (1923) 6–10. sz. 133–161.
- Eckhardt 1928. Eckhardt Sándor: A magyar nyelv válsága. In: Magyar Szemle, 2. (1928) 2. kötet. 1–4. sz. 373–375.
- Eckhardt 1930. Eckhardt Sándor: A magyar romantika. In: Magyar Szemle, 4. (1930) 10. kötet. 9–12. sz. 193–199.
- Eckhardt 1932. Eckhardt Sándor: A fiatal Magyarország. Magyar Szemle, 6. (1932) 14. kötet. 1–4. sz. 264–268.

- Eckhardt 2001. Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon. Jegyz., utószó: Soós István. Bp., 2001. [kritikai kiadás]
- Erős 2004. Erős Vilmos: Látomás és indulat a szekfűológiában (Válasz Miskolczy Ambrusnak). In: Aetas, 19. (2004) 3–4. sz. 312–321.
- Erős 2008. Erős Vilmos: A szellemtörténet. In: Valóság, 51. (2008) 5. sz. 20–35.
- Erős 2013. Erős Vilmos: Bűvölet nélkül – félúton. Elmélkedések Romsics Ignác könyvéről. In: Valóság, 56. (2013) 5. sz. 80–92.
- Erős 2015. Erős Vilmos: Modern historiográfia: Az újkori történetírás egy története. Bp., 2015.
- Gyáni 2016. Gyáni Gábor: Professzionalizáció és nemzeti öntudat. In: Századok, 150. (2016) 5. sz. 1103–1116.
- H. Lukács 1971. H. Lukács Borbála: Szellemtörténet és irodalomtudomány. Vázlatok a Minerva köréből. Bp., 1971.
- Hanák 1993. Hanák Tibor: Az elfelejtett reneszánsz: A magyar filozófiai gondolkodás a század első felében. Bp., 1993.
- Huber 1989. Huber Kálmánné: A Minerva folyóirat története és repertóriuma: 1922–1944. Pécs, 1989.
- Imre 2011. Imre László: A magyar szellemtörténet válaszútjai, feltételei és következményei: Barta János pályája és a szellemtörténet. Pécs, 2011.
- Imre 2013. Imre László: Szellemtörténet és nemzeti önszemlélet. Bp., 2013. (A 2013. május 6-án megválasztott akadémikusok székfoglalói.)
- Joó 1938. Joó Tibor: Eckhardt Sándor. A francia szellem. In: Protestáns Szemle, 47. (1938) 9–10. sz. 531–532.
- Karl 1926. Karl Lajos: Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon. In: Budapesti Szemle, 54. (1926) 201. kötet. 581. sz. 148–152.
- Kecskeméti 1926. Kecskeméti György: Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon. In: Századunk – Társadalomtudományi Szemle, 1. (1926) 1. kötet. 1. sz. 86–87.
- Kenyeres 1993. Kenyeres Zoltán: A befejezetlen múlt. Irodalomtörténet-írásunk néhány kérdéséről. In: Irodalomtörténet, 24. (74.) (1993) 1–2. sz. 18–38. (I.); 3. sz. 451–507. (II.); 4. sz. 950–969. (III.)
- Korek 1928. Korek Valéria: Problematika és tartalmi átalakulások az újabb történetfilozófiában (1883–1927). In: Athenaeum. Új folyam, 14. (1928) 3–4. sz. 135–152.

- Korner 2008. Korner Veronika Júlia: Irodalmi program és annak „felülírása” – a Minerva folyóirat. In: *Helikon*, 54. (2008) 2–3. sz. 209–214.
- Kornis 1912. Kornis Gyula: Dilthey történetelmélete. In: *Történeti Szemle*, 1. (1912) 4. sz. 481–527.
- Köpeczi 1969. Köpeczi Béla: Eckhardt Sándor. In: *Irodalomtörténet*, 1. (51.) (1969) 4. sz. 957–958.
- Kulcsár Szabó 1990. Kulcsár Szabó Ernő: A fordulat jellege – Pozitivizmus és szellemtörténet. In: *Literatura*, 16. (1990) 1. sz. 77–98.
- Kulcsár Szabó 1998. Kulcsár Szabó Ernő: Az egyéniség az olvasás horizontváltásában – Vonások Barta János szellemi „arcképéről”. In: *Alföld*, 49. (1998) 6. sz. 59–71.
- Kulcsár Szabó 2000. Kulcsár Szabó Ernő: A megértés fordulatai a modernség küszöbén, pozitivizmus és szellemtörténet. In: *Uő: Irodalom és hermeneutika*. Bp., 2000.
- Lánczi 1998. Lánczi András: Álomhüvelyezés. A magyar szellemtudományok a két világháború között. In: *Világosság*, 39. (1998) 3. sz. 27–47.
- Miskolczy 2001. Miskolczy Ambrus: Szellem és nemzet. Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világáról. Bp., 2001.
- Miskolczy 2014. Miskolczy Ambrus: A múlt megszelídítése. Eszmetörténet és historiográfia határán. Bp., 2014.
- Pauler 1871. Pauler Gyula: A pozitivizmus hatásáról a történetírára. I. In: *Századok*, 5. (1871) 8. sz. 527–545.
- Pauler 1873. Pauler Gyula: Comte Ágost és a történelem. 1. In: *Századok*, 7. (1873) 4. sz. 225–241.
- Percz 1993. Percz László: A pozitivizmustól a szellemtörténetig. Száz éves az Athenaeum. In: *Világosság*, 34. (1993) 7. sz. 44–55.
- Pintér 1909. Pintér Jenő: A magyar irodalom története. A legrégebbi időktől a mohácsi csatáig (–1526). I. Bp., 1909.
- Pintér 1910. Pintér Jenő: A magyar irodalom története a legrégebbi időktől Bessenyei György fellépéséig. In: *Protestáns Szemle*, 22. (1910) 1–10. sz. 137–140.
- Pintér 1913. Pintér Jenő: A magyar irodalom története. Bessenyei György fellépésétől Kazinczy Ferenc haláláig (1772–1831). I. Bp., 1913.
- Pintér 1918. Pintér Jenő: Eckhardt Sándor: Az aradi közművelődési palota francia könyvei. In: *Irodalomtörténet*, 7. (1918) 1–2. sz. 93–94.

- Pintér 1921. Pintér Jenő: Új hangok egy régi folyóiratban. Levél a szerkesztőhöz. In: Irodalomtörténet, 10. 1–2. sz. 79–80.
- Pintér 1928. Pintér Jenő: Egy kellemetlen dilettáns a magyar stílus világában. In: Irodalomtörténet, 17. (1928) 3–4. sz. 181–188.
- Pintér 1934. Pintér Jenő: Magyar irodalomtörténet. Tudományos rendszerezés 7. A magyar irodalom a XIX. század utolsó harmadában. Bp., 1934.
- Pintér 1941. Pintér Jenő: Századunk magyar irodalma. Tudományos rendszerezés 8. A magyar irodalom a XX. század első harmadában. Bp., 1941.
- Poór 2011. Poór János: Egy abbahagyott vita. A magyar jakobinusokról. In: Századok, 145. (2011) 5. sz. 1057–1116.
- Poszler 1973. Poszler György: Szerb Antal. Bp., 1973.
- Poszler 1982. Poszler György: Illúzió és értelem I. Vázlat az „esszéista nemzedék” portréjához. In: Világosság, 23. (1982) 3. sz. 150–158.
- Poszler 1983. Poszler György: Kétségektől a lehetőségekig. Bp., 1983.
- R. Várkonyi 1973. R. Várkonyi Ágnes: A pozitivista történetiszemlélet a magyar történetírásban I. Bp., 1973.
- Romsics 2011. Romsics Ignác: Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században nemzetközi kitekintéssel. Bp., 2011.
- Somogyi 1967. Somogyi Sándor: Irodalomtudományunkról, múltjáról szólva. In: MTA Nyelv-és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei, (1967) 24. kötet. 1–4. sz. 187–297.
- Soós 2001. Soós István: Utószó. In: Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon. Jegyz., utószó: Soós István. Bp., 2001. [kritikai kiadás]
- Sőtér 1978. Sőtér István: A magyar irodalom története a két világháború között (1919–1945). (A magyar irodalom története 6.) Bp., 1978.
- Szász 1941. Szász Károly: Elnöki megnyitó a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1941. évi januárius 11-én tartott rendes közgyűlésén. In: Irodalomtörténet, 30. (1941) 1. sz. 1–4.
- Szekfű 1922. Szekfű Gyula: Faji sajátosságaink a gazdaságtörténet világánál. In: Minerva, 1. (1922) 4–7. sz. 143–186.
- Szerb 1940. Szerb Antal: Pintér Jenő. In: Nyugat, 33. (1940) 12. sz.
- Szűjártó 2021. Szűjártó M. István: A történelem diskurzusa. Bevezetés a 20. századi történetírás történetébe és elméletébe. Bp., 2021.
- Thienemann 1922. Thienemann Tivadar: A pozitívizmus és a magyar történettudományok. In: Minerva, 1. (1922) 1–3. sz. 1–28.

- Tordai 1910. Tordai Ányos: A magyar irodalom története a legrégibb idők-től, Bessenyei György fellépéséig. In: Századok, 44. (1910) 1. sz. 53–61.
- Vaderna 2012. Vaderna Gábor: Nemzedékek, programok, lehetőségek: Az Irodalomtörténet története 1912–1949. In: Irodalomtörténet, 43. (93.) (2012) 3. sz. 279–297.
- Vajda 1962. Vajda György Mihály: A magyar összehasonlító irodalomtu-domány történetének vázlata. In: Világirodalmi Figyelő, 8. (1962) 3. sz. 325–373.
- Várkonyi 1925. Várkonyi Hildebrand: Két monográfia. In: Minerva, 4. (1925) 1–5. sz. 86–90.
- Vass 1936. Vass Gyula: A modern szellemtörténet eredményei. In: Századunk, 11. (1936) 257–258.
- Werner 1910. Werner Adolf: Pintér Jenő: A magyar irodalom története a leg-régibb időktől Bessenyei föllépéséig. In: Katolikus Szemle, 24. (1910) 1. sz. 104–108.
- Zolnai 1936. Zolnai Béla: Pintér Jenő a szegedi egyetemen. In: Irodalom-történet, 25. (1936) 1–2. sz. 48–49.

Zakkar Antónia

A Vásáry-ügy interpretációja a Debreczen lapszámain keresztül

„Az ilyen világban indul meg a kegyetlen harc az ember és ember, a nemzet és nemzet, a faj és faj között. Kevesek urrá, hatalmassá lesznek a világ és sokak felett. A sokak pedig a nyomorúság és szenvedés poklába süllyednek, ahol csak az életösztön vad korbácsolása hajítja őket, amely az emberből kiűzi az embert.”¹

Az 1930-as években Debreczenben különösen élénk és sokszínű sajtóélet bontakozott ki, amely a város kulturális és politikai életének meghatározó részévé vált. A baloldali szellemiséget képviselő sajtóorgánumok közé tartozott a *Debreceni Független Újság*, míg a jobboldali radikális nézetek támogatói a *Hajdúföld* című lapot forgathatták. A város sajtóéletében kiemelkedő szerepet töltött be a *Debreczen*, amelynek tulajdonosa Szigethy Gyula, főszerkesztője Pálffy József volt.² Ez az újság a konzervatív irányzat kiemelkedő képviselője volt, és – népszerűségét tekintve – egyben Debreczen vezető politikai napilapjának számított. Az újság jellegét elsődlegesen a helyi politikai-közületi események és azok értékelése határozta meg, s közülük is kiemelkedett Vásáry István esete, amely élénk vitákat generált a helyi sajtóban.³ A vonatkozó lapszámok tanulmányozása lehetőséget nyújt arra, hogy lépésről lépésre követhessük a városban zajló eseményeket, valamint a különböző politikai és társadalmi álláspontok ütközését. Az események részletesebb megértését nagyban segíti a *Debreczen* című lap főszerkesztőjének, Pálffy Józsefnek a gyűjteménye, amely tágabb értelemben is értékes forrás a korszak helyi közéletének feltárásához. A sajtóban megjelent írások és Pálffy gyűjteményének összevetésével átfogó képet kaphatunk arról, hogy a Debreczen politikai állásfoglalása miként nyilvánult meg a városban zajló események kapcsán.⁴

A Vásáry család a legrégebbi debreceni cívis birtokosok közé tartozott, meghatározó tagjaik generációkon keresztül kiemelkedő szerepet játszottak a város életében. Vásáry István 1909-ben kezdte pályafutását a debreceni önkormányzatnál, és 1914-től tanácsnokként folytatta munkáját, amely során két évtizeden át aktívan közreműködött a város vezetésében. Az első világháború végéig Vásáry a közigazgatás irányítását látta el, miközben tevékenysége a város stabil működésének fenntartására összpontosult, a forradalom és az azt követő román megszállás időszakában Debreczen tényleges vezetőjeként

¹ Vásáry István beszéde. Debreczen, 1935. augusztus 27.

² Pálffy József neve a levéltári dokumentumokban több helyesírással is feltűnik: Pálfi/Pálfy/Pálffy, jelen esetben egységesen a Pálffy vezetéknevet használjuk.

³ Az 1930-as évek közepére, a Gömbös-kormány időszakában nehezebbé vált a lap helyzete, hiszen már távolról sem élvezhette az állami sajtópolitika támogatását, vagy csak lojális hozzáállását. A Vásáry elleni küzdelemben vezető szerepet játszott a *Hajdúföld* szerkesztője, Kolosváry-Borcsa Mihály, aki egyúttal a *Debreceni Újságíró Egylet* elnöki tisztét is betöltötte. DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 70.

⁴ A *Debreceni Egyetem* sajtótörténeti anyagának különösen értékes része Pálffy József irathagyatéka, azon belül is szakmai munkásságának és a város sajtóéletének a leírása. Pálffy munkái nagy körültekintéssel készültek: nem csupán emlékeztetere hagyatkozott, hanem felhasználta a régi újságokat, korábbi feljegyzéseit és birtokában lévő egykorú dokumentumokat, amelyeket mellékletként csatolt kéziratához. Írásai így megbízható és pontos képet nyújtanak az általa feldolgozott hírlapokról és személyekről, valamint átfogó betekintést kínálnak az általa ismert sajtóviszonyokba. Korompai 1979. 74., Bényei 2007.

működött. Ekkor kiemelt figyelmet fordított a város autonómiájának megőrzésére, a lakosság védelmére, valamint az alapvető életfeltételek biztosítására. Helyi karrierje kiteljesedését jelentette, hogy – a bethleni kormánypolitika aktív támogatójaként – 1925-ben polgármester-helyettes, 1928-ban pedig polgármester lett.⁵

Debrecenben az 1934-es év a várospolitikai harcoktól volt hangos. Gömbös miniszterelnöki megbízatása után látszólag kiegyezett Bethlen Istvánnal, miközben eleinte burkoltan, majd egyre nyíltabban próbálta őt és híveit hatalmi pozícióikból kiszorítani.⁶ Ezzel Debrecenben is megkezdődött a radikális jobboldal előretörése, melynek egyik kulcsfontosságú momentumaként Kolosváry-Borcsa Mihály kinevezése volt a Nemzeti Egyeség Pártja helyi főtitkárává, aki emellett megőrizte főszerkesztői posztját is a Hajdúföld élén, amely a fajvédő eszmék helyi terjesztésében meghatározó szerepet játszott. Kolosváry-Borcsa és köre volt az első, amely lejárató kampányokat indított Vásáry István ellen. Ők ösztönözték Bíró Gyula nyomdászt arra, hogy rágalmazó röpiratokat készítsen, melyeket zsarolási eszközként kívántak felhasználni Vásáry ellen. Vásáry azonban nem engedett a fenyegetéseknek, és haladéktalanul feljelentést tett a belügyminiszternél rágalmazás vádjával. Bíró Gyula rövidesen beismerte, hogy a szóban forgó röplapok előállítását a Nemzeti Liga tagjainak anyagi támogatásával finanszírozta. Bíró rágalmazásért 1 hónapi fogházra, zsarolásért pedig 150 pengő pénzbüntetésre ítélték. Kolosváry és társai elsősorban az általuk vélt vagy valós sérelmek megtorlása érdekében indították meg akciójukat, ugyanakkor számos követőjük csatlakozását a politikai és társadalmi ambíciók motiválták.⁷ A kibontakozó politikai küzdelem meghatározó szereplőjévé vált a Keresztény Nemzeti Liga helyi szerve is, amelynek legfőbb támogatója Vay László főispán volt.⁸ Mivel a kormány nem rendelkezett jogkörrel a vidéki törvényhatóságok tisztviselőinek közvetlen leváltására, a legkülönbözőbb módszerekkel próbálta elérni, hogy az általa nemkívánatosnak tartott személyeket fokozatosan eltávolítsa a hivatalukból.⁹ Ezek a változások indították meg azt a hadjáratot, amely Vásáry István, Debrecen polgármestere ellen zajlott. Az események viszonylag hamar jelentős visszhangot keltettek, így nemcsak a városi, hanem az országos sajtóorgánumok is napi rendszerességgel foglalkoztak az ügygel.

Április 12-én a belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc fegyelmi vizsgálatot rendelt el egy ohati gazdaságnak adott haszonbértartozási kedvezmény ügyében, s a gazdaság bérlői Vásáry István édesanyja és testvérei voltak. A Vásáry család a törlesztési kedvezmény kérelmét azzal indokolta, hogy a bérlők korábban még nem részesültek haszonbérleti kedvezményekben, de ezt a miniszter szándékos félrevezetésnek nevezte. Fontos tényező azonban, hogy a bérleti szerződést akkor kötötték, amikor Vásáry István még nem volt polgármester, bár már tagja volt a városi tanácsnak. Polgármesterré

⁵ Veress 1999. 15–17.

⁶ Ennek hátterére nézve: Vonyó 2018.

⁷ Veress 1999. 63–68.; DEENK Kt. Ms 11/1:8 44.

⁸ Vay Lászlót 1932 februárjában a Károlyi-kormány nevezte ki főispánná, ő azonban hamarosan kapcsolatba került Gömbös helyi támogatóival, akikkel megállapodott, hogy a Bethlen–Gömbös politikai konfliktusban Gömbös oldalára áll, és Vásáry István ellen lép fel. 1933 őszén Vay kezdte meg a Vásáry elleni támadások előkészítését névtelen levelek és feljelentések útján, amelyek a későbbi eljárás alapjául szolgáltak. Vay nemcsak az eljárás adatait szolgáltatta, hanem tájékoztatókat is készített a miniszteri vizsgálóbiztosok számára, amelyekben a Vásáry család bérleti ügyeit igazságtalan és jogsértő különleges kedvezményekként tüntette fel, szándékosan torzítva a tényeket. Veress 1999. 68–70.

⁹ Püski 2006. 197.

választása előtt a vezető városatyák gondosan utánajártak, hogy akadályt képez-e Vásáry jelöltetése ellen, hogy testvérei és anyja a város egyes területeinek bérlői, de az akkori belügyminiszter válasza szerint régebbi szerződések nem képezhetnek akadályt ilyen ügyben.¹⁰

A fegyelmi vizsgálatot kezdetben a főjegyző, Zöld József ellen indították el, az ő kézjegye szerepelt ugyanis azon a dokumentumon, amelyen a közgyűlés 1933. július 26-án megengedte a Vásáry testvéreknek, hogy a több, mint 115 ezer pengős tartozásukat 5 évre elosztva, egyenlő részletekben, kamatmentesen, búzában törlesszék.¹¹ Hamar kiderült, hogy a Vásáry család ellen indított eljárás mögött egy Kovács József nevű fiktív személy állt, lakcíme ugyanis nem volt megjelölve, valamint az egész eljárás során egyszer sem hallgatták ki. Pálffy szerint nem kizárt, hogy az illető maga báró Vay egyik gazdasági alkalmazottja volt.¹² A belügyminiszter április 23-án a közelmúltban előfordult visszaélésekre utalva a városi vezetés eljárását „*a gondos előrelátás és célirányos gazdálkodás következményei szempontjából joggal kifogásolhatónak és aggodalomra okot adónak*” állította.¹³ A Debreczen habozás nélkül, azonnal kiállt Vásáry mellett, a következő szavakkal: „*Vásáry István puritánsága, abszolút becsületessége, hivatali korrektsége, a vagyonkezelésben tapasztalt hozzájárhatatlansága közismert és megcáfolhatatlan tény, de az eddigi suttygó vádaskodás és pletyka ellen védekezési alapot nem találhatott, míg a most elrendelt hivatalos vizsgálat meg fogja győzni a felettes fórumokat is, hogy Vásáry István polgármester és értékes munkatársai [...] minden tekintetben hivatásuk magaslatán állnak, a város ügyeit tiszta kézzel vezetik, önző anyagi érdekeknek még az árnyéka sem tapadhat hozzájuk.*”¹⁴ A Debreczen a város nevében szólította fel a belügyminisztert, hogy minél gyorsabban és részletekre kiterjedően folytassa le a vizsgálatot. A lap munkatársai amellett, hogy mellszélességgel kiálltak Vásáry mellett, a vizsgálat néhány indítéka után külön is nyomozást indítottak, s a vádak részletes és alátámasztott érvekkel cáfolták meg.¹⁵ Azt elismerték, hogy a hátralék rendezésére engedményeket kaptak a családtagok, a polgármester azonban – elmondása szerint – egyetlen bizottsági tárgyaláson sem vett részt, amelyen ezt az esetet tárgyalták. A várost károsodás nem érte az engedményekből adódóan, s nem kivételes eset, hogy egy bérlő támogatást igényelt a város vezetésétől.¹⁶ A Debreczen közölte Keresztes-Fischer miniszter leiratát, valamint Vásáry Józsefnek,¹⁷ az ohati birtok egyik vezetőjének véleményét is: „*[...] kaptunk ugyan látszólagos engedményeket, azonban mindenkor miniszteri jóváhagyással. Ezek az engedmények azonban csak látszólagosak voltak [...]. Az elrendelt vizsgálat mindent tisztázni fog.*”¹⁸ Időközben közel 30 vállalat és intézmény vizsgálatát kezdték meg a különböző külső szakértők, belügyminisztériumi államtitkárok és más főhatóságok tisztviselői. A vizsgá-

¹⁰ DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 65.

¹¹ Köztudott volt, hogy ezekben az években több gazda és bérlő is tönkrement az alacsony termésárak és a rossz terméseredmények miatt. DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 65.

¹² DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 46.

¹³ Az eljárás alapját az 1927: V. tc. 48. § szolgálta. Debreczen, 1934. április 24. 1–3.

¹⁴ Debreczen, 1934. április 24. 1–3.

¹⁵ A vád leiratában szerepel továbbá a fogyasztási adó és vigalmi adó körüli visszaélések vádja is. Mindkét esetben megcáfolták a vádakát a polgármester ellen, aki már az első pillanatban elutasította az adócsalás körüli esetek eltussolását. Így a lap szerint Vásáry pusztán egy lejárató kampány áldozata, amit becsületvédelmi törvény hiányában kénytelen tűrni.

¹⁶ Debreczen, 1934. április 24. 1–3.

¹⁷ Vásáry József Vásáry István testvére volt, az ő tulajdonában volt az ohati birtok.

¹⁸ Debreczen, 1934. április 24. 1–3.

lat vezetői Tatich Árpád államtitkár és Janda Béla miniszteri tanácsos voltak, a tagok között jelen voltak még: Hódy Sándor, Cserzy István számvevőszéki tanácsosok, akik a vizsgálat folyamán osztályvezető jelenlétében vizsgálták felül a könyveket. A bérleti szerződéseket a Földművelésügyi Minisztérium később érkező munkatársa ellenőrizte.¹⁹

„*A debreceni közvélemény Vásáry polgármester mellett*” címmel jelent meg a Debreczen április 24-i száma, ahol nemcsak a lap egésze állt ki Vásáry mellett, de tudósítottak arról is, hogy a város is egy emberként áll a polgármester mellett. Báro Vay László főispán ígéretet tett, hogy a polgármester ellen zajló vádak nem fognak személyes hajszává fajulni, hanem pusztán a városgazdálkodási kérdések tisztázását szolgálják. Az április 26-ai kormánypárti gyűlésen a bizottság többségi csoportja bizalmat nyilvánított Vásáry polgármesternek, és a főispán is több ízben utalt arra, hogy a város vezetői közül senki sincsen vádolva.²⁰ A város lakosságának széles rétegei élénk figyelemmel kísérték az ügy alakulását, melynek részletei a kiszivárgott információk és a szó szerint idézett hivatalos leiratok révén váltak széles körben ismertté.²¹ Az ígéretek ellenére az érdeklődők már a kezdetektől sejtették, hogy nem a megszokott rutinvizsgálat kezdődött el. Míg a Debreczen Vásáry mellett kampányolt, addig a Debreceni Újság-Hajdúföld cikkeiben támadó jellegű írások jelentek meg a város vezetősége ellen. Az ellenzéki, baloldali lap, a Debreceni Független Újság pedig a belügyminiszter indíttatásait vetette fel, feltéve a kérdést, vajon mi váltotta ki a nagy fordulatot, miszerint a korábban rendben lévő ügyeket most veszélyesnek tartották.

Pár nappal később összehívták a közgyűlést, amelyről a Debreczen ezzel a címmel tudósított: „*Nagy izgalom, megújuló viharok a városi közgyűlésen.*” Az ominózus írást idézve, báro Vay főispán ünnepi megnyitó beszédet tartott, amelyben elmondta: „*Nincs szó Debrecen elleni akcióról ... Ellenkezőleg, itt Debrecen város minden vonatkozásában való megvédéséről van szó ... A magyar embernek a magyar emberrel szemben bizalommal kell viseltetnie és ezt tőle mindaddig amíg az ellenkezőről meg nem győződött, megvonni nem lehet.*”²² A közgyűlés első felszólalója, Magoss György szerint korábbi polgármesteri pályafutása alatt, bár ellene is többször tartottak vizsgálatot, ez mégsem hasonlítható össze ezzel. Szerinte nemcsak a városi vezetés, de az egész város lejáratozó kampány áldozata lett, „*olyan színben lett feltüntetve az ország közvéleménye előtt, mintha itt minden erkölcsi rothadásban volna, erkölcsi fertőben leledzene [...] Ezt az állapotot nekünk tiltakozás nélkül tünnünk nem lehet és arra kell törekednünk [...] hogy ez a téves felfogás Debrecen város erkölcsi közéletéből eltűnjék.*”²³ Hegymegi Kiss Pál²⁴ Vásáry ellenfeleit bírálta, akik nem nyíltan álltak szembe a polgármesterrel, hanem elbújva, magukat nem vállalva. Beismerte, korábban ő maga is sokszor került összetűzésbe a polgármesterrel, ám ezeket a konfliktusokat mindig tisztességesen rendezték.

¹⁹ Uo.

²⁰ Debreczen, 1934. április 25. 1.

²¹ Nemcsak a debreceniek, de az egész ország nyomon követte az eseményeket, az ügygel több országos lap is foglalkozott. A Gömbös által indított *Függetlenség, ehvadult és megtisztítandó dzsungelnek*” nevezte a várost. Az említett cikket tartalmazó lapszámot egyébként ingyen osztogatták a Hajdúföld mellékleteként. Veress 1999. 58.

²² Debreczen, 1934. április 28. 1–2.

²³ Debreczen, 1934. április 29. 2.

²⁴ Hegymegi Kiss Pál ekkoriban a helyi ellenzék és a Független Kisgazdapárt egyik prominens tagja, vezető országgyűlési képviselője volt. Ezzel a véleménynyilvánítással gyakorlatilag a helyi baloldal is Vásáry mellé állt. Veress 1999. 60.

Baltazár püspök²⁵ aggodalmát fejezte ki, hiszen a vizsgálat veszélyezteti Debrecen békéjét, pedig „igazi kormányzás csak szabadok felett lehet, mivel a szolgák felett nem büszkeség, hanem csúfság az uralkodás [...]”.²⁶ A közgyűlés a kisgyűlés javaslatának elfogadásával ért véget, melyben tudomásul vették a belügyminiszter rendelkezéseit, ám továbbra is nyugtalanságukat fejezték ki a jobboldali radikális csoportok erőszakos törekvései miatt. Bár Vásáry pozíciójában megmaradt, a város két táborra oszlott. Egyfelől a főispán elfogult fellépését demonstrációs gyűlések követték a város több pontján, másfelől a főispánt több városrészi körzet képviselője is személyesen látogatta meg, és biztosította bizalmáról és támogatásáról: „a körzetek egytől egyig a legteljesebb bizalommal és szeretettel ragaszkodnak báró Vay László főispánhoz.”²⁷

Vásáry védelmére, Baltazár kezdeményezésével, április 30-án a városháza tanácstermében megalakult a Debreceni Városi Szövetség, amelynek létszáma nagyjából 40-50 főre tehető.²⁸ Fő céljuk továbbra is a város autonómiájának megőrzése volt. „A szövetség szévesen lát soraiban akármelyik politikai párthoz tartozó egyént, ki a város érdekeit nézi” – mondta Baltazár püspök. A másik kezdeményező Hegymegi Kiss Pál volt, aki a szabad meggyőződés és véleménynyilvánítás jogát emelte ki az eset kapcsán. Dr. Fényes Jenő ügyvéd szerint pedig az kell, hogy: „Vásáry István, aki méltó a bizalomra és arra, hogy a város ügyeit intézze, Istenadta tehetségével szárnyaljon felfelé.”²⁹ A szövetség létszáma napról napra növekedett annak ellenére, hogy sokan az államtól függő helyzetük miatt csak csendben jelezték támogatásukat.³⁰ „A bomlást csak úgy lehet elkerülni, ha itt Debrecenben is a nemzeti egység igazi nemzeti egység lesz, s megszűnik a szélsőjobb oldali elemek egyeduralkodása a párt életében.” – írta a Debreczen.³¹ A szövetség kezdeményezésére május 25-én és 28-án rendkívüli közgyűlést hívtak össze, melyet „városi lefolyású közgyűlésnek” jósoltak meg.³² A kezdeti nehézségek után a rendkívüli városi gyűlés mégis nyugodtabb légkörben fejeződött be, Vásáry a felmerülő visszaélésekről egyenként nyilatkozott, és rámutatott arra, hogy amikor a szükség megkívánta, gondoskodott a megtorlásról és erélyesen üldözte a visszaéléseket.³³ A polgármester kiemelte, hogy mivel folyamatban lévő vizsgálatról van szó, korlátozva van abban, hogy valamennyi kérdésben kifejtse véleményét.³⁴ A közgyűlés végül a polgármester és több társa felfüggesztését elrendelő miniszteri leirat elfogadásával zárult.³⁵

Végeredményben Vásáry István ellen 23 vádpont alapján indult eljárás, amelyek középpontjában többek között az állt, hogy Vásáry István mindeddig nem követelte meg családtagjaitól a bérleti szerződésben előírt egy évi haszonbér összegének megfelelő biztosíték készpénzben, értékpapírban vagy jelzálog formájában történő letételt. To-

²⁵ Baltazár püspök maga is rokonságban állt a Vásáry családdal, Vásáry István testvérének felesége ugyanis Baltazár-leány volt. DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 64.

²⁶ Debreczen, 1934. április 29. 2.

²⁷ Debreczen, 1934. május 5., 9., 10.

²⁸ DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 65.

²⁹ Uo.

³⁰ Veress 1999. 78.

³¹ Debreczen, 1934. május 1. 2.

³² Debreczen, 1934. május 24. 3.

³³ Debreczen, 1934. május 29. 1–2.

³⁴ Veress 1999. 80.

³⁵ A vizsgálat alapját az 1929. évi XXX. tc. 78. § első bekezdése, míg Vásáry István felfüggesztését ugyan-ezen tc. 80. § 1. bekezdése szolgálta. Debreczen, 1934. augusztus 25. 1–6.

vább a bérlőknek jelentős vagyoni kedvezményeket adott annak tudatában, hogy az ingatlanok jelzáloggal terheltek, 1929 és 1932 között különféle kedvezményeket és fizetési haladékokat biztosított családtagjai számára, végül a város tulajdonában lévő gépjárművekből származó használt motorolajat térítés nélkül testvéreinek adta át. 1933. szeptember 29-én pedig azt állította, hogy a testvérei és édesanyja bérleti ügyeibe soha, semmilyen módon, sem közvetve, sem közvetlenül nem avatkozott be. Azonban utóbbi állításai nem bizonyultak valósak: 1929-ben például elnökkölt a hozzátartozóinak újabb fizetési haladékot engedélyező tanácsülésen, valamint az adósság elengedése iránti kérvényen az ő kézjegye szerepelt.³⁶ Nemcsak a polgármester, de több városi vezető ellen is eljárás indult szabálytalanságok és mulasztások miatt,³⁷ Vásáryt pedig azonnali hatállyal felfüggesztették, azzal indokolva, hogy: „*további működésével a városnak helyrehozhatatlan károkat okozna.*”³⁸ Vásáry a belügyminisztérium döntését augusztus 24-én közölte tisztviselőtársaival, majd átadta hivatalát a főispán által megbízott Vargha Elemérnek.³⁹

A belügyminiszter rendeletét augusztus 25-én közölte a Debreczen, s továbbra is Vásáry mellett állt ki, bár a bevezető mondatokban még óvatosabb megfogalmazást használtak: „*mi ebben a kérdésben állást foglalni nehezen tudnánk, merthízen azon tisztviselők, kik ellen az eljárás megindult, nyilatkozatot a dolog természeténél fogva nem adhatnak [...] bármiféle előzetes állásfoglalás bizonyos egyoldalúság látszatával bírna.*”⁴⁰ Később azonban már határozottabban fogalmaztak: a polgármester törvényes intézkedésekkel védte az egész mezőgazdasággal foglalkozó lakosságot, ebbe tartoztak bele a szorgalmukról és szakszerű gazdálkodásukról híres Vásáry testvérek. Kiemelték továbbá, hogy a város vezetőinek tisztességéhez és egyéni integritásához szó sem férhet.⁴¹ A lap ezután részletesen közölte, hogy mely tisztviselők, és milyen vádpontok alapján kerültek vizsgálat alá. Augusztus 28-ára újabb közgyűlést hívtak össze, melynek napirendjén szerepelt a belügyminiszteri leirat, amit nemcsak a debreceni, de a fővárosi közelet is nagy figyelemmel követett.⁴² Elterjedt a hír, miszerint a belügyminiszter nemcsak felfüggeszti, hanem egyenesen felszólítja a nyugdíjba vonulásra is.⁴³

Másnap számolt be a Debreczen a rendkívüli közgyűlésről, benne báró Vay főispánnak a vizsgálattal kapcsolatos nyilatkozatáról: „*a vagyonadó és a fogyasztási adó körül szabálytalanságok történtek egy része bírói eljárás tárgyát képezi [...] Mindenkor a legtárgyilagosanban*

³⁶ Veress 1999. 82–83.

³⁷ Zöld József főjegyzővel szemben az alábbi kifogásokat fogalmazták meg: a Homokkert utcai villamosvasút építése során szabálytalan eljárást tanúsított, és elmulasztotta érvényesíteni a város szerződésből fakadó jogait. Dr. Miszti Károly főügyész az általa indított perek esetében a város nevében költségként mintegy 800 alkalommal a város terhére összesen körülbelül 43.000 pengőt számolt el. Továbbá dr. Veress Géza tanácsnok elhallgatta, hogy a kimutatások szerint a számvevőség számláján tőketartozás mutatkozott. Veress 1999. 84–85.

³⁸ Veress 1999. 85.

³⁹ „*Az 1934. évi május hó 23-án 128.045- 1934 B.M. szám alatt kiadott rendelettel [...] a következőről értesitem a város Községét: A megírt vizsgálat során megállapítást nyert, hogy a város költségvetési kezelésében mintegy 3 millió pengő hiány mutatkozik.*” Debreczen, 1934. augusztus 25. 1–6.

⁴⁰ Debreczen, 1934. augusztus 25. 1–6.

⁴¹ Uo.

⁴² A közgyűlést óriási érdeklődés kísérte, a karzatra szóló jegyekért szinte megostromolták a jegyirodákat. Vásáry híveinek egy része a támogatás kifejezése céljából felvonulást akart szervezni, azonban ezt maga Vásáry állította le azzal az indokkal, hogy ne kerüljön utcára a városházi ügy. Debreczen, 1934. augusztus 28. 1–2.

⁴³ Debreczen, 1934. augusztus 26. 1.

*kívánok eljárni arra törekedve, hogy a város közönsége körében a legteljesebb harmónia uralkodjék.*⁴⁴ A főispán mellett beszédet mondott még többek között Baltazár Dezső püspök, Rugonfalvi Kiss István történész professzor és Hegymegi Kiss Pál is. Pálffy szerint egy adott jelre Hegymegi felugrott helyéről, szélesre tárta az ajtót, és belépett rajta a felfüggesztett polgármester. Vásáryt a baloldaltól óriási éljenzés fogadta, majd közösen énekelni kezdték a Himnusz.⁴⁵ Hegymegi úgy nyilatkozott, hogy Vásáryt a halálba akarják kergetni, melyet a sajtó közvetít, s ha ez így folytatódik, embergyilkosság ellen fog vádat emelni.⁴⁶ A beszédek után a szavazás következett, ahol csak a csekély többség, a jelenlévő 159 főből 73 szavazott a hivatalos javaslat mellett, ezzel megosztva, de elfogadva a miniszteri leiratot.⁴⁷ Közben nemcsak a debreceni lapok (kiemelten a Debreczen), de a főváros sajtóorgánumai is egymás után foglaltak állást Vásáry polgármester mellett. A Pesti Hírlap, Az Est és a Magyarság is vezető helyen fűzött megjegyzéseket a történetekhez. Általában a legteljesebb elismeréssel szóltak Vásáry polgármester kimagasló egyéniségéről, értékeiről, és kiemelték, hogy a város számos kulturális és egyéb irányú emelkedését az ő nevéhez köthetik.⁴⁸

Ekkor vált igazán nyilvánvalóvá a fajvédő csoportok valós szándéka. Propagandanyomtatványokon keresztül szidták a Debreczenben hosszú idő óta teret nyerő liberális irányzatot, miszerint a várost minél hamarabb meg kell szabadítani ezektől az élősködő csoportoktól. Mindezzel a közelgő törvényhatósági választásokat akarták megalapozni, nem is teljesen alaptalanul, mert a Városi Szövetség jó néhány tagja Vásáry mellől elpártolva a Gömböst és a főispánt támogató csoportosuláshoz csatlakozott.⁴⁹

Az elkövetkezendő hónapok a vádak vizsgálatáról szóltak, a Debreczen folyamatosan tudósított az ügy eseményeiről. A Városi Szövetség október közepén nyílt levelet intézett báró Vay főispánhoz, akinek válaszát az október 16-i lapszám közölte. A főispán állítása szerint a hangoskodó ellenzéki csoportot a Független Kisgazda Párt vezeti, ezért szükségesnek találta, hogy a hatóságok véget vessenek egy olyan rendszernek, amely a köz rovására működik. Vay azt mondta: „*(Gömbös elhatározta), hogy a magyar társadalmat megszervezi és a jövő feladatainak, nagy problémáinak megoldására, erőssé, harcképessé és ellenállóvá teszi [...] (a NEP) bizonyosságot tett arról, hogy nemcsak hirdeti, hanem tényleg át is érzí az összefogásban, szervezethez rejlt erőnek jelentőségét és azt mondja [...] kizárólag a közös nehézség iránti közös megértéssel és elsősorban a magán érdekeknek, a közérdeknek való rendeltetésével lehet ezt a szerencsétlen, csonka országot egy szebb jövő útjára rávezetni.*”⁵⁰ Fontos mozzanat ez abból a szempontból is, hogy a főispán immár nyíltan fellépett Vásáry ellen. Ugyanakkor egy hónappal később Keresztes-Fischer belügyminiszter még mindig azt nyilatkozta, hogy a polgármester csak átmenetileg nincs a helyén, és meghallgatására november

⁴⁴ Debreczen, 1934. augusztus 29.1–4.

⁴⁵ DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 75.

⁴⁶ Debreczen, 1934. augusztus 29. 1–4.

⁴⁷ Vásáry ellen szavazott Magoss György is, aki április közepén még mindent feláldozott volna Vásáryért, most mégis ellene fordult. Állásfoglalását egyébként 1938-ban a közigazgatási bíróság utólag jogtalannak ítélte, mivel a haszonbér-biztosítékot tartalmazó szerződésben tisztai főügyesként szerepet vállalt. Veress 1999. 97.

⁴⁸ Debreczen, 1934. augusztus 31. 1.

⁴⁹ Tóth 1986. 252.

⁵⁰ Debreczen, 1934. október 16. 6.

15-én kerül sor fegyelmi bizottság előtt.⁵¹ A bizottság elnöke, Virányi Sándor alispán szerint Vásáry kihallgatása egyelőre folyamatban van, nem lehet tudni, hogy mikor nyer befejezést, ezt majd az befolyásolja, hogy mi lesz a polgármester úr mondanivalója.⁵² Mellesleg úgy tűnik, a polgármesternek mégiscsak sok volt a mondanivalója, a kihallgatás ugyanis egészen 24-éig elhúzódott. Eközben november 22-én a Debreczen 1 oldalas vezércikket közöl: „*Indexre téve*” címmel. Ennek előzménye, hogy a NEP körlevelet adott ki, amelyben tagjai számára megtiltotta a Debreczen olvasását és megtagadta a lappal való együttműködés minden formáját. Az újság szerint az ok tulajdonképpen az, hogy: „*Kolosváry Borcsa Mihály tollával nem vagyunk hajlandók írni a Debreczent.*” Pálffy József főszerkesztő szerint a Debreczen szerkesztői ugyanis többször is megtagadták Kolosváry-Borcsa tudósításainak a közlését, ezt a feladatot meghagyták az amúgy is gömbösista propagandát folytató Hajdúföldnek. A Debreczen vezetői ezt a szerepüket az ősi lakosokhoz hasonlították, akik a bevándorolt idegenek ellen harcoltak.⁵³

Időközben Vásáry támogatottsága napról napra csökkent, ám nem a szimpátia és együttérzés hiányáról volt szó, hanem a félelemtől és fenyegetettségről. Aki Vásáryval rokonszenvezett, pár nappal később adóhatósági büntetést kapott.⁵⁴ A Debreczent sem kerülte el az inkvizíció. A lapot kiadó vállalatnál 3 pénzügyi revizor jelent meg, akik két héten keresztül vizsgálták az üzleti könyveket. Telefonon jelentették minden nap az eredményeket, amelyen könnyen ki lehetett hallgatni a beszélgetéseket, így egyértelműen bizonyítható volt, hogy az utasítások a főispántól érkeztek. Az ellenőrzések nyomán Szigethy Gyula tulajdonos és Pálffy József főszerkesztő ellen eljárást indítottak, aminek valódi célja nem más volt, mint a megfélemlítés és a lap vezetőinek behódolásra kényszerítése, igaz sikertelenül.⁵⁵

Az eljárással kapcsolatban hónapokon keresztül nem történt előrelépés, ennek ellenére a Debreczen gyakran írt az esetről. December elején a Vásáry testvérek valós tartozását számolták ki. A végső konklúzió alapján kiderült, a testvérek semmiféle különös kedvezményben nem részesültek, sőt arányaiban véve éppen, hogy kevesebb engedményt kaptak. Címlapon hívták fel a szavazók figyelmét, hogy „*minden megtevesztés alantas trükké, furfangos mesterkedés ellenére tartsanak ki Vásáry István mellett?*”.

1934 végén több szakaszban zajlottak le a törvényhatósági választások: december 5-én virilis választást, míg december 16-án általános választást tartottak, amelyen Vásáry a XII. körzet képviselőjeként indult, s ezzel élesen a fajvédő csoportok keresztútjába került. A Debreczen így számolt be az eseményről: a törvényhatósági választások nap-

⁵¹ Ugyanekkor hangzott el Hegymegi Kiss Pál beszéde is, amelyben elmondta: a Vásáry család bérletei már rég megvoltak, amikor Vásáry polgármester lett. Ő maga is ellenzéke volt Vásárynak, most mégis úgy gondolja, vizsgálat helyett embervadászat folyik. DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 85.

⁵² Debreczen, 1934. november 16. 3.

⁵³ DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 85. Vásáry kihallgatásával párhuzamosan zajlott Vásáry testvére, Vásáry József kihallgatása Egyeken, a „pondrós szalonna” ügyében. A vád szerint a testvérek munkásaiknak férges szalonnát adtak. A gyanúsítás hamar megbukott, a bejelentő Kovács Péter ugyanis már az első kihallgatás folyamán ellentmondásba keveredett önmagával. A kérdéses szalonna egy darabját a bíróságon megvizsgálták, a Vásáry testvéreket felmentették. Az ügy viszont nem maradt annyiban, a fővárosi lapok ezt a helyeztet is kihasználták. A szalonna ügyét az osztályharc küzdelmével azonosították, ahol a szegényeket meg kell védeni a támadóktól. Debreczen, 1934. november 25. 13.; DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 85.

⁵⁴ Az esetről maga Vásáry számolt be november 27-én a Debreczen vezércikkében, névtelen íróként, *Mi van Debreczenben?* címmel. DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 87.

⁵⁵ A vádakat évekkel később ejtették, a kirott adóemelését törölték. DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 88.

ján a nagy terror ellenére Vásáry István polgármestert fölényes többséggel megválasztották, annak ellenére, hogy egyes tüntető csoportok minden olyan szavazót próbáltak megfélemlíteni, akiről úgy gondolták, támogatja Vásáry győzelmét. Korbáccsal és boxerrel verték az embereket, míg végül a jelenetet a rendőrség megjelenése szakította félbe. A tüntetők mégsem jártak sikerrel: a XII. kerületben az érvényesen leadott 1225 szavazatból Vásáry 721 szavazatot szerzett meg.⁵⁶ Másnap arról is tudósítottak, hogy a debreceni református egyház főgondnoki tisztségére egyhangúlag újraválasztották Vásáryt: „*Debrecen 70 000 főnyi református társadalma tegnap megmutatta, hogy töretlen bizalommal és szeretettel ragaszkodik továbbra is az eddigi főgondnoka Vásáry István polgármesterhez.*”⁵⁷ Egészen véve azonban a Városi Szövetség alulmaradt a küzdelemben, amely új erővel ruházta fel a NEP csoportjait, akik egy új korszak kezdetét ünnepezték, leváltva a régi rendszert.⁵⁸

A fegyelmi eljárás a városi tisztviselők és tanúk kihallgatásával, valamint az iratok összegyűjtésével és tanulmányozásával 1935. február végére fejeződött be. A jegyzőkönyv nagyjából 1400–1500 oldalas volt, a vádindítványt Virányi Sándor készítette el. A már korábban említett nyilatkozatot, miszerint Vásáry nem vett részt családtagjai bérleményének ügyében, a vizsgálóbiztos a valóságnak meg nem felelőnek és félrevezetésre alkalmasnak minősítette. A vizsgálók Vásáry vezetői magatartását, felügyeleti, ellenőrzési kötelezettségeinek elmulasztását hangoztatták, és azzal vádolták, hogy tisztviselőtársaikat befolyásolta a polgármesterrel szembeni feszélyezettségük. Ugyanakkor a kihallgatott városi vezetők, köztük Zöld József, Miszti Károly és Veress Géza is elutasították ezt a vádat.

Az országos belpolitikai változások szintén kedvezőtlen hatást gyakoroltak Vásáry ügyének alakulására. A Bethlen és Gömbös közötti politikai küzdelem tovább éleződött, Keresztes-Fischer Ferenc távozása pedig tovább rontotta Vásáry helyzetét, ő ugyanis a vizsgálat alatt próbált mindvégig tárgyilagos maradni. A fegyelmi tárgyalás utolsó napján, május 11-én Vásáry István az utolsó szó jogán tartott beszédet, melyet másnap a Debreczen is közölt. A közönség nagy számban gyűlt össze a megyeháza dísztermében, ahol Vásáry a következőképpen nyilatkozott: „*Én már több, mint egy esztendeje némán tűröm, olvasom és hallgatom a támadásoknak azt a pergőtűzét, amely ellenem folyt [...] Ha a (főügyész úr) arra gondolt, hogy a holtakat siratom, én ezzel szemben az élőket hívom [...] ha a gyaláztatban van ez a város, ez a gyaláztat meg fogsz szűnni valamikor és azoknak a fejére hull vissza, akik ezt a gyaláztatot idézték Debrecen városára. És nyugodt a lelkem, nem az én fejem fog kopogni [...] Méltóztassék elhinni, hogy Debrecen polgármesteri állását betölteni ilyen időkben, mint amikor nekem kellett a sors rendelése folytán oda kerülnöm, nem méltóság, nem kitiüntetés, hanem rettenetes lelki és még azt is mondhatom fizikai teher is volt.*”⁵⁹

Az egyhetes fegyelmi bizottsági tárgyalás lezárásaképpen Mikecz Ödön Szabolcs megye főispánja kijelentette, hogy az ítéletet később fogják kihirdetni, erre egy hetet kellett várni. Vásáry emlékiratából kiderül, hogy a földművelésügyi miniszter bizalmasan tájékoztatta őt arról, hogy a főispán közvetlenül Gömböstől kapott szemrehányáso-

⁵⁶ Vásáry saját kerületében győzött, az általános választások azonban abszolút győzelmet hoztak a NEP-nek, a 36 mandátumból 30-at szereztek meg. Tóth 1986. 254.

⁵⁷ Debreczen, 1934. december 12., 15., 18., 19.; DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 93.

⁵⁸ Tóth 1986. 254.

⁵⁹ Debreczen, 1935. május 12. 1.

kat amiatt, hogy az ítélet kihirdetését sokáig halogatta.⁶⁰ A fegyelmi véghatározatban több vádpontot ejtettek, ám néhány, érvekkel nem kellően alátámasztott vád esetében mégis kimondták Vásáry vétkességét. Többek között vétkesnek találták abban, hogy: magatartásával alkalmat adott arra, hogy családjá szabálytalan kedvezményekben részesüljön; a város érdekeivel ellentétesen vagy szabálytalanul vagy hanyagul intézkedő tisztviselőket nem vonta felelősségre; valótlan jelentést tett arról, hogy nem avatkozott a város és hozzátartozói közötti vitás ügyekbe. Enyhítő körülményként értékelték ellenben, hogy a polgármester hosszú időn át elkötelezetten szolgálta a város fejlődését, és általában jó hírnévnek örvendett. Mindezek figyelembevételével a legsúlyosabb büntetéstől eltekintettek, és pénzbírságra ítélték. Emellett a felfüggesztése idején visszatartott fizetését nem folyósították, és a fegyelmi eljárás költségeinek egyharmad részét is meg kellett térítenie. A határozat jogerőre emelkedését követően azonban azt a fontos döntést hozták, hogy állásába visszahelyezik.⁶¹ Vásáryt telefonon értesítették a határozatról. Az ítélet híre gyorsan terjedt, de nemcsak a városban kapott elismerést, hanem számos közéleti személyiség és igen sok város képviselője gratulált neki. Baltazár Dezső örömmel tudta be, hogy a polgármester visszakerült pozíciójába, és egyben remélte, hogy egyik oldal sem fog fellebbezést kezdeményezni. Reményei hiábavalóak voltak, a NEP intézőbizottsága és Vay főispán még aznap este kérvényezte a fellebbezést.⁶² *„Igazságba vetett hittel vártunk és nem csalódtunk”* címmel ismerteti a Debreczen az ítélet részleteit, Vásáry visszatérését ünneplik, az igazság napvilágra kerülését.⁶³

Egy hét sem telt el, a közgyűlés, amelyen csupán a NEP tagjai jelentek meg, döntést hozott, és megszavazták a fellebbezést. A szavazás előtt a közgyűlés egyes tagjai kibékülésre kérték Vayt és Vásáryt, mondván: *„két erős férfi került itt szembe egymással és beigazolódik a régi magyar közmondás, két dudás nem fér egy csárdában.”*⁶⁴ A szavazás után maga Vásáry is fellebbezést indított, amit azzal indokolt, hogy a határozatban számos tárgyi tévedés található, igazságtalan következtetésekkel. Igazolta, hogy minden tevékenységében csupán a város érdeke vezérelte. Vay főispán csalódott volt az elsőfokú határozattal, így maga sem bízhatott abban, hogy másodfokon sikerrel járhat. A fellebbezéssel párhuzamosan ezért megelőzte az újból csalódást ígérő kimenetelt, és egy másik vonalon is elindították a Vásáry-ellenes akciót. Kapóra jött, hogy a törvényhatóság június 4-én tárgyalta Bakóczi Gábor és további 3 bizottsági tag indítványát, amelyben azt javasolták, hogy a bizottság az 1934. évi 1. tc. „hóhér paragrafusnak” nevezett része alapján indítványozza Vásáry kényszernyugdíjazásának elrendelését. A fellebbezés célját, konkrétan Vásáry vétkességének kimondását, kötelességeinek megsértését pedig olyan súlyosnak tekintették, hogy alkalmatlannak találták a polgármesteri állásra. Véleményük szerint a feladatkör kifogástalan elvégzéséhez szükséges fontos kellékekkel nem rendelkezett. A határozat másnapra már Kozma Miklós belügyminiszter kezébe is eljutott, aki június 6-

⁶⁰ Veress 1999. 137.

⁶¹ A szintén fegyelmi eljárás alatt álló Miszti Károlyt állásvesztésre ítélték, míg Vargha Elemér polgármester-helyettest és Zöld Józsefet pénzbírságra. Veress 1999. 139.

⁶² Veress 1999. 139.

⁶³ Noha az újság továbbra is azt állította, hogy sem a jobb-, sem a baloldal irányába nem kötelezte el magát, a korábban említettekől egyértelműen kiolvasható, hogy a Debreczen következetesen Vásáry mellett állt, és az ő igazságáért folytatott küzdelemnek szentelte hasábjait. *„Fehér színben tombolnak a virágágak, mintha csak birdetné, hogy ebben az ősi városházában Vásáry Istvánnal az élen olyan tisztikar dolgozott, akinek a lelke tiszta, ragyogó fehér és ártatlan.”* Debreczen, 1935. május 19. 1.

⁶⁴ DEENK Kt. Ms 11/1:8 44. 142.

án kiadott döntésével tájékoztatta a bizottságot: Vásáry István ellen a fent említett tc. alapján nyugdíjazást elrendelő eljárást indítottak. A törvény szerint: „*A hatályban lévő jogszabályokban meghatározott eseteken felül szabályszerű elbánás alá lehet vonni azt, aki a hivatalával járó kifogástalan elvégzéséhez szükséges szakképesítés, szorgalom vagy egyéb fontos kellékek hiánya miatt szolgálatát a megkívánt mértékben nem látja el. Az ily eljárás lefolytatása céljából [...] a miniszter [...] három tagból álló állandó bizottságot alakít.*”⁶⁵ A bizottságban Vay László töltötte be az elnöki tisztséget, s Vásáry, noha joga lett volna rá, nem kívánt elfogultsági fellebbezéssel élni a tagok ellen. Vásáry másnap kapta meg a bizottság kényszernyugdíjazásra vonatkozó és az indokokat felsorakoztató határozatát, amiben olyan indoklások szerepeltek, amelyeket vele előzetesen nem közöltek, így válaszul június 20-án beadott észrevételeiben rámutatott, hogy a bizottság szabálytalanul járt el, nem tájékoztatták megfelelően az eljárás alapját képező indokokról. A bizottsági tárgyalás kimenetele végül nem várt eredményeket hozott: július 9-én Vásáry korábbi pénzbüntetését a felére csökkentették, míg az eredeti 23 vádpontból 19-ben felmentették. Bár a belügyminisztérium fegyelmi bírósága formálisan megszüntette Vásáry felfüggesztését, és feljogosította őt arra, hogy visszatérjen polgármesteri hivatalába, Vásáry – tudva azt, hogy hamarosan amúgy is köteleznék kényszernyugdíjazásra – végül mégis úgy döntött, hogy lemond a tisztségbe való visszatérésről.⁶⁶ „*Nagyon örülök az erkölcsi elégtételnek, amely minden-nél többet ér számomra. Különösen annak örülök, hogy azt a becsületet, amelyet tisztán vettem át szegény apámtól, érintetlenül adhatom át az én kedves fiamnak. Ez az egy, ami vigasztal és felel a sok lelki kín után, amelyet méltatlanul kellett elszenvednem.*”⁶⁷ Teljes felmentése azonban valóban nem bizonyult lehetségesnek, így november 1-jével hivatalosan elrendelték kényszernyugdíjazását, amelyet megelőzően fizetési szabadságot kapott. A döntés indoklásában az alábbi megfogalmazás szerepelt: „*Így kellett határoznom, mert a magasabb tisztségviselői etika megkívánja, hogy fegyelmiileg büntetett tisztségviselő vezető állást – ahol jó példával kell előjárni – ne tölthessen be [...]*”⁶⁸

Bár a Debreczen kezdetben csalódottságának adott hangot Vásáry visszavonulásának hírére, végül arra a következtetésre jutott, hogy a lépés hosszú távon kedvező hatásokkal járhat. Az újság szerint Vásáry már rég „kinőtte Debrecen-t”, tehetségét nem szabad pusztán egyetlen város szolgálatára korlátoznia. Ehelyett teljes erejével kell küzdenie, és az egész ország érdekeiért kiállnia: „*A Mindenható nem hiába vetette alá őt ennek a megpróbáltatásnak, amely alatt sokan összetörték volna [...]* Mi tehát nem búcsúzunk Vásáry Istvántól, akit hitünk szerint rövidesen ott fogunk látni a fórumon, ahol szabadon, minden megkötöttségtől menten dolgozhat az ország gazdasági újjáteremtéséért és Nagy-Magyarország feltámadásáért.”⁶⁹ Vásáry maga így búcsúzott Debrecen városától: „*Polgármesteri helyemen polgártársaim között és nem felettük éreztem magamat, közöttük maradtam és leszek ezután is.*”⁷⁰

⁶⁵ <https://net.jogtar.hu/ezertv-torvenytc> (Utolsó letöltés: 2025. január 02.)

⁶⁶ Veress 1999. 150–152.

⁶⁷ Debreczen, 1935. július 10. 1–3.

⁶⁸ Kozma Miklós nyilatkozata. Debreczen, 1935. július 13. 3.

⁶⁹ Debreczen, 1935. július 13. 3.

⁷⁰ Uo.

Összegzés

Vásáry nyugdíjba vonulásakor egy olyan korszak zárult le Debrecenben, amelyet utódai nem tudtak felülmúlni. Polgármestersége idején 2,5–3 milliót költöttek közegészségügyre és szociális célokra, 4,5 milliót pedig kulturális célokra. Kiemelten foglalkozott a munkanélküliség kérdésével, fejlesztette a gáz- és villanyhálózatot, a villamos- és iparvasutat. A korszak további meghatározó eredményei közé tartozott a Honvédtemető mauzóleumának és a Nemzeti Bank új épületének megépítése, 1932 májusában pedig elkészült és átadásra került az Egyetem központi épülete is, ahol Vásáryt 1933 márciusában honoris causa doktorrá avatták.⁷¹

Az 1930-as években a debreceni sajtóéletben kiemelkedő szerepet játszó Debreczen című lap egyértelműen Vásáry István polgármester támogatójának és védelmezőjének bizonyult. A lap minden eszközt megragadott Vásáry jó hírének megőrzésére és a vele szemben indított politikai támadások cáfolatára. A Debreczen rendszeresen hangsúlyozta Vásáry becsületességét, hivatali korrektségét és a város érdekében végzett áldozatos munkáját, miközben a vádakat alapos érvekkel próbálta megcáfolni. A Debreczen kiállása nemcsak Vásáry személyének, hanem a város autonómiájának és erkölcsi tartásának is szimbólumává vált. A lap annak ellenére, hogy óvakodott a nyílt küzdelemtől, még konfliktusokat is vállalt a radikális jobboldali csoportokkal és azok támogatóival, amelyek a Vásáry elleni küzdelem élharcosai voltak.

Vásáry közismerten gyakran nyilvánított véleményt gazdasági, szociális és politikai kérdésekben, és több esetben kezdeményezett változtatásokat. Nézetei szerint a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódása sürgető probléma volt: míg az egyik oldalon kevesek óriási vagyonnal rendelkeztek, a másik oldalon a szegénység és a nyomorúság egyre nagyobb méreteket öltött. Bethlen István iránti hűsége azonban meghatározó szerepet játszott abban, hogy Gömbös Gyula hatalomra kerülésekor véglegesen megpecsételődött a sorsa. Vásáry politikai lojalitása is kiemelkedett: mindvégig Bethlen István mellett állt, mégis Bethlen közvetlenül sosem avatkozott be Vásáry peres ügyeibe, bár az eseményeket folyamatosan nyomon követte, és több levelet is váltott ez idő alatt Vásáryval.⁷² Vásáry nyugdíjazásával kapcsolatban a következőket mondta 1935. november 5-ei beszédében: *„Ott van például a debreceni polgármester esete. Ellene mindenféle címen fegyelmi vétséget akartak megállapítani, és amikor nem sikerült másképp elítélni [...] akkor rögtön ezt a törvényt (1934. évi I. t.c.) vették igénybe, és nyugdíjba küldték, holott ő Debreczen városának olyan polgármestere volt, hogy ma amerikaiak mennek Debreczenben megcsodálni, megbámulni azt a haladást, amelyet az utolsó években tett.”*⁷³

Vásáry végül alulmaradt egy olyan küzdelemben, amelynek kimenetele szinte elkerülhetetlennek tűnt, ám politikai pályafutását ez sem törte meg. Támogatói összefogásának köszönhetően 1934-ben bekerült a törvényhatósági bizottságba, majd 1939-ben az

⁷¹ Veress 1999. 40–45.

⁷² Bethlen István és Vásáry István többször is találkozottak, az egyik ilyen emlékezetes esemény során Bethlen egy debreceni ebéden vett részt Magoss György társaságában, ahol Vásáry is jelen volt. Vásáry emlékiratából tudjuk, hogy az ebéd során szó esett a fegyelmi vizsgálatról is. Egy másik ilyen esetről a Debreczen számolt be: Bethlen a belügyminiszterrel tanácskozott, ahol kiszivárgott információk alapján szó esett a Vásáry-ügyről is. Debreczen, 1934. május 15. 1.

⁷³ Idézi: Veress 1999. 158.

országgyűlés képviselőjévé választották, igaz akkor már ellenzéki programmal, a Független Kisgazdapárt színeiben. Így bár debreceni polgármestersége és bizonyos értelemben a karrierje hatalmi harcok áldozatává vált, Vásáry pályája ezzel nem ért véget, hanem új területeken folytatódott, továbbra is a közélet aktív és meghatározó szereplőjeként.

Antónia Zakkar

The Interpretation of the Vásáry Affair through the Issues of ‘Debreczen’

This study analyses the legal case of István Vásáry, the mayor of Debrecen, which took place between 1934 and 1935. The research focuses on the political attacks initiated against him, the attempts by radical right-wing groups to discredit him, and investigations related to the ownership issues of the Vásáry family. The accusations triggered immense media response, with the conservative-oriented daily newspaper ‘Debreczen’, which acted as Vásáry’s main supporter, coming to his defense and emphasizing his integrity as mayor. The study examines the relevant issues of the ‘Debreczen’ newspaper, offering an opportunity to chronologically track the events occurring in the city, as well as to juxtapose various political viewpoints. Additionally, it includes a detailed examination of the collection of József Pálffy, the editor-in-chief of ‘Debreczen.’ The final part of the work concludes the Vásáry case, presenting the outcomes of the disciplinary investigation and the legal proceedings.

Források

Kézíráttári források

DEENK	Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
Kt.	Kassai úti Campus Kézíráttára
Ms 11/1:8 44.	Kéziratok. Pálffy József: Az első tíz év, a kormánytámogatás időszaka.

Sajtóforrások

Debreceni Független Újság (1934)

Debreceni Újság-Hajduföld (1934)

Debreczen (1934, 1935)

Kis Újság (1934)

Internetes források

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (Utolsó letöltés: 2025. január 02.)

Szakirodalom

Bényei 2007.	Bényei Miklós: A cívis szellem nyomtatott hírnökei. Debrecen, 2007.
Korompai 1979.	Korompai Gáborné: A debreceni sajtó kutatásának története és irodalma. Debrecen, 1979.
Püski 2006.	Püski Levente: A Horthy-rendszer. Bp., 2006.
Tóth 1986.	Tóth Gábor: Debrecen a második világháború előtti évtizedben 1931–1941. In: Debrecen története 1919–1944. (Debrecen története 4.) Szerk.: Tokody Gyula. Debrecen, 1986. 235–287.
Veress 1999.	Veress Géza: Vásáry István politikai pályája. Debrecen, 1999.
Vonyó 2018.	Vonyó József: Gömbös Gyula és a hatalom. Pécs, 2018.

Kalló Olga Borbála

Tettek és ítéletek: hatósági személyek szerepe a mátészalkai gettóban

Bevezetés

Holokauszt... A kifejezés hallatán a koncentrációs táborok világa, a gázkamrák, a szétszakított családok képe, az erőfeletti küzdelem és a mindent átható remény körvonalazódik előttünk. Ez az eseménysorozat azonban már a zsidók elpusztítását célzó törekvések csúcspontját jelentette, így korántsem hagyhatók figyelmen kívül az idáig vezető utat ki-kövező történetek.

A zsidóságot az alapvető jogaitól, létfeltételeiktől és egzisztenciájuktól megfosztani kívánó rendeletek csupán a kezdetet jelentették, melyek megjelenését követően a zsidóságra váró sötét és ködös jövő a gettók kialakításával egyre inkább valósággá vált. Az intézkedések elsődleges célja a zsidóság megkülönböztetése, illetve a társadalom többi tagjától való elkülönítése, valamint a mozgásterének és a boldogulási lehetőségeinek a szűkítése volt.¹ A rendeletek első hulláma megtiltotta az utazást a zsidók számára,² ezt követték a zsidó tulajdon kisajátítására törekvő nagyarányú igénylések, a raktáraik, az üzleteik és a kiürítéssel érintett lakásaik kifosztása.³ Végül a sárga csillag viselésének elrendelése következett, amely megkülönböztető jelzésként tette lehetővé a honvédelmi és közbiztonsági szempontból megbízhatatlannak minősülő személyek felismerését.⁴

A társadalomtól való elszigeteltség, a méltóságtól és a személyes értékektől történő megfosztás egyesek szemében még elviselhető lett volna, azonban a gettósítás és a deportálás során a hatóságok által betöltött negatív szerep egyre kilátástalanabbá tette a zsidók helyzetét. Kivételek persze közöttük is akadtak, ők a lehetőségeikhez mérten igyekeztek elviselhetőbb körülményeket teremteni és elősegíteni a mentési akciók sikerességét. Többségben voltak viszont azok a személyek, akik a hatalmukkal visszaélve, parancskövetésre hivatkozva és a brutalitás különféle eszközeit a szolgálatukba állítva próbálták gátat szabni a zsidók megsegítésére irányuló törekvéseknek. Legfőbb feladataik közé tartozott a zsidó vagyontárgyak felkutatása, melynek eredményességét a mindennapivá váló fizikai erőszak és verbális bántalmazás volt hivatott biztosítani.

Az agresszió a „vészkorszak” eseményeiről számot adó naplók és visszaemlékezések folyamatosan visszatérő eleme, melyet az igazságszolgáltatásba vetett hit és annak a reménye övezett, hogy a zsidóság szenvedésében s pusztulásában szerepet játszó személyek végül elnyerhetik büntetésüket. Ez ugyan már nem tehette semmissé az átélteteket, nem hozhatta vissza a szeretteiket, azonban a továbblépéshez szükséges volt annak a tudata, hogy egy olyan időszak veheti kezdetét, melyben lehetőség nyílik a bűnösök felelősségre vonására és a társadalom támogatásának kivívására.

Ennek a folyamatnak a bemutatására kínál lehetőséget a mátészalkai gettó vizsgálata, előtérbe helyezve Cseri József csendőr-őrsparancsnok, Bernáth András csendőrőrmester és Papp Endre honvéd tizedes alakját és a tetteik következményét.

¹ Püski 2006. 285.

² Ránki 1978. 238.

³ Munkácsi 2022. 87.

⁴ Végső 2021. 14.

A mátészalkai gettó létrehozása és működése

A központi rendelkezések által rögzített irányelvektől eltérően egy adott régió belül is különbözőképpen zajlott a gettók kialakítása. Különbségek figyelhetők meg az elhelyezkedés, az alkalmazott rendszabályok szigorúságának mértéke, a hatóság embereinek magatartása, de a zsidóság elleni intézkedésekre a keresztény lakosság részéről érkező reakciók tekintetében is.

Az összeköltözés kihirdetését követően a szalkai zsidóság nem hagyhatta el a lakását. A csendőrség nem rendelkezett megfelelő létszámmal, így a zsidók házaikat kirendelt levéltárnak kellett őrizniük.⁵

Szalka és vidéke zsidóságát 1944. április 16-tól kezdődően kényszerítették gettóba,⁶ ahonnan a zsidók utolsó csoportját 1944. június 5-én szállították el.⁷ Mátészalkán körzeti gettót alakítottak ki, amely zsidó gyűjtőtáborként volt ismeretes a köznyelvben. Nemcsak a környező települések, hanem Máramaros és Szatmár vármegye északi részének zsidóságát is itt gyűjtötték össze. Ennek következtében Randolph L. Braham szerint a 18000 főt is elérte az összezsúfoltak száma.⁸ A helyiek 1200 főt, a vidéki személyek pedig 7000–8000 főt tettek ki, így láthatóvá válik, hogy a Mátészalkára kerülő zsidók jelentős része Máramaros megyéből érkezett. Ez a létszám a környező településekre vonatkozó adatok tekintetében is jelentős volt, ugyanis Nyíregyházán körülbelül 20000, míg Kisvárdán 12000 főt gyűjtöttek össze.⁹

A gettó helyének kijelölése az országban alkalmazott szempontoktól eltérően alakult, ugyanis felállítását nem a városon kívül eső területen, hanem a belvárosban a Gr. Tisza István (ma Bajcsy-Zsilinszky utca), a Kossuth, a Zöldfa és a Rákóczi utca egy részének igénybevitelével történt, melyet a máramarosiak beszállítását követően kibővítettek a Rákóczi utca másik felével, továbbá a Hősök terével és környékével.¹⁰

1–2. térkép. A mátészalkai gettó területe.¹¹

⁵ Cserenyák 2014. 76.

⁶ Halmos 2008. 105.

⁷ Uo. 109.

⁸ Pelle 1990a. 84.

⁹ Nyéki 1999. 6–8.

¹⁰ Halmos 2008. 106.

¹¹ Takács 2024.

Ennek magyarázata a Szalkai Gyártelep és a Schreiber-féle fatelep közelsége, melyekből a főútvonalhoz vasúti iparvágány csatlakozott. A döntés háttérében meghúzódnó valódi ok tehát a deportálás végrehajtásának gyors és akadálytalan lebonyolításában mutatkozott meg.¹²

A gettóba tömörített zsidókat a helyi lakosságtól teljesen elzárták és a területet közel kétméteres deszkakerítéssel vették körül, a falalánk tetejét pedig szögesdróttal fedték be. Itt is megmutatkozott a szomszédságban elhelyezkedő fatelep hasznossága, hiszen az elkerítéshez szükséges faanyagot innen szerezték be. A gettó területén belül élő zsidók továbbra is a saját lakásukban tartózkodhattak és lehetőségük nyílt a palánkon kívülről érkező sorstársaik befogadására is. Ennek következtében volt, hogy egy szobában 20-25 személyt helyeztek el. A gyűjtőtábor egyre zsúfoltabbá vált, így az embereket padlásokra, fészerekbe és disznóólákba terelték, de valakinek már ennyi sem jutott, ezért az időjárási viszonytságok elszenvedőiként számukra csak a szabad ég alatt való tengődés maradt.¹³

A gettóba 14 napi élelem bevitele volt engedélyezett, azonban sokaknak még ennyit sem volt lehetőségük magukkal vinni. Ahogy az élelem fogyott, egyre inkább elviselhetetlenebbé váltak a gettóban uralkodó körülmények. A gettó lakóinak ellátásához a keresztény lakosság egy része is igyekezett hozzájárulni, akik a kerítés közelébe merészkedve dobáltak be számukra élelmiszereket.¹⁴ Közülük például Mádi István egy darab szalonnát akart a barátjának bejuttatni, ezért egy utcán talált sárga csillagot a mellére tűzve a gettó közelében sétálgatott. Hasonló céljai voltak Berendi Sándornénak is, aki egy fehér karszalagos zsidólegénytől érdeklődött, hogyan adhatna át egy csomagot a gettóban tartózkodó ismerősének. Végül mindkettőjüket feljelentették és csendőrök vezették elő a táborparancsnoksághoz.¹⁵

Többen kiemelték a Zsidó Tanács élelmezésben betöltött szerepét, amely megfelelő készletek hiányában egyedül nem volt képes ellátni a gettó lakóit. Az emberek éheztek, mivel már az útra próbáltak takarékoskodni,¹⁶ ezért fejenként csupán napi 10 dkg kenyér és egy kis adag krumpli került kiosztásra.¹⁷ A népkonyha pár napig volt felállítva, melynek megszűnésével egyetlen táplálékforrás a gettóba bevitt csekély mennyiségű élelmiszer maradt.¹⁸ A gettó lakói kétségbeesetten igyekeztek segítséget kérni a palánkon kívül tartózkodóktól, azonban az elszigeteltséget a levelek kijuttatásának megtiltása, a külvilággal való kapcsolattartás meggátolása tette teljessé: „Nagyon sokat éhezünk, ezért írtunk a rokonoknak, hogy hozzanak nekünk élelmet, de még a postánkat sem küldték el.”¹⁹

A gettó területére igazolvánnyal belépőket is igyekeztek heves fenyegetések közepette elrettenteni a gettóba tömörített személyekkel történő kapcsolatfelvételtől: „[...] nem lehetett szólni hozzájuk, a csendőr ott volt mellettem. És pofa be, meg szétrúgom a pofád, nem tudom, úgy beszélt, mint az állatokkal, ott a bent lévőekkel. [...] intettem, aztán azt mondta a csendőr nekem, hogy eltöröm a puskatussal a kezéd, ha integetel (sic!) ezeknek az állatoknak.”²⁰

¹² Nyéki 1999. 7.

¹³ Cservenyák 2014. 80.

¹⁴ Uo. 81.

¹⁵ MNL SzSzBVL IV.766. III-j. 1944. 1.

¹⁶ 69. sz. jegyzőkönyv

¹⁷ 330. sz. jegyzőkönyv

¹⁸ 79. sz. jegyzőkönyv

¹⁹ 3204. sz. jegyzőkönyv

²⁰ Tóth Irén oral history interjúja. 21–22.

A másik kritikus pont az egészségügyi ellátás volt. A betegeket zsidó orvosok látták el, ambulanciát a gettón kívüli zsidóházban rendeztek be. A kilátástalanság, a mindennapos szenvedés, a betegségek és a bántalmazás több esetben odáig vezetett, hogy az érintettek kiutat már csak az öngyilkosságban találtak.²¹

A gyűjtőtábor kiürítéséhez közeledve a hatóságok a zsidóság megnyugtatója és a deportálás gördülékeny végrehajtása céljából téves információkat terjesztettek a várható úti-cél tekintetében. Ezek között szerepelt a mezőgazdasági munka végzése Kisvárdán²² vagy éppen az ország belső területein, míg mások úgy tudták, hogy Nyíregyházán,²³ magyarországi tanyán,²⁴ esetleg Németországban²⁵ fognak dolgozni. Az ellenállást tovább csillapították a gettóból való hazatérésre,²⁶ valamint a munkavégzés helyén biztosított remek ellátásra vonatkozó ígérek.²⁷

Ilyen körülmények között a deportálás pillanatát testileg teljesen kimerülve, kifosztva és megalázva megélő személyekben fel sem merült a lázadás gondolata.²⁸

Hatósági személyek alakja a visszaemlékezések tükrében

A mátészalkai gettó öt bejáratnál rendelkezett, melyek mindegyikét fegyveres csendőrök őrizték. A gettó falain belül pedig a zsidórendőrök láttak el szolgálatot. A táboron keresztülhaladni gyalogosan és járművel sem lehetett. A nem-zsidók többsége a hatóság közreműködésével a gettó területén kívüli zsidó házakba költözött, maradék részük pedig a „gettóigazolvány” birtokában juthatott be a gettón belül található lakásába.²⁹

A rendfenntartás a csendőrség csekély állománya számára egyedül nem volt kivitelezhető, ezért kisegítő rendfenntartókat jelöltek ki. Ők alkották a gettórendőrök csoportját, amely főként 17–21 év közötti fiatalokból tevődött össze. A csendőrök által kiadott parancsokat hajtották végre, ellenszegülés esetén őket illette meg a verés. Felszerelésüket csupán egy karszalag és egy bot képezte.³⁰

A fizikai erőszak alkalmazására minden adandó alkalmat megragadtak. A verést büntetésként alkalmazták például a házkutatások során észlelt tisztaság hiányára hivatkozva,³¹ de abban az esetben is, ha a sárga csillag helytelenül volt felvarrva, vagy éppen azért, mert valaki zsebre dugta a kezét.³² Mondvacsínált okokból, előszeretettel verték tehát véresre az áldozataikat, mely eseteket a visszaemlékezők is felidéztek: „*A férfiakat kivitték munkára, a tábori csendőrök és SS-ek sokszor még egy cigarettáért is vertek. Egy péntek este, amikor az asszonyok*

²¹ Cservenyák 2014. 82.

²² 69. sz. jegyzőkönyv

²³ 635. sz. jegyzőkönyv

²⁴ 842. sz. jegyzőkönyv

²⁵ 2386. sz. jegyzőkönyv

²⁶ 71. sz. jegyzőkönyv

²⁷ 330. sz. jegyzőkönyv

²⁸ Cservenyák 2014. 82.

²⁹ Uo. 76–77.

³⁰ Uo. 80.

³¹ 591. sz. jegyzőkönyv

³² 1781. sz. jegyzőkönyv

*gyertyát gyújtottak, őket is nagyon megverték, ha valaki nem emelt elég gyorsan kalapot a német katonának, rögtön elverték.*³³

A munkára kényszerített személyeket sem kímélték, ugyanis az ő tevékenységüket a csendőrök szórakoztatása céljából bevetett kínzások még tovább nehezítették: „A férfiakat kivitték munkára, egyik helyen gödröket ásattak, a másik helyen meg újra betemették, csak azért csinálták ezt, hogy valamivel foglalkoztassák és kínozzák őket. Később már a nőket is kivitték gödröket ásni, és akinél valami nem tetszett nekik, nem nézték, hogy nők, férfiak, vagy gyerekek, véresre verték őket.”³⁴

Az elrettentés, a szabályok betartására történő kényszerítés is állandó elemként szerepelt a repertoárjukban: „Az embereket úgy ütötték, verték, mint az állatokat. Ha egy férfi mindjárt nem kapta le a kalapját egy csendőr vagy nyilas kölyök előtt, órákra kikötötték a fákra.”³⁵

A hatóságok kegyetlenkedéseinek a férfiak mellett a nők és a gyermekek is áldozatul estek. Kíméletlenül megverték az állapotos asszonyokat,³⁶ kikötöttek egy fiút két órára csupán azért, mert bement lekvárt venni egy üzletbe,³⁷ míg egy fiatal anya a férjének írt a frontra, ezért a két hónapos gyermekével együtt másfél órára kötözték ki.³⁸ A gettó többi lakóját ilyen esetekben bottal zavarták ki a helyszínre, arra kényszerítve őket, hogy végignézzék a társaik szenvedését.³⁹

A tábor zsúfoltsága következtében fedél nélkül maradt zsidók könyörgése hallatán sem mutattak együttérzést a csendőrök, keserves panaszaik jobb körülményeket nem, csupán még több szenvedést zúdítottak rájuk: „A mátészalkai gettóban, a temetőben helyezték el bennünket a szabad ég alatt. Amikor szakadt az eső, megkértem a csendőröket, hogy a két kis gyerekkel engedjenek tető alá menni, és akkor megverték a csendőrök.”⁴⁰

A mátészalkai gettóban ötven ember vesztette életét,⁴¹ melynek körülményeit és okait a túlélők eltérő módon idézték fel. A csendőrök határokat nem ismerve éltek a testi fenyegetés eszközeivel, melyek néhány esetben a már teljesen legyengült, a legapróbb ellenállásra sem képes ártatlanok életét követelték: „Sokan haltak meg már itt a gettóban. Én két esetről tudok. Ezek [az emberek] a csendőrök brutalitása következtében haltak meg.”⁴²

A rendőrként is tevékenykedő Rath Ernő nem vitatta ugyan a hatósági személyek által elkövetett, indokolatlan brutalitást, de a szavaiban mégis arra történő utalás fedezhető fel, hogy igyekezett elfedni a felelősségüket a bekövetkezett halálozások tekintetében. Ehhez a kijelentéséhez éppúgy hozzájárulhatott a hatóság kötelékéhez való tartozás, mint az, hogy esetleg nem volt szemtanúja konkrét esetnek: „Volt itt két SS, továbbá egy csendőr szakaszvezető, ezek hárman észrevették rögtön, ha valaki nem kapta le elég gyorsan a sapkáját, ezért és minden más csekélységért is rögtön nagyon vertek. A gettóban előfordultak halálesetek, ezek azonban mind természetes halálesetek voltak.”⁴³

³³ 911. sz. jegyzőkönyv

³⁴ 1781. sz. jegyzőkönyv

³⁵ 2134. sz. jegyzőkönyv

³⁶ 1606. sz. jegyzőkönyv

³⁷ 911. sz. jegyzőkönyv

³⁸ 1703. sz. jegyzőkönyv

³⁹ 1781. sz. jegyzőkönyv

⁴⁰ 423. sz. jegyzőkönyv

⁴¹ Nyéki 1999. 8.

⁴² 1086. sz. jegyzőkönyv

⁴³ 2368. sz. jegyzőkönyv

A gyűjtőtáborba hurcolás előtti napokban a hatóság által kijelölt bizottságok leltározást végeztek a zsidók lakásaiban.⁴⁴ Az értéktárgyak utáni „hajsza” ismételt lehetőséget kínált a hatalommal történő visszaélésekre és az agresszív megnyilvánulásokra: *„A csendőrök állandóan fosztogattak bennünket, elvéve minden értéktárgyat és pénzt. Cca. 4 hétig lebettünk a gettóban, amikor a német SS katonaság kiadta a parancsot, hogy azonnal elkészülni, mert vagoníroznak. Előzőleg még a csendőrök elvittek tőlünk minden holmit és élelmet, csupán ami rajtunk volt, az maradt meg.”*⁴⁵

Többen megpróbálkoztak a vagyontárgyaik elrejtésével, abban reménykedve, hogy később azok birtokában talán jobb sorsot vívhatnak ki a maguk számára. Az értékek felkutatására a Kossuth utcai zsinagóga épülete szolgált „pénzverdeként”, ahol a vagyonosabbnak vélt személyeket különösen kegyetlen kínzásoknak vetették alá a csendőrpárancsnok, Kulifai irányításával.⁴⁶

*„Állandóan verték itt az embereket. Ha megláttuk, hogy két német bejött a gettóba, mindenki szökött, bújt, amerre látott. Házkutatás mindennapos volt. Egyszer kivitték az embereket a temetőbe, a csendőrök meztelenre vetkőztettek, megmotozták, a németek nézték és elvettek tőlünk mindent. Amikor elvittek bennünket onnan, utánunk felásták az egész gettót, keresték az elrejtett zsidó kincseket.”*⁴⁷

A fizikai erőszakon túl a mentális befolyásolás eszközt bevetve még az utolsó pillanatokban is fenyegetéssel, lelki terrort alkalmazva próbálták megfosztani a zsidókat a megőrzött személyes tárgyaik utolsó darabjaitól: *„Mielőtt vagonba raktak bennünket, újból szigorúan megmotozták és azonkívül megfenyegettek, hogy ha valakinél még találnak valami értéket, azt azonnal agyonlövik.”*⁴⁸

A bűnösök felelősségre vonása

A második világháborút követő időszakban egymás után láttak napvilágot a múlt rendszer felelőseinek megbüntetésére irányuló kezdeményezések. A magyar vádlottak elleni 1945 és 1949 közötti népbíróági perek száma az ötvenezret is meghaladta.⁴⁹

Nehéz volt elfogadni a vádlottak családja számára, hogy a hozzátartozóikat vádoló ügyészek és az ítéleteket meghozó személyek körében a közelmúltban halálraítélt zsidók voltak. A népbíróági tárgyalások igyekeztek az elkövetett kegyetlenségek minden apró részletét feltárni, ami a keresztény középosztály ellenérzését váltotta ki. A zsidók mérhetetlen, kegyetlen bosszúvágyát hangoztatták és elérkezettnek tekintették a megbékélést. Nagylelkűséget és így a bosszúról való lemondást várták volna el a zsidóságtól.⁵⁰

1945 után a rendőrség országos szinten nagyszabású megtorló intézkedéseket alkalmazott a csendőrök ellen, azonban Szabolcs-Szatmár megyében a hatóság a lakosság támogatásával igyekezett ellenállni és gátat szabni a felelősségre vonásoknak. Különösen

⁴⁴ Cservenyák 2014. 79.

⁴⁵ 71. sz. jegyzőkönyv

⁴⁶ Cservenyák 2014. 84.

⁴⁷ 352. sz. jegyzőkönyv

⁴⁸ 423. sz. jegyzőkönyv

⁴⁹ Veszprémy 2019. 169.

⁵⁰ Gonda 1967. 273.

igaz volt ez a mátészalkai rendőrségre és a kommunista párt vezetőségére, melyek főként volt nyilasokból és egyéb megbízhatatlan elemekből tevődtek össze.⁵¹

Mátészalkai vonatkozásban a hatósági személyek által elkövetett brutalitások ismertetésére, a bűnök súlyának és a hozott ítéletek szigorúságának vizsgálatára kínál lehetőséget Cseri József csendőr-őrparancsnok, Bernáth András csendőrmester és Papp Endre honvéd tizedes esete.

Cseri József 1914-ben született Győrladamérban, ahol 1937 februárjáig földművesként dolgozott. Ezt követően Győrben, a IV. honvéd gyalogezrednél teljesített szolgálatot 1938. november 20-ig. Ezután önként jelentkezett a csendőrség kötelékébe. Bevonult a Böszörményi úti laktanyába, próbacsendőrként Vecsésen szolgált, majd a csengeri őrshez és a kassai nyomozó alosztályhoz is átkerült. A nyomozó osztály tagjaként Mátészalkára vezényelték, ahol a gettósítás során Kulifai csendőr főhadnagy utasításait követte. Tetteiért a népbíróság előtt felelő Cseri József rendkívüli kegyetlenségről tett tanúbizonyságot. Kihallgatása során elismerte, hogy addig verte bottal egy csengeri zsidó besúgó által megnevezett, állítólag értéktárgyakat rejtgető személyek talpát, míg fel nem fedték a rejtékhelyeiket. Tisztában volt azzal, hogy cselekedetei szabályellenesek, azonban a kapott feladatok teljesítésének szükségességét a szigorú parancskövetéssel magyarázta. Kegyelmet tőle a nők sem remélhettek, akiket megerőszakolt, s ha megpróbáltak ellenállni, a ruhát letépte róluk, és súlyosan bántalmazta őket.⁵²

Igyekezett elkerülni a felelősségre vonást, azonban a rendőrségnek egy általános razzia alkalmával egy csengeri csempésznél talált levél segítségével sikerült kiderítenie a tartózkodási helyét. A lapok által már százszoros gyilkosként emlegetett Cserit Debrecenben hallgatták ki. A vádlott vallomásában beismerte a gettóba kényszerített zsidóktól történő élelmiszer-megvonást és a vagonokba zsúfolást is,⁵³ de mindvégig tagadta a gyermekek gettóban történő kikötözését és az üldözöttek bántalmazását a vagonírozások során, melyről több tanú is említést tett.⁵⁴

Több napon keresztül tárgyalta az ügyet Mátészalkán a debreceni népbíróság.⁵⁵ Végül a halálos ítéletet a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) helybenhagyta. Cseri József eredménytelen fellebbezéssel, majd az ügyvédje útján újrafelvételi kérelemmel is próbálkozott, melyet bármiféle vizsgálat vagy tárgyalás nélkül szintén visszautasítottak.⁵⁶ Cseri József kivégzésére Budapesten került sor, 1948. október 23-a, szombat reggelén.⁵⁷ A helyszínt a költségkímélés érdekében választották, ugyanis Cserit időközben az Országos Letartóztató Intézetbe szállították, így a Debrecenbe való, három fogházőr általi átkísérése, és az ítéletet végrehajtó személyek két kísérővel történő utazása jóval költségesebbnek bizonyult volna.⁵⁸

A „példastatuáló” ítélet a mátészalkai keresztény lakosság negatív reakcióját váltotta ki. Cserire a zsidó-kommunista mesterkedés áldozataként, egy egyszerű végrehajtóként tekintettek, és nehezményezték, hogy Kulifainak és a többi beosztottjának nem kellett

⁵¹ Pelle 1990b. 74.

⁵² ÁBTL 3.1.9. V-63622. 6–8.

⁵³ Néplap, 5. évf. (1948), 140. sz., 1948. június 22. 5.

⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V-63622. 8.

⁵⁵ Néplap, 5. évf. (1948), 224. sz., 1948. szeptember 29. 4.

⁵⁶ ÁBTL 3.1.9. V-87169. 109.

⁵⁷ Magyar Nap, 2. évf. (1948), 246. sz., 1948. október 24. 8.

⁵⁸ ÁBTL 3.1.9. V-87169. 109.

számolnia a tetteik következményeivel. 1944 tavaszán a kínzókamra szomszédságában élő Szabó Ferenc fültanúja volt Cseri kegyetlenkedéseinek, és a per során egyetlen keresztényként tett terhelő tanúvallomást, ami miatt a mátészalkai közösség „kollaboránsnak” bélyegezte, kiközösítette, és az eset után még a feleségével sem álltak többé szóba.⁵⁹

Bernáth András csömödéri lakos 1910-ben született Olaszliszván. Eredeti foglalkozása földműves volt, a későbbiekben azonban szolgálatot teljesített a kassai 8. és a szombathelyi 3. csendőrkerületben is.⁶⁰ A világháború utáni időszakban rendőr törzsőrmesterként folytatta tevékenységét. 1945-ben adott ki ellene vádiratot a nyíregyházi népügyészség, mely szerint annak a csendőrkülönítménynek a tagja volt, melyet a mátészalkai gettó őrzésével bíztak meg korábban. Hatalmával visszaélve, a legkülönbébb kínzási módszereket és egyéb kegyetlenkedéseket alkalmazva vállalt szerepet a deportálás lebonyolításában. A büntetése előli menekvés reményében a Dunántúlra szökött, azonban a körözés eredményesen zárult, és Bernáthot sikerült kézre keríteni.⁶¹ Az 1947 augusztusában tartott tárgyaláson bebizonyosodott, hogy Bernáth András a gettóban történt motozások során áldozatait meztelenre vetkőztette, és korbáccsal verte ki belőlük az értékeik rejtekhelyét.⁶² Végül hat hónap börtönbüntetésre ítélték népellenes bűntett miatt.⁶³

Papp Endre ópályi földművest szintén népellenes bűncselekményekkel vádolták meg. 1944-ben a mátészalkai gettóban honvéd tizedesként lett Kulifai csendőrfőhadnagy segédje. Egy zsidó imaszíjból font korbáccsal verte félholtra az áldozatait. Egy rokonán élelem beadásával segíteni szándékozó segédrendőrt olyan brutális módon vert meg, hogy három nap múlva belehalt a sérüléseibe. Bűnössége beigazolódott és a népbíróság tízévi kényszermunkára ítélte.⁶⁴

A tárgyalások során a vádlottak mindent elkövettek az ártatlanságuk bizonyítása érdekében. Védekező stratégiáik között leggyakrabban az utasítások követése hangzott el. A népbíróság nem hunyt szemet az ebben rejlő ellentmondások felett. Kiemelte, hogy az elkövetők képesek lettek volna a jó és a rossz közötti különbségtételre, ezért a népbíróság figyelmen kívül hagyta a kényszerítésre és az állásuk elhagyására vonatkozó képtelenséget felvázoló mentegőzéseiket is. Végül azonban a népbíróság előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy az elítéltek nagyobb része meggyőződés nélkül engedelmeskedett a felettesek parancsának.⁶⁵

Összegzés

Az ismertetett esetek alapján is megerősítést nyer az a tény, hogy a „zsidótlanítási” akció végrehajtása során Eichmann nem nélkülözhetette a magyar rendőri és csendőri szervek közreműködését.⁶⁶ A kijelölt tíz csendőrkerület parancsnokai viszont közel sem azo-

⁵⁹ Pelle 1990b. 74.

⁶⁰ ÁBTL 4.1. A-969/7. 2.

⁶¹ Magyar Nép, 4. évf. (1947), 158. sz., 1947. július 15. 3.

⁶² Magyar Nép, 4. évf. (1947), 188. sz., 1947. augusztus 20. 3.

⁶³ ÁBTL 4.1. A-969/7. 2.

⁶⁴ Magyar Nép, 4. évf. (1947), 126. sz., 1947. június 7. 1.

⁶⁵ Veszprém 2019. 224.

⁶⁶ Molnár 2000. 31.

nos lelkesedéssel hajtották végre a zsidóellenes utasításokat. Voltak, akik igyekeztek minimálisra csökkenteni a gettósítás folyamatában történő részvételüket, míg mások rendkívül tevékenyen vették ki belőle a részüket.⁶⁷

A rendelkezésre álló információk alátámasztják, hogy a német vagy holland hivatalnokokhoz hasonlóan a magyar hatóságok jelentős része nem egy esetben nagy lelkesedéssel vetette bele magát a „zsidókérdés megoldásába”. Az országos érvényű rendeletek utasításai szerint jártak el, de olykor még azok hatályba lépése előtt önszorgalomból láttak hozzá a feladatok végrehajtásához. Ezt bizonyítja, hogy a gettók létesítésére vonatkozó kormányrendelet csak 1944. április 28-án lépett életbe, azonban az SS-ek a magyar hatóságok támogatásával már április 16-án elkezdtek a megvalósítást.⁶⁸ Erre alapot szolgáltatnak számukra a törvényesség legkisebb látszatát is nélkülöző, telefonon keresztül vagy akár a különböző értekezleteken elhangzó szóbeli utasítások.⁶⁹ A csendőrök így alkalmasnak bizonyultak a feladatok kérdés nélküli teljesítésére, ami következtében a magyar kollaboránsok és a náci számára tökéletes eszközt testesítettek meg a zsidóellenes rendeletek zökkenőmentes megvalósításához.⁷⁰

Nem véletlen tehát, hogy a csendőrök egy csoportjának kegyetlenkedései a túlélők visszaemlékezéseinek állandó tárgyát képezték, melyek többsége a zsidó vagyontárgyak felkutatásának előmozdítására irányult. Az elkövetők átlagemberek voltak, akiket többek között a megfelelési kényszer, a gyávaság, az előrelépés lehetősége, a harag vagy éppen a gyűlölet motivált. Megfigyelhető a bűnösök moralitásának újradefiniálása, ami következtében a kegyetlenségek végrehajtása már nem pusztán elfogadható, hanem muszáj is.⁷¹

A népbíróági perek során hozott ítéletek által kiváltott reakciókat éles kettőség jellemezte, ugyanis szigorúságuk mértéke a keresztény lakosság nemtetszését vonta maga után, azonban az áldozatok számára némi elégtételként is szolgálhattak.

⁶⁷ Molnár 2000. 36.

⁶⁸ Braham 2007. 55.

⁶⁹ Molnár 2000. 41.

⁷⁰ Csósz 2010. 108.

⁷¹ Veszprémy 2019. 212.

Olga Borbála Kalló

Actions and Judgments: The Role of Authority Figures in the Mátészalka Ghetto

The aim of this study is to provide a comprehensive picture of the violent acts committed by authority figures in the Mátészalka ghetto through the personal experiences of survivors and the consequences of their actions. This examination is facilitated by the judgments made during the people's court cases against individuals such as police commander József Cseri, gendarmerie sergeant András Bernáth, and corporal Endre Papp, whose receptions in society were quite ambivalent due to the role of the Jewish community in the justice system.

Források

Közlönyteményi források

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
3.1.9. V-63622.	Állambiztonsági iratok levéltára. Hálózati, operatív és vizsgálati dossziék. A Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék. Vizsgálati dosszié Cseri József ügyében
3.1.9. V-87169.	Állambiztonsági iratok levéltára. Hálózati, operatív és vizsgálati dossziék. A Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék. Vizsgálati dosszié Cseri József ügyében
4.1. A-969/7.	Állambiztonsági iratok levéltára. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag). Borsod és Zala megyékben élő volt M. Kir. csendőrök és nyomozók
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
SzSzBVL	Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára
IV.766	Mátészalkai járás főszolgabírájának iratai (1870–1944)

Sajtóforrások

(Online: Arcanum Digitális Tudománytár – Utolsó letöltés: 2024. október 22.)

Magyar Nap, 2. évf. (1948) 246. sz.

Magyar Nép, 4. évf. (1947) 126. sz., 158. sz., 188. sz.

Néplap, 5. évf. (1948) 140. sz., 224. sz.

Online források

Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság – Visszaemlékezések a holokausztról
Jegyzőkönyvek (Utolsó letöltés: 2024. október 22.)

69. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=69>]

71. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=71>]

79. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=79>]

330. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=330>]
352. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=352>]
423. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=423>]
591. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=591>]
635. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=635>]
842. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=842>]
911. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=911>]
1086. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=1086>]
1606. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=1606>]
1703. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=1703>]
1781. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=1781>]
2134. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=2134>]
2368. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=2368>]
3204. sz. [Online: <http://degob.hu/index.php?showjk=3204>]
Tóth Irén interjúja. Oral history interjú [Online: https://collections.ushmm.org/oh_findingaids/RG-50.670.0042_01_trs_hu.pdf] (Utolsó letöltés: 2024. október 22.), United States Holocaust Memorial Museum
Takács 2024. Takács Tamás: *Mátészalka kultúrájának zsidó fundamentumai* [Online: <https://kibic.hu/2025/01/16/mateszalka-torteneti-hianyos-lenne-a-zsidóság-bemutatása-nelkül/>] Rövidfilm (Utolsó letöltés: 2025. március 9.)

Szakirodalom

- Braham 2007. Randolph L. Braham (szerk.): A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája I. Bp., 2007.
Cserenyák 2014. Cserenyák László (szerk.): Vizionlátásra Blum néni. Zsidó életmód és a holokauszt Mátészalkán. Mátészalka, 2014.
Csősz 2010. Csősz László: Tettesek, szemtanúk, áldozatok. A vészkorszak Jász-Nagykun-Szolnok megyében. PhD-disszertáció (SZTE). Szeged, 2010.
Gonda 1967. Gonda Moshe Élijáhu (László): A debreceni zsidók száz éve. A mártírhalt halt debreceni és környékbeli zsidók emlékére. Tel-Aviv, 1967.

- Halmos 2008. Halmos Sándor: Szatmár vármegye zsidósága. Nyíregyháza, 2008.
- Molnár 2000. Molnár Judit: Csendőrök, hivatalnokok, zsidók. Válogatott tanulmányok a magyar holokauszt történetéből. Szeged, 2000.
- Munkácsi 2022. Munkácsi Ernő: Hogyan történt? Adatok és okmányok a magyar zsidóság tragédiájához. London, Chicago, 2022.
- Nyéki 1999. Nyéki Károly: „... imádkozzatok értünk, hogy mielőbb meghaljunk...”: halálózások a mátészalkai gettóban, 1944 április–május. Mátészalka, 1999.
- Pelle 1990a. Pelle János: Zsidók egy óriásközségben. Valóság, 33. évf. (1990), 10. sz., 1990. október 1. 76–86.
- Pelle 1990b. Pelle János: A népirtás utórezgései. In: Múlt és Jövő, 1. (1990) 4. sz. 72–76.
- Püski 2006. Püski Levente: A Horthy-rendszer (1919–1945). Bp., 2006.
- Ránki 1978. Ránki György: 1944. március 19. Magyarország német megszállása. Bp., 1978.
- Végső 2021. Végső István: A magyarországi vidéki gettók megszervezése. In: Vidéki gettók. „... nem marad itt közülük hírmondó sem”. Szerk.: Biró Hajnalka, Nagy Adél. Bp., 2021.
- Veszprémy 2019. Veszprémy László Bernát: Gyilkos irodák. A magyar közigazgatás, a német megszállás és a holokauszt. Bp., 2019.

Ferenczik-Lévai Fanni – Kákóczki Balázs

A Tiszaújvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Tiszaszederkény – Tiszaújváros

Tiszaújváros építése 1955-ben kezdődött, tehát a település viszonylag rövid múltra tekint vissza. A város létrejöttét a szocialista iparosításnak köszönheti, ezért sokan úgy gondolnak erre a településre, mint egy múlt nélküli, csupán a legújabb korban felépített városra, pedig a térség története az írásnélkülség időszakába nyúlik vissza.

Ez a dél-borsodi vidék már a neolitikumban lakott terület volt. A kőolaj-finomító alapozásakor újkori telep maradványait tárták fel. A Tiszai Vegyi Kombinát (TVK) egyik épületének alapozása közben pedig bronzkori leletek kerültek elő. A város környékén további építési munkálatok során újabb sírokra bukkantak a vaskorból, a népvándorlás korából, a honfoglaló őseink korából. 1268-ban említik először a települést „Villa Scederkyn” néven. Kezdetben a borsodi várbirtok része volt. A tatárpusztítást követően az Ákos nembeli Ernye báné, majd a koronabirtokhoz kerül. 1352-ben az ónodi Czudar család birtoka lett. 1417-től az ónodi várbirtok, uradalom tartozéka. A basáskodó zálogbirtokosok (Rozgonyiak, Perényiek) időszaka után királynéi birtok lett. A Báthory, a Losonczy, a Forgács családok örökösei után Szederkény is az ónodi uradalom összes birtokrészeivel együtt a Rákóczi család tulajdonába került (17. sz. eleje). A protestáns Rákócziak alatt Szederkényben is 1621-ben önálló református egyház alakult. Az 1638-ban pusztává tett falu (török dúlás) helyére Lorántffy Zsuzsanna 1651-ben 32 hajdúcsaládot telepített. A szatmári békekötés után a kincstár lefoglalta a teljes Rákóczi-vagyont és Szederkény az Erdődy grófok birtokába került, majd a 19. században a Fáy családhoz. A Tisza szabályozását és az 1846–66-os tagosítást megélt községben a századfordulóra már 300 család élt.

1905. január 1-jétől a község neve Tiszaszederkényre módosult. Az első világhégés 36 tiszaszederkényi lakos életét követelte, de a II. világháború viharai sem kerültek el a falut. 1945 után a földosztás hozta meg a gyökeres változást a lakosok életében, csaknem minden család földtulajdonossá vált, de nem sokáig. 1959-ben itt is téjeszesítettek, megalkult a Szőke Tisza MgTsz, amely négy évtizedre meghatározta a helyi mezőgazdaság irányait és termelését.

Az új város építése 1955. szeptember 9-én kezdődött el Tiszaszederkény határában. Az épülő hőerőmű és a vegyi kombinát építéséhez toborzott munkaerő elhelyezéséhez szükség volt lakások építésére. A település nagysága ugyan nem érte el a városokét, de a fejlesztési elképzelések és a beruházáspolitikai alapján az Elnöki Tanács 1966. március 31-én Tiszaszederkényt várossá nyilvánította. A hetvenes évek az ipar nagyarányú fejlesztése mellett a város fejlődésének is leggyorsabb szakasza volt. 1970. április 22-én, Lenin születésének 100. évfordulóján az Elnöki Tanács Tiszaszederkény nevét Leninvárosra változtatta, amelyet 20 éven át kellett viselnie a városnak.

Tiszaújváros múltja szorosan kapcsolódik a három gyárkomplexum történetéhez. (A hőerőmű kivitelezése 1953–1959-ig tartott. A villamosenergia-termelés megindulása után

a második öt éves terv egyik legnagyobb vegyipari beruházásaként kezdődött meg a TVK építése. Az olajfinomító első termelőegysége pedig 1977-ben lépett üzembe.)

A rendszerváltozást követően megalakult önkormányzat első intézkedései közé tartozott a város nevének megváltoztatása. A lakosság véleményét is figyelembe véve született a képviselő-testület 1990. november 22-i döntése, melynek nyomán a köztársasági elnök 1991. február elsejétől a település nevét Tiszaújvárosra változtatta.

Helytörténeti Gyűjtemény

A település múltjának kutatása a hetvenes évek elején kezdődött el. A gyűjtemény alapját a Kiss Sándor néhai tiszaszederkényi népművelő által összegyűjtött néprajzi anyag képezte. A hetvenes évek közepére már összegyűlt annyi anyag, hogy lehetővé vált egy állandó kiállítás megrendezése, és egy részben önálló intézmény megszervezése. 1976. november 5-én nyílt meg a Helytörténeti Gyűjtemény a Május 1. út 5. sz. alatt kialakított helyiségekben. Itt állították fel az első állandó kiállítást is, amely Tiszaszederkény régi emlékeit, valamint az új városnak és iparának fejlődését mutatta be. 1977. december 31-i dátummal kapta meg a működési engedélyét. Szervezetileg a Városi Könyvtárhoz tartozott, viszont távlati fejlesztési tervében önálló múzeummá válása szerepelt. Az új vezető, Kriston Vízi József muzeológus 1978. augusztus 1-jei kinevezésével egyre erősödött az a törekvés, hogy mind helyben, mind meggyezerte többen ismerjék meg a Gyűjtemény anyagát.

Gyűjteményünk teljesen önálló csak 1984-ben lett. Az évek során az intézmény kibővült a Természetvédelmi Oktatóparkkal és Kiállítóházzal, amely sajnos a kilencvenes évek elején megszűnt. A nyolcvanas években többször átköltöztették a gyűjteményt, amely 1987-ben kibővült a Leninvárosi Múzeummal. 1986-ban a Bartók Béla út 7. sz. alatt kapott helyet a falu életét és a város történetét bemutató kiállítás. Az eredetileg Leninnek, a város korábbi névadójának emléket adó múzeum a Helytörténeti Gyűjtemény keretében időszakos kiállítások szervezésével foglalkozott. 1990-ben a gyűjteményt is elérte a rendszerváltozás szele: a Leninvárosi Múzeumból Városi Kiállítóterem lett, amely napjainkban a Derkovits Művelődési Központ által szervezett színvonalas képzőművészeti kiállításoknak ad helyet. 1996-ban a városi önkormányzat megszüntette a Helytörténeti Gyűjtemény önállóságát és a Városi Könyvtárhoz csatolta. A gyűjtemény anyagát, a város és Tiszaszederkény múltjára vonatkozó írásos és tárgyi emlékek gyűjtésének feladatát a Városi Könyvtár vette át. Az intézmény új állandó kiállítása 1998-ban nyílt meg „Egy modern város született/Életmódváltás a dél-borsodi térségben/” címmel, amely a felújított könyvtáráépületben kapott helyet a mintegy 100 négyzetméter alapterületű kiállítóhelyiségben.

Gyűjteményünk 2006-ban született újjá, amikor egy muzeológusi státuszt létesített a fenntartó. A gyűjtemény teljes anyagának beletárolása eredményeként 2010-ben új működési engedélyt szereztünk. Mai hivatalos nevünk Tiszaújvárosi Művelődési Központ és Könyvtár – Helytörténeti Gyűjtemény, besorolásunk szerint közérdekű muzeális gyűjtemény, amelynek szakmai munkájáért jelenleg két fő muzeológus felel.

A Helytörténeti Gyűjtemény az ősi település, Tiszaszederkény és a mellé épült ipari üzemek, Leninváros, a mai Tiszaújváros helytörténeti dokumentumait, tárgyi emlékeit gyűjti. Négy gyűjteményünk van (történeti tárgyak, fotók, dokumentumok, adattár), és

kb. 35 ezres tételszámmal dolgozunk. A gyűjteményben megtalálható néprajzi tárgyak a 20. század első feléből származnak. A tárgyak nagy részét különféle kerámiák teszik ki, melyek zöme a térségre jellemző. Az évek folyamán megpróbálták a város életét meghatározó gyárak történetét dokumentáló iratokat, és a vállalatok termékeit összegyűjteni, így megtalálhatóak a gyűjteményben az ipari üzemek termékmintái, a TVK-s kiadványok stb. A „szocialista” városban voltak törekvések egy munkásmozgalmi jellegű gyűjtemény létrehozására, ennek köszönhetően az állomány jelentős részét az elmúlt időszak iratai és tárgyi emlékei, pl. szocialista brigádnaplók, a KISZ helyi szervezetének iratanyaga, párttagsági igazolványok, Lenint ábrázoló jelvények, kitüntetések stb. teszik ki. A gyűjtemény könyvállományának egy része is ezt a törekvést tükrözi.

Fotótárunkban több mint 7000 fotó található. A képek jól dokumentálják a város és a gyárak építését, az elmúlt évek társadalmi rendezvényeit. A helytörténeti adattár tartalmaz néhány, a város történetét feldolgozó szakdolgozatot, eredeti és fénymásolt iratot Tiszaszederkény és az új városrész történetére vonatkozóan.

A helyismereti dokumentumokat a könyvtár is gyűjti. Többek között a városról szóló újságcikkek kivágatait őrizzük, plakátokat, szórólapokat. Gyűjtjük a városban megjelenő sajtótermékeket, a testületi ülésről készült anyagokat, illetve a B.A.Z. megyei helyismereti szakirodalmat: levéltári segédleteket, a Herman Ottó Múzeum kiadványait, statisztikai évkönyveket. Mintegy 2500 kötet segíti a helytörténeti kutatást.

A gyűjtemény 2015-től lépett a megújulás útjára. Önkormányzati segítséggel és pályázati úton az elmúlt csaknem tíz évben folyamatosan dolgozunk a raktározási és infrastrukturális problémák régóta esedékes megoldásán: lefolytattunk két revíziót, profilt tisztítottunk, adatbázisunkat a Huntéka múzeumi modulra állítottuk át. 2017-ben új irodába költöztünk, a régi tárgyraktárunkat felszámoltuk, és három új raktárhelyiséget kaptunk Tiszaszederkényben. 2018-ban gyűjteményünk birtokába került a TVK hatalmas és egyedülálló archív anyaga (dokumentumok, filmtekercsek, videók, negatívok, fotók, kazetták stb.), amelynek tárolásáról szintén gondoskodtunk, feldolgozásába belekezdünk. A várostörténeti publikációkat két új monográfiával gazdagítottuk. Új állandó várostörténeti kiállításunkat 2026-ban, a várossá nyilvánítás 60. és gyűjteményünk alapításának 50. évfordulóján nyitjuk meg.

A tájház

Az 1979. évi munka értékeléséből kiderül, hogy már akkor tervbe vették egy tájház kialakítását, amelynek anyagához szintén az év folyamán kezdték meg a gyűjtéseket. Ez a terv sokáig nem valósult meg, de ezt a gyűjtést alapul véve, s újabb gyűjtőmunkát követően 2010. augusztus 20-án végül megnyitotta kapuit a tisaszederkényi tájház. Kialakításában még közreműködött az a Kiss Sándor is, aki a '79-es gyűjtést is kezdeményezte.

A tájház neve a település egy 1268-as oklevélben történő említése után lett „Villa Sce-derkyn”. Ez a főutcán álló lakóépület vályogból készült. Nyeregtetővel, fa fedélszékkal látták el, ahol a korábbi nádtetőt már az időtálló cserép helyettesíti. Az udvarra néző bejárat előtt hasáb alakú tornácoszlopok támasztják alá az ereszt. A hajópadlós szobák, a faragott ablakok, a szoba-konyha-szoba kialakítás és az udvaron megtalálható kerek kút mind az egykori építetők módosságát jelzi. A háromosztatú épületet a lakók igényeinek

megfelelően az 1970-es évek elején megtoldották néhány helyiséggel. Az udvar díszé a régi kerek kút, mely a felújítás során új faszerkezetet kapott.

1. kép. A Villa Scederkyn Tájház;

A házban megismerkedhetünk annak a két világháború közötti időszakot felelevenítő berendezésével, azaz a Helytörténeti Gyűjtemény állandó kiállításával.

A lakóház egy háromosztatú, soros elrendezésű parasztház, melynek központja a konyha („pitar”), melynek fő berendezési tárgya a sparhelt, ami az első világháború után felváltotta az addig sárból készített tűzhelyet.

Ebből a helyiségből nyílik oldalra két szoba. A pitvarból balra nyíló szoba a tisztaszoba, ahol télen a boglyakemence biztosította a meleget, a két utcai és az oldalablak pedig a megfelelő világításról gondoskodott. A szoba berendezése párhuzamos elrendezésű.

A konyhából jobbra nyíló szoba padozattal, valamint egy oldalablakkal rendelkezik. Hétköznaponként ebben a munkaszobában zajlott az élet. A hosszú téli estéken a lányok és asszonyok szövással, fonással töltötték szabadidejüket. Szívesen mentek a családok egymáshoz „tanyázni”, ahol a lányok kézimunkáztak, a férfiak pedig vagy kosarat fontak, seprűt kötöttek, vagy felolvasást tartottak. Ezen emlékeket máig sokan emlegetik a falu idősebb lakói közül. Ebben a helyiségben tekinthető meg a Helytörténeti Gyűjtemény évenként megújuló időszak kiállítása.

Minden időszaki kiállítással igyekszünk gyűjteményünket új szemszögből a közönség elé tárni, de ha a téma úgy kívánja, felhívásokat is szoktunk közzé tenni a tárlatok megtervezésekor. Szerencsére a helyiek lelkesen együttműködnek velünk. Van, amikor csak a tárlat egy évére adják kölcsön féltve őrzött kincseiket, de olyan is akad, aki ezen alkalmakat megragadva helyezi nálunk örök biztonságba családi örökségét. A jelenlegi tárlat

(szám szerint a 16.), mely a *Közhírré tétetik!* címet viseli, jóvoltából az információközvetítés múltbéli formáit mutatjuk be kiáltványok, kihirdetések, felhívások, dobolási könyvek, apróhirdetések, plakátok, valamint régi rádió- és televíziókészülék segítségével.

Ami a rendezvényeket illeti, csatlakozni szoktunk a Tájházak Napja országos rendezvénysorozathoz, illetve kínáltunk már programokat a Múzeumok Éjszakája alkalmából is. Helyismereti napközis táborunkat alsó tagozatos gyermekek számára rendezzük, valamint rendszerint jönnek hozzánk a helyi iskolások és óvodások múzeumpedagógiai foglalkozásokra.

Bán Gergely Károly

**Mezei Milán–Szendrei Ákos–Vékonyné Kovács Gabriella:
Berettyóújfalu és Berettyószentmárton 19. századi társadalomtörténeti kérdései –
Tanulmányok és források¹**

A Bihari Múzeum 2023-ban indította útjára a *Fejezetek Berettyóújfalu történetéből* c. sorozatot, amelynek célja Berettyóújfalu történetének új szemszögből való komplex, részletes, forrásalapú feldolgozása. Valamint a sorozat nem titkolt célja, hogy a korábbi településtörténeti munká(ka)t felfrissítse és részben kiegészítse a modern történetírás eszköztárának felhasználásával. A sorozat dinamikáját jól jelzi, hogy közel egy év leforgása alatt ez már a harmadik önálló kötet a sorban. Az első két kötet egyértelműen Berettyóújfalu történetének egy-egy korszakát dolgozza fel, részben monografikus formában, amely során a korábbi megközelítésekhez képest új látószögeket, új szemléletmódokat, illetve korábban nem, vagy csak részben ismert forrásokat alkalmaznak a szerzők.

Az első kötet szerzőpárosa (Bocsi Zsófia–Gulyás László Szabolcs, Berettyóújfalu településtörténete a középkorban. *Fejezetek Berettyóújfalu történetéből* 1. Berettyóújfalu, 2023.) egy viszonylag széles forrásbázison alapuló, a korábbi eredményekhez kritikus módon viszonyuló monográfiában dolgozza fel a település középkorát, felhasználva korábban nem ismert régészeti leleteket is.

A második kötet – több korszakot ugorva – folytatja a sorozat kitűzött célját, és Berettyóújfalu szocialista iparosítását dolgozza fel egészen a jogi értelemben vett várossá nyilvánításáig (Husvéth András–Kovács Gergely–Szikla Gergő, Az iparosított faluváros. Berettyóújfalu szovjetizálásától a várossá válásáig 1944–1979. *Fejezetek Berettyóújfalu történetéből* 2. Berettyóújfalu, 2024.). A második kötetnek már nem volt célja a fenti korszak egészét feldolgozni monografikus formában, sokkalta inkább azon témákra helyezte a súlypontot a szerzőhármas, amelyek a korábbi 1981-es településtörténeti munkában nem kaptak/kaphattak kellő figyelmet. Gondolok itt a zsidóság sorsára a második világháború alatt, az 1956-os forradalom helyi eseményeire, a társadalom, az ipar és a mezőgazdaság szocialista átalakulására, vagy a várossá válás hosszú folyamatára.

Ebbe a sorba illeszkedik jelen recenzált mű is, amely jellegében már inkább egy tanulmánykötet jegyeit hordozza, eltérően a sorozat korábbi munkáitól. A szerzők nem is vállalkoztak a korszakot részletesen átfogó monográfia megírására, inkább a 19. század kevésbé kutatott aspektusait helyezték hely- és társadalomtörténeti fókuszpontba.

Az első szerkezeti egység három tanulmányból áll. A kötet nyitó tanulmányának szerzője Mezei Milán, aki *A berettyóújfalui zsidó közösség kialakulásának története. Demográfiai viszonyok a 19. század közepéig (1746–1849)* című munkájában tárja fel a hitközség kialakulásának történetét és demográfiai jellemzőit. Bár a szerző nem tünteti fel a címben, de igazából Berettyószentmárton izraelita gyülekezetét is görcső alá veszi. Mezei Milán munkája során kísérletet tesz egy eddig kevésbé feldolgozott téma alapkőveinek letételére. Arra vállalkozik, hogy a helyi zsidó közösség kialakulását tárja elénk, a további célkitűzések

¹ Mezei Milán–Szendrei Ákos–Vékonyné Kovács Gabriella: Berettyóújfalu és Berettyószentmárton 19. századi társadalomtörténeti kérdései – Tanulmányok és források. Szerk.: Török Péter. (*Fejezetek Berettyóújfalu történetéből* 3.) Berettyó Kulturális Központ, Berettyóújfalu, 2024. 255 oldal.

között találjuk még a két település hitközségének demográfiai változásait is a vizsgált periódusban. A tanulmány első felében részletesen taglalja a két sárréti település mózeshitű közösségének formálódását a rendelkezésre álló források alapján. Mezei – főként zsidó-összeírások – alapján próbálja elhelyezni a település izraelita közösségét a térségben. Visszont felhívja a figyelmet, hogy igen eltérőek a hitfelekezetre vonatkozó korabeli összeírások adatai, egyben állást foglal az adatok bizonytalansága mellett is. A szerző munkája során alapvetően a 19. század első felében keletkezett összeírásokra hagyatkozik, és azok alapján tesz megállapításokat a demográfiai folyamatokra. Összesen tizenegy időmetszet lélekszámadatait gyűjtötte össze és rendezte adatbázisba. Mezei kiemeli, hogy a két település izraelita felekezetű lakossága a vizsgált időszakban (1798–1846) erősen ingadozott. Berettyóújfalu esetében három csúcspont is kirajzolódott, az egyik az 1821-es és 1827-es esztendő, a másik az 1840-es esztendő, amelyeket egy csökkenő-növekvő periódus köt össze. Berettyószentmárton vonatkozásában némileg másképp alakultak ezen folyamatok. Itt három csúcspont emelkedik ki: 1821, 1839 és 1842/43. Ezen a ponton az olvasónak lehet egyfajta hiányérzete, mivel a szerző az okokat nem próbálja feltárni, illetve a kapott eredményeket sem helyezi el regionális vagy országos viszonylatokban. Mezei Milán munkája egy eddig kevésbé feldolgozott témát érint Berettyóújfalu és Berettyószentmárton vonatkozásában, amely további utakat nyithat meg a két település helytörténeti kutatásaiban.

Végezetül a tanulmány kapcsán kiemelendő, hogy a szövegtörzsben három táblázat és két diagram található, valamint a dolgozathoz tartozó függelékben összesen hat melléklet tartalmazza a különféle zsidóösszeírások adatait táblázatos formában, ezek elősegítik a leírtak értelmezését és az adatok visszakereshetőségét, hozzájárulva a tanulmány tudományos alaposságához.

Szendrei Ákos első tanulmányának, *Az 1848–49-es berettyóújfalui és berettyószentmártoni nemzetőrösszeírások társadalomtörténeti vonatkozásai* fő célja a nemzetőr-összeírások mint társadalomtörténeti források lokális aspektusainak vizsgálata Berettyóújfalu és Berettyószentmárton vonatkozásában. A négy szerkezeti egységből álló tanulmány jól strukturált és egyben jól követhető az olvasó számára.

A szerző az első részben bemutatja a források ellentmondásait, kiemelve, hogy a vizsgálatba bevont források (6) eltérő nemzetőr-létszámokról számolnak be közel egy időszakból. Szendrei összesen négy tényezőre vezeti vissza a kapott anomáliát. Fő tényezők között említi az izraelita felekezetűek nemzetőri szolgálatban való részvételét és az ezzel szoros kapcsolatban lévő általános ellenszenvet. Továbbá az önkéntesek létszámingadozását, az összeírás pillanatában kivezényelt nemzetőröket, illetve az emberveszteségből adódó lélekszámváltozásokat említi még a szerző.

A második részben az épített adatbázis jellegzetességeit emeli ki Szendrei Ákos. Többek között a fenti módszertani problémára azt a megoldást alkalmazza, hogy egyszerre használja fel ezen nemzetőr-összeírások adatait és egy összevont adatbázisba rögzíti az adatokat. Tehát egy egységes struktúrába helyezi a külön-külön nehezen értelmezhető és felhasználható nemzetőr-összeírások információit. Bár kiemeli, hogy az egységesített fejléccel ellátott adatbázis bizonyos cellái nem minden esetben tartalmaznak adatot, de a vizsgálat szempontjából jónak titulálja ezen megoldását, mivel így nem történik adatvesztés.

A következő részben a szerző kontextusba helyezi a kapott eredményeket a környező települések összeírásával, s megállapítja, hogy a vizsgált Sárréti járás lakosságához viszonyított nemzetőrlétszáma az országos átlag fölött volt, amely egy kedvező anyagi-társadalmi helyzetre enged következtetni. Ami még ennél is hangsúlyosabban kirajzolódik Szendrei munkájából, hogy a megyei átlag jelentősen elmaradt a vizsgált járás nemzetőrárányához képest, ezáltal a Sárréti járás a megye egyik kiemelkedő szigete volt ebben az aspektusban. A járáson belül nominálisan Derecske (535 fő), Kaba (417 fő) és Mezőkeresztes (411 fő) adta a legtöbb nemzetőrt. Lakosságszámarányosan vizsgálva pedig Tépe (16,2%), Mezőkeresztes (15,2%) és Nagyrábé (13,9%) volt az első három település. A szerző kiemeli, hogy a nemzetőrállítás nem belső motiváción múltott, hanem a törvényben meghatározott életkori, társadalmi, anyagi és pénzügyi cenzusnak kellett megfelelni ahhoz, hogy valaki nemzetőr lehessen.

A negyedik részben Szendrei a nemzetőr-összeírások alapján több társadalomtörténeti következtetést von le. Például megállapítja, hogy Berettyóújfaluban körülbelül kétszáz, míg Berettyószentmártonban hozzávetőleg tizenöt család alkothatta a helyi elitet. Valamint a korosztályonkénti bontás lehetővé tette a nemzetőrséget alkotó lakosság korfájának vizsgálatát is. Nem meglepő módon a legszélesebb korcsoport a vizsgált térben a 31–40 éves (39%), illetve a 26–30 éves (23%) korosztály volt. Ezen túl a vizsgált két település felső társadalmi rétegének foglalkozási szerkezete is kirajzolódik a nemzetőrlisták segítségével. Végezetül a szerző kitér a nemzetőrök Berettyóújfalun belüli földrajzi elhelyezkedésére is, amely során megállapítja, hogy az őrséget adó lakosok alapvetően három jól behatárolt zónában éltek. Az első ilyen zóna a szűk városmag, amely a nemzetőrök körülbelül 60%-át adta. A második ilyen településrész a mai Völgyesség, ahonnan a nemzetőrök 20%-a került ki, végezetül pedig az úgynevezett Oláh-város, amelyet nevéből eltérően többnyire nem roma származásúak laktak, itt élt a helyi nemzetőrök 10%-a.

A tanulmány rávilágít arra, hogy a nemzetőr-összeírások a lokális társadalomtörténeti kutatásokban rendkívül értékes forráscsoportot alkothatnak a 19. század vonatkozásában. Továbbá Berettyóújfalu és Berettyószentmárton esettanulmánya rámutat, hogy a nemzetőrség nemcsak katonai, hanem szimbolikus jelentőséggel is bírt, tükrözve az adott közösség társadalmi és gazdasági viszonyait is. Úgy vélem, az ilyen és ehhez hasonló kutatások hozzájárulhatnak ahhoz, hogy jobban megértsük Magyarország 19. századi történelmének összetettségét és lokális sokszínűségét.

A kötet zárótanulmánya szintén Szendrei Ákos nevéhez fűződik, *A berettyóújfalui országgyűlési választókerületben 1848 és 1849 között mandátumot szerzett képviselők összehasonlító vizsgálata* c. munkája során a berettyóújfalui képviselők politikai és társadalmi sajátosságait elemzi, valamint az eredményeket összehasonlítja a környező települések, illetve az országos képviselői kar jellemzőivel.

A vizsgálat egy igen széles forrásbázison alapszik: összesen tíz választókerület tizenhat általános és hat időközi választásának eredményei lettek adatbázisba rendelve. Ezen túl Ilonszki Gabriella és kutatócsoportja által az országos adatok is a szerző rendelkezésére álltak az 1848 és 1849 közötti időszakból. A módszertani részben Szendrei először bemutatja a települést és a választókerületet az adott korszak viszonyrendszerében. Bár Berettyóújfalu jogilag nem vált várossá a polgárosodás korai szakaszában – erre csak 1879-ben került sor –, a szerző hangsúlyozza, hogy a település ennek ellenére meghatározó, bizonyos szempontból központi szerepet töltött be Debrecen és Nagyrábé között von-

záskörzetében. Ezt követően külön foglalkozik a választók társadalmi, demográfiai jellemzésével. A szerző azonban hangsúlyozza, hogy az adott kerület polgárosodási folyamatairól nem vonhatóak le kizárólagos következtetések, mivel a megválasztott képviselők a választókerület lakosságának egy szűk, felső rétegét fedték csak le.

Szendrei Ákos a vizsgált statisztikai adatok elemzése során megállapítja a korszak képviselőjének általános profilját, amely a következő: 49 éves, függetlenségi ellenzék tagja, helybéli származású, felmenői nemesek voltak, földbirtokkal rendelkezik, jogi végzettségű, korábban a helyi adminisztrációban dolgozott, illetve rokonságban áll egy másik helyi képviselővel. A szerző kiemeli, hogy az országos képtől csupán a pártállás (országos átlag: kormánypárt) és az életkor (országos átlag: 46 év) vonatkozásában mutatkozott eltérés a Berettyóújfalui Választókerületben. Ezen túl Szendrei egy kevésbé kutatott szálát is beemel munkájába, mégpedig a képviselők közötti rokoni kapcsolatot. A szerző hangsúlyozza, hogy a családi kapcsolatok meghatározó szerepet játszottak a Berettyóújfalui Választókerület életében. A vizsgált időszakban különösen három család tűnik ki rokoni hálózatauk révén: a Beóthy, az Ercsey és a Leszkay család. Szendrei Ákos ezzel a szállal, ha csak egy pillanatra is, de rávilágít egy lehetséges útra az egyre népszerűbb történeti hálózatkutatás vonatkozásában, rámutatva annak alkalmazhatóságára a vizsgált választókerületek társadalmi kapcsolatrendszerében.

Szendrei pártpreferencia-vizsgálata során kitűnik, hogy a berettyóújfalui kerületben alapvetően ellenzéki fölény mutatkozik, amely 1861-től 1892-ig, majd 1896-tól 1910-ig tartott. A köztes és az 1910–1918 közötti rövidebb időszakokban kormánypárti fölény volt jellemző. A szerző munkája során arra is rámutat, hogy a környező választókerületek többségében szintén ellenzéki fölény volt jellemző az adott időszakban. Olyannyira, hogy egy egybefüggő, politikailag polarizált régióról beszélhetünk, ahol a kormánypárton és az ellenzéki főerőkön túl más politikai csoportok nem tudtak mandátumot szerezni. Továbbá az is bizonyítást nyert, hogy az országos tendenciától eltérően (a helyi politikától a pártpolitika felé történt elmozdulás) Berettyóújfaluban és a környező választókerületekben nagyrészt a helyi politikai elit uralta a képviselő-választásokat (79%), amennyiben nem helyi politikus szerzett mandátumot, akkor a legjelentősebb ellenzéki párt első vonalából érkezett a képviselő.

A szerző elemzi többek között a képviselők társadalmi státuszát, iskolai végzettségét és foglalkozásszerkezetét, alapos képet nyújtva ezzel a korszak helyi politikai elitjének összetételéről és jellemzőiről. Szendrei kiemeli, hogy a választókerület képviselői között a nem nemesi származásúak aránya mindössze 4% volt, miközben ugyanez az arány a térségben 35%, országos szinten pedig megközelítőleg 50% körül mozgott a vizsgált időszakban. Szendrei Ákos ezt a jelenséget párhuzamba állítja a nemesség nagyfokú polgárosodásával. A foglalkozásszerkezet esetében kiemeli, hogy országos viszonylatban is igen magas volt a földbirtokosok (100%), jogászok (88%) és hivatalnokok (64%) aránya a berettyóújfalui körzetben. A szerző ezeket az eredményeket a nemesség és főnemesség magas arányával (földbirtokosok), a képviselői karrier alapvető eszköztárával és feladataival (jogi végzettség), valamint a hivatalnoki réteg nagyarányú jelenlétével magyarázza a két domináns politikai csoporton belül (kormánypárt és ellenzéki főerők). Szendrei Ákos vizsgálata során azt a következtést vonja le, hogy Berettyóújfalunál köztes állapotokat mutatott az országos képviselői palettán. Kijelenti, hogy alapvetően a helyi politikai elit nyerte el a mandátumok többségét, továbbá a feltárt körülmények általában illeszkedtek a környező választókerületekben tapasztalható trendekhez. A szerző a helyi sajátosságok

közé sorolja, hogy Berettyóújfaluban a helyi társadalmi és politikai kultúra modernizációja kezdetét vette, viszont csak korlátozottan tudta még érvényesíteni a lokális szerepét a vizsgált periódusban.

Összességében elmondható, hogy Szendrei Ákos jelen munkája során egy egyedi forráscsoport felhasználásával igyekszik helytörténeti, társadalomtörténeti és részben elitkutatást végezni Berettyóújfalu esetében. A dolgozat további erőssége, hogy valamennyi részeredményt igyekszik országos és regionális kontextusba helyezni, és ezeken a szinteken is értékelni azokat.

A második szerkezeti egység forrásközléseket tartalmaz, amely Vékonyné Kovács Gabriella aprólékos munkája révén látott napvilágot. Összesen hét forrás került közlésre táblázatos formában Berettyóújfalu és Berettyószentmárton vonatkozásában (ezek várhatóan elektronikusan is elérhetőek lesznek). 1. *Berettyóújfalu mezőváros összeírása, 1846.* 2. *A Sárréti járás nemzetőreinek névsora Berettyóújfalu, Berettyószentmárton, 1849.* 3. *A sárréti járás lovas nemzetőreinek névsora Berettyóújfalu, Berettyószentmárton, 1849.* 4. *Berettyóújfalu nemzetőreinek összeírása 1849 tavasza.* 5. *Berettyószentmárton nemzetőreinek összeírása 1849 tavasza.* 6. *Berettyóújfalu 1886. évi házjegyzéke.* 7. *Berettyóújfalu 1886. évi tanyajegyzéke.*

A forrásközlések nem csupán önálló szerkezeti egységet képeznek, hanem bizonyos esetekben segítséget nyújtanak a tanulmányok értelmezéséhez is. A forrásközlésen túl fontos adalékként találjuk a hozzájuk fűzött jegyzeteket, magyarázatokat, kiegészítéseket, amelyek nagyban hozzájárulnak a dokumentumok értelmezéséhez, egyben felhasználáshoz. Végezetül a közölt források további előnye, hogy egy részük összekapcsolható egyéb levéltári, illetve kataszteri felmérés során keletkezett dokumentumokkal.

Arany Zoltán

**Bocsi Zsófia–Gulyás László Szabolcs:
Berettyóújfalu településtörténete a középkorban
(Bihari Múzeum, Berettyóújfalu, 2023. 373 o.)**

A berettyóújfalui Bihari Múzeum gondozásában, 2023-ban látott napvilágot Bocsi Zsófia történész-régész és Gulyás László Szabolcs történész munkája: a *Berettyóújfalu településtörténete a középkorban*. A hiánypótló monográfia két irányból, a történettudomány és a régészet szemszögéből vizsgálja a terület történetét. Több mint négy évtizede nem született a térséggel foglalkozó munka, legutóbb még 1981-ben, a *Berettyóújfalu története* című monográfia (Szerk.: Varga Gyula, Berettyóújfalu, 1981). A település történetét a népvándorlás korától a 16. századig követhetjük nyomon. A könyv értékét tovább gazdagítják a térképekben bővelkedő topográfiai ábrázolásai, kitűnő domborzati és vízrajzi leírásai.

A mű egy jól követhető íven keresztül igyekszik bemutatni a település és környéke történetét. Egy szakirodalmi áttekintést követően, mely egy régészeti és egy építészeti műemlékre fókuszál, jelesül a herpályi pajzsdudort, valamint a forrásszegénysége miatt oly titokzatos egykori monostori templom mementóját, a herpályi Csonkatornyot mutatja be. Az ezt követő fejezet a természetföldrajzi adottságokat taglalja, különös tekintettel a régió vízrajzára, és az ebből adódó lehetőségekre. Egy régészeti kitekintés következik a sorban, amely a népvándorlás korára fókuszál. Ezután tér át a fő témakörre: Berettyóújfalu térségének középkori történetére. Az ezt követő két rész a tájegység úthálózatát, valamint gazdasági, társadalmi viszonyait taglalja. Végezetül egy érdekfeszítő régészeti áttekintést kapunk a vidék Árpád-kori templomainak helyzetéről.

A munka Berettyóújfalu térségének településtörténetét ismerteti az Árpád-kortól kezdődően. A 19. századi folyószabályozásokkal végbement változások előtt a középkori vidék még teljesen más képet mutatott, ennek függvényében kell a kor településszerkezetét elképzelnünk. A történetföldrajzi kitérő érdekes adalékokkal szolgál, akár a jelenkorban is meglévő helynevekkel, elnevezésekkel mutat kontinuitást. Alapos részletességgel igyekszik felvázolni a hajdani Berettyó és mellékágainak elhelyezkedését, illetve ezeknek a hely földrajzi adottságai miatt megfigyelhető folyamatos változását. Nyilván – mint minden esetben – alapvetően a környezeti tényezők határozzák meg a tárgyalt régió népességének életmódját. A könyv által itt is képszerű betekintést kaphatunk az itt élők által gyakorolt ártéri gazdálkodás, emellett az ún. fokgazdálkodás néprajzi ihletettséggel ábrázolt mindennapjaiba.

Egy, a népvándorlás korát elemző rész az 5–10. század közti periódust ismerteti. Ez érthető módon a régészet felől közelíti meg a témát. A közelmúlt infrastrukturális beruházásainak, autópálya- és útépítéseknek köszönhetően megsokasodott megelőző feltárások nagyban elősegítették a terület régészeti felderítését. A térségben gepida, avar és honfoglalás kori magyar leletek a jellemzőek.

A soron következő fejezet Berettyóújfalu térségének középkori történetét taglalja. Ez a munka legterjedelmesebb, és leginkább szakmai része. Az okleveles forrásbázisra támaszkodó kutatás a diplomatikai anyag teljes feltárását követően ábrázolja a térség történetét. A mintegy másfél tucat település sorsának alakulását úgy földrajzilag, mint kronológiailag éles választóvonal metszi ketté. Az egyik a Berettyó folyó, melynek északi és déli

partján található településeket külön fejezetben vizsgálja a mű, időrendben pedig a tatárjárás képez választóvonalat. Így a mongol invázió előtti és utáni állapotokat is külön tárgyalja. Az okleveles anyagban előforduló településnevek többségét sikerült lokalizálni, többeket ezek közül a régészeknek is sikerült megtalálni, de akad, amelynek csak feltételezni tudjuk egykori helyét. A teljesség igénye nélkül, a folyótól északra az apátsági templomnak is otthont adó Herpály és a tatárjárás után létrejött Újfalú, míg a déli területen Bolcs – mely híddal is büszkélkedhetett – és Szentmárton falvak voltak jelentős települések. A forrásanyagból nemcsak az egykori települések elhelyezkedését lehet beazonosítani, hanem számos egyéb elnevezés, dűlőnevek, dombok, egyéb mikrotoponímák is segítségünkre lehetnek. A periratok szövevényes, szinte átláthatatlannak tűnő sűrűjén át a középkori Magyar Királyság joggyakorlatába is széles betekintést nyerhet az olvasó. Az olykor kimondottan nehezen követhető, akár évtizedeken is átívelő örökösödési procedúrák szövevényes textúrájába kapunk betekintést. Itt nemcsak az öröklési jogrend struktúrájára láthatunk rá, hanem a pereskedési gyakorlat teljes egészére, a legkisebb helyi bíráskodási testülettől egészen a királyi kúriáig. Megemlítendő, hogy a térséggel kapcsolatos, a korszakot érintő okleveles forrásanyag gyakorlatilag teljes egészében feldolgozásra került. Érdemes megjegyezni, hogy a herpályi uradalmon olyan nemes családok osztoztak, mint a Bátoriak. Külön érdekességet jelent az olvasó számára a korabeli jogi visszaélések, hatalmaskodások már-már regényes ábrázolása.

Ezt követi a terület úthálózatának, átkelőinek ismertetése. Ez a fejezet szintén az írott forrásanyag segítségével azonosítja a tárgyalt korban a vidéket átszelő kereskedelmi utakat, hidakat. Betekintést kapunk a kor vámszedési gyakorlatába. Az okleveles anyagon felül itt a térképészet is segítségünkre siet. A későbbi korokból fennmaradt kéziratok térképek nyújthatnak támpontot az azonosításhoz. Az Első Katonai Felmérés (1782–1785), valamint az ezt követő 19. századi katonai felmérések, kataszteri térképek az úthálózat mellett a falvak településszerkezetére is következtetni engednek. Ráláthatunk arra, hogy a térség milyen módon illeszkedett az országos úthálózat szövetébe. Ezen túl láthatóvá válik a korszak vásártartási gyakorlata is: mely településeken, milyen időpontokban tartottak vásárokat, milyen termékekkel, nyersanyagokkal kereskedtek. Itt mind a bel-, mind a külkereskedelmi kapcsolatokról képet kaphatunk.

A soron következő, hatodik fejezet a társadalmi, gazdasági, termelési viszonyokat összszegi. Szintén írásos forrásanyagra támaszkodva fest képet a jobbágyság helyzetéről. Betekinthetünk a demográfiai viszonyokba, a belső és külső migrációba, személynevek alapján pedig rápillanthatunk a kézműiparra, illetve annak lokális elosztottságára.

Végezetül egy archeológiai áttekintést kapunk a környék középkori templomromjairól. Mindezek közt a legérdekesebb a titokzatos herpályi Csonkatorony. Mivel írott forrásanyaggal nem rendelkezünk felőle, mindenekelőtt a régészet segítségére számíthatunk. Az Alföld lapályain itt a 12. századtól egy impozáns, téglalapítségű, három hajós apátsági templom állt, vélhetőleg kolostorépülettel az oldalán. Sajnálatos módon a történelem és az Aranyhorda nem adtak sok időt neki, az épület a mongolok támadása során pusztult el. Ettől függetlenül egy igen érdekesítő történet tárul az olvasó szeme elé, izgalmas képet festvén a pusztában árválkodó torony rejtelmes múltjáról. A fejezet ezen kívül még a területen található, hat ismert középkori templomrom maradványait mutatja be.

A könyv minden részletében szakmunka. Ennek megfelelő precíz alapossággal készült, a rendelkezésre álló forrásbázis maximális kiaknázásával. Nem a nagyközönség szé-

les olvasótáborának szól. Bizonyos szakaszai kimondottan szakmai előképzettséget igényelnek. Megkapó borítója, melyen Zoltai Lajos Csonkatoronyról készült akvarellje díszesleg, több évnyi alapos kutatómunka eredményét foglalja magába. Mindenekelőtt a történettudomány és a régészet elhivatott művelőinek ajánlható, illetve azoknak, akik a térség történetét igyekszenek mélyrehatóan megismerni.

Arany Zoltán

IX. Bihar-kutatás konferencia, Berettyóújfalu, 2025. január 23.

2025. január 23-án került megrendezésre a berettyóújfalui Nadányi Zoltán Művelődési Házban a térség kutatásával foglalkozó tudományos konferencia, immáron kilencedik alkalommal. A kétévente megrendezésre kerülő eseményen a történész, régész és etnográfus előadók ismertették kutatásaik legújabb eredményeit. A teltházas érdeklődés bizonyította a rendezvény létjogosultságát, mind a szakma, mind a civil érdeklődők részéről. A Bihari Múzeum szervezésében lebonyolított tudományos tanácskozás három szekcióra tagolódott. A résztvevőket Dr. Vitányi István országgyűlési képviselő és Muraközi István polgármester köszöntötték, kiemelve a szűkebb régió kutatásának fontosságát, úgy az egykori Bihar vármegye, mint a mai Hajdú-Bihar vármegye területén belül is. Ezután Török Péter vezető elnök köszöntőjét követően ismertette a napi programot.

Elsőként Gulyás László Szabolcs főiskolai docens (Nyíregyházi Egyetem) *Amatőrök és profik? Gondolatok a helytörténetírás fogalmáról, jellegéről és szerepéről* című előadását hallhatta a nagyérdemű. A lokális történetírást vonta kritikai górcső alá az előadó, miszerint állandó dilemmát okoz a precíz, tudományos szakmaiság és a széles olvasótábor számára készült, ámde a tudományos alaposítást gyakorta mellőző helytörténeti kiadványok között feszülő ellentét. Az utóbbi évtizedekben hazánkban készült helytörténeti munkák finanszírozását legtöbb esetben a helyi önkormányzatok vállalták magukra, akik általában egy, a szélesebb olvasótábor számára írt, könnyen értelmezhető publikációt vártak el. Ezeket a műveket pedig gyakorta helyi, történeti képzettséggel nem rendelkező, lelkes amatőr értelmiségiek írják meg, ami miatt ezek a munkák nem kevés kívánnivalót hagynak szakmai értelemben maguk után. Ezzel szemben, ha egy képzett, felkészült történész ír alaposan, tudományos igényességgel tanulmányt, az a nagyközönség számára sokszor nemcsak élvezhetetlen, hanem értelmezhetetlen is. Az előadó konklúzióként azt javasolja, hogy a szerző mindenképp hivatásos történész legyen, egy konkrét korszakra fókuszáljon, ne akarjon minden korszakra kiterjedően írni, szaktudományos módszerekkel dolgozzon. A teljes körű forrásfeltárás és forráskritika elengedhetetlen része a munkának. A tanulmány terjedjen ki a környező régióra, ne csupán az adott településre. A profi történész végezze a tudományos, akadémiai szintű munkát, az amatőr pedig maradjon meg helyi történetmondónak, közvetítse a kutatási eredményeket a helyi lakosság és az érdeklődő közönség felé.

Második előadóként Bocsi Zsófia régész-történész (Mecenatúra Bt.) *Helytörténet és/vagy településtörténet-írásról történészként régész szemmel* című előadását hallhattuk. Az előadó már az elején kihangsúlyozta az írott forrásanyag alapos ismeretének szükségességét. Az írott források mellett a helynévanyag összegyűjtése és a topográfiai ismeretek is megkerülhetetlenek a kutatás szempontjából. Miként járulhat hozzá a régészet a település történetének megismeréséhez? Elsőként a falu, avagy mezőváros kezdeti megtelepedésétől kezdve vizsgálja a helyszínt. Összeveti az írásos forrásanyagot a régészeti eredményekkel, továbbá a régészeti korú épített örökséget is bevonja a kutatásba. Az előadó végezetül kitért a komoly támpontot jelentő térképészet fontosságára is. A 18–19. században ké-

szült katonai felmérések, kataszteri térképek még sok évszázados távlatból is fontos kapaszkodót jelenthetnek azóta elpusztult települések, régészeti objektumok lokalizációjához.

Fleisz János egyetemi magántanár *Nagyvárad várostörténeti és helytörténeti kutatásának három évtizede és fontosabb tanulságai* című előadása a partiumi város utóbbi évtizedeinek lokális történetírását összegezte. Elsőként a dualista éra kutatóit ismertette: a Fraknói Vilmos, Ipolyi Arnold és Rómer Flóris nevével jelzett időszakot a román megszállás, majd a kommunista diktatúra erősen torzító cenzúrája követte. A forradalom utáni légkörben ismét megnyíltak a lehetőségek a kutatás és a magyar nyelvű publikálás előtt. A 1990-es évek elején mindent a nulláról kellett kezdeni. Ekkor indult újra a magyar nyelvű sajtó: a Bihari Napló, a Kelet-Nyugat hetilap, a Várad hetilap. 1993-ban megalakul a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság. 1999-ben a Sapientia Varadiensis Tudományos Kulturális Alapítvány, majd szintén 1999-ben a Partiumi Keresztény Egyetem. Ezen felül magyar könyvkiadók, könyvtárak, gyűjtemények is gazdagították a kutatási és kiadási lehetőségeket. Az eltelt bő három évtizedben hiánypótló munka folyt, sok lemaradást sikerült bepótolni, noha még rengeteg a tennivaló. Mindezek nagyban hozzájárultak a nagyváradi és a partiumi magyarság öntudatának megőrzéséhez is – zárta szavait az előadó.

Seres István békési történész *Bihar vármegye hadi népe 1704-ben* címmel tartott előadást. Ebből kiderült, hogy 1660-ban Nagyvárad török kézre került. Az 1662-ben készült Piri defter – török adólapjstrom – részletesen tárja eléink a váradi vilajet településeit. 1692-ben készült el Bihar vármegye kamarai összeírása, ám ez hiányos forrásanyag, a civil lakosság bujdosása miatt nem jelenik meg benne a teljes népesség. 1703-ban a szabadságharc kitörését követően Rákóczi fejedelem elrendelte Békés és Bihar vármegyék kiürítését, a Berettyó folyótól északra kellett áttelepülnie a lakosságnak. 1704-ben szintén fejedelmi utasításra készült egy katonai összeírás, melynek feldolgozása és publikálása vármegyékre bontva jelenleg is folyamatban van.

Ezt követően Szőke Richárd Rajmond történész-muzeológus (Bihari Múzeum) *A berettyóújfalui választókerület története 1848–1931* című előadása következett a sorban. Az előadó elmondása szerint az 1848-as forradalom reformjaként jelent meg Magyarországon a népképviselési rendszer, melynek köszönhetően Bihar vármegye 12 képviselőt küldhetett az országgyűlésbe. Az ekkor kialakított választókerületek egészen az első világháborúig változatlanul fennálltak. Az 1916-os választásokon már egy átszervezett struktúrában voksolhattak a helybeliek. A békediktátum után 1922-ben úgy kellett kialakítani a választókerületeket, hogy a lakosság létszáma meghaladja a kétezer főt.

Bulcsu László a Néprajzi Múzeum segédmuzeológusa *Településrétegződés. Egy lehetséges látásmód egy eset tükrében* címmel tartotta meg előadását, amely az érmelléki Szalacs település történetéről szólt. Ebben azt ismertette az előadó, hogy egy helyrajzi átrendeződés – utcák átnevezése, házak átszámozása – merőben megváltoztathatja a helyi lakosság tájékozódását is. Forrásként a katonai felmérések, kataszteri térképek, az iskola archivált dokumentumai, illetve az egyházi anyakönyvek használhatóak elsőként. A település szerkezetét, utcanéveit vizsgálva lehet következtetni a betelepülés mértékére, illetve az érkező lakosság etnikai és felekezeti hovatartozására is.

Kovács Gergely főlevéltáros (MNL HBVL, Debrecen) *„Az iparosított faluváros...”* kötet helye a lokális történeti munkában címmel tartotta meg prezentációját. Előadásában az 1981-ben, Varga Gyula szerkesztésében napvilágot látott *Berettyóújfalui története* monográfiára ref-

lektált, a 2024-ben kiadott, Husvéth Andrással és Szikla Gergővel közösen írt, *Az iparosított faluváros* című munka tükrében. Az 1981-ben megjelent kiadványt áthatja a korban elvárt szocialista ideológiai felhang. Vele ellentétben az új kiadású művet már politikai ráhatás nélkül, sokkal kiterjedtebb forrásbázis mélyreható elemzésével sikerült elkészíteni. A könyvben külön fejezetet kapott a berettyóújfalui zsidóság története 1945–1956 között. A vészkorszakot túlélő visszatérők számára újabb megpróbáltatást jelentett a szocialista modell, az államosítás. Ezek az izraelita lakosság elvándorlásához, a közösség megszűnéséhez vezettek. Az ezt követő időszakot a szocialista tervgazdaság és az ezzel járó társadalmi átrendeződés határozta meg. Mindezen különbségek ellenére a Varga Gyula által szerkesztett kiadvány az utóbbi munka méltó előfutárának tekinthető.

Petró Leonárd főigazgató-helyettes és Szendrei László szaktájékoztató könyvtáros (DEENK) előadásán *A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár kutatástámogató szerepe és szolgáltatásai a 21. században* volt a címe. Ennek során a könyvtári kutatási procedúra fázisaival ismerkedhettünk meg, a kezdeti tervezéstől egészen a publikációig. A 21. század könyvtára már nem fizikai könyvtár, hangoztatta az előadó. A fizikai gyűjtemény ma már az állománynak csupán kisebb részét teszi ki. Emellett digitális archívum is elérhető, ez természetesen magába foglalja a fizikai könyvállomány digitalizált változatát is. Az elektronikus könyvtár adatbázisokhoz enged hozzáférést.

Utolsó előadóként Sándor Mária etnográfus, a Bihari Múzeum főmuzeológusa lépett a pódiumra és tartotta meg előadását *Egy elfelejtett folyóirat, a Múzeumi Kurír* címmel. Az ominózus lap 1969–2000 között jelent meg, mint a Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Körének közlönye. A kiadvány szerkesztője Dr. Dankó Imre (1922–2008) etnográfus, történész tartalmas és termékeny életútja bővelkedik tudományos eredményekben. Múzeumok, iskolák alapítása mellett időt szentelt a folyamatos kiadványszerkesztésre is. Így született meg a Múzeumi Kurír is, amely összesen 73 számot élt meg. A folyóirat szerteágazó tudományos tartalmat ölelt fel. A néprajz mellett történettudományi, nyelvészeti, képzőművészeti és régészeti témájú publikációk láttak napvilágot hasábjain.

A szekciókat nyilvános vitafórumok követték, ahol a hallgatóság kérdéseket tehetett föl az előadóknak, az erre adott válaszokból elnyúló beszélgetések alakultak ki, bizonyítván a résztvevők aktív érdeklődését az elhangzott témák iránt. A délutánba nyúló baráti disputák méltó záróakkordjai voltak a rendezvénynek. A kellemes hangulatú, családias légköre mellett érdekfeszítő előadásokat felsorakoztató rendezvény méltán igazolta a konferenciasorozat létjogosultságát.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A TANULMÁNYOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A MŰHELYMUNKÁK MAXIMUM 20000 KARAKTER,
A FORRÁSKÖZLÉSEK, ADATTÁRAK ÉS HONISMERETI ÍRÁSOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A RECENZÍÓK MAXIMUM 5000 KARAKTER TERJEDELEMBEN KERÜLNEK KÖZLÉSRE.

A KÉZIRATOKAT DOC FORMÁTUMBAN, AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT MELLÉKELVE, PDF, ILLETVE JPG FORMÁTUMBAN KÉRJÜK ELJUTTATNI AZ IMPRESSZUMBAN MEGADOTT E-MAIL CÍMRE. AMENNYIBEN EZT A TERJEDELEM NEM TESZI LEHETŐVÉ, ELŐZETES EGYEZTETÉST KÖVETŐEN VESSZÜK ÁT A SZERZŐTŐL.

KÉRJÜK, HOGY A KÖZÖLNI KÍVÁNT ILLUSZTRÁCIÓK KÖZLÉSI ENGEDÉLYÉT IS CSATOLJÁK A MEGKÜLDÉSRE KERÜLŐ KÉZIRATHOZ!

A FOLYÓIRAT KIADVÁNYKÉSZÍTÉSI GYAKORLATÁT ELFOGADOTT SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI NORMAKÖNYVEK ELŐÍRÁSAIVAL ÖSSZHANGBAN ALAKÍTOTTA KI, EZÉRT CSAK A KÖVETELMÉNYEKNEK MEGFELELŐ APPARÁTUSSAL ELLÁTOTT DOLGOZATOKAT FOGAD BE ÉS JELENTET MEG.

FELHÍVJUK TISZTELT SZERZŐINK FIGYELMÉT, HOGY A LEADOTT KÉZIRATOK KAPCSÁN FELMERÜLŐ VALAMENNYI SZERZŐI ÉS TULAJDONJOGI KÉRDÉSBEN (PÉLDÁUL ILLUSZTRÁCIÓK TULAJDONJOGA) A FELELŐSSÉG A KÉZIRAT KÉSZÍTŐJÉT TERHELI!

[HTTP://UJNEZOPONT.COM](http://ujnezopont.com)